

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SERIES PHILOLOGIA

FASCICULUS 1

Redacția: CLUJ, str. M. Kogălniceanu 1 ● Telefon: 1 34 50

SUMAR — СОДЕРЖАНИЕ — SOMMAIRE — CONTENTS

- I. PERVAIN, Alexandru Gavra, întemeietor al „Societății bibliograficești” (1833) și al revistei *Ateneul românesc* (1835)
Александр Гавра — основоположник „Сocietatea bibliograficească” (1833 г.) и журнала *Ateneul românesc* (1835 г.)
Alexandru Gavra, Founder of “Societatea bibliograficească” (1833) and of the Review *Ateneul românesc* (1835) 3
- H. JACQUIER, Considérations sur la métrique et le rythme du vers
Considerații despre metrică și ritmul versului
Некоторые соображения о метрике и ритме стиха 31
- P. DUMITRAȘCU, Analiza stilistică a poeziei lui M. Eminescu *Și dacă* . . .
Стилистический анализ стихотворения М. Эминеску *Și dacă* . . .
Analyse stylistique de la poésie de M. Eminescu *Și dacă* . . . (*Et si* . . .) . . . 39
- C. SĂTEANU, Sintagme cu indicator al originii
Синтагмы с указателем происхождения
Syntagmes à indicateur d'origine 47
- V. SZENDREI J., A történelmi regény műfaji problémáinak kérdéséhez
Cu privire la problematica legată de gen a romanului istoric
Относительно художественной проблематики исторического романа, как литературного жанра
Sur la problématique artistique du roman historique comme genre littéraire . . . 53
- A. VINȚELER, Corelația dintre limba folclorului și dialect
Корреляция между языком фольклора и диалектом
The Correlation between the Language of the Folklore and the Dialect 63
- I. GRĂMADĂ, Un moment din istoria presei satirice din Transilvania: *Calicul* . .
Момент истории сатирической печати в Трансильвании: *Calicul*
Un moment de l'histoire de la presse satirique de Transylvanie: *Calicul* 69
- C. MILAȘ, Probleme de limbă în revista *Albina românească* (1829—1850)
Языковые вопросы в журнале *Albina românească* (1829—1850 гг.)
Problèmes de langue dans la revue *Albina românească* (1829—1850) 79
- I. PETRESCU, Un discipol pașoptist al lui W. T. Krug: Aron Pumnul
Один из представителей поколения революционного 1848 г., последователь В. Т. Круга: Арон Пумнул
Un disciple quarante-huitard de W. T. Krug: Aron Pumnul 89
- I. T. STAN, Porecle și supranume din comuna Sohodol (raionul Cîmpeni, regiunea Cluj)
Клички и прозвища из села Соходол
Nicknames and Surnames in the Village of Sohodol 99

M. OROS, Cîteva observații privind obiectul și metodele de studiu ale toponimiei Несколько замечаний в связи с предметом и методами исследования топонимики Some Remarks Regarding the Object and the Methods of Study in Toponymy . . .	111
D. CURTICĂPEANU, Arta portretului la Neculce Искусство портрета у Некулче The Portrait Painting with Neculce	115
G. ANTONESCU, Societatea de diletanți „Progresul” și mișcarea teatrală la Făgăraș între 1876—1914 Дилетантское общество „Progresul” (Прогресс) и театральное движение в г. Фэгэраше в 1876—1914 гг. The „Progresul” Society of Amateurs and the Theatrical Movement in Făgăraș between 1876—1914	123
O. VINȚELER, Pentru un studiu mai eficient al predării limbilor străine За более эффективное исследование преподавания иностранных языков For a More Efficient Study of the Foreign Language Teaching	133

In memoriam — Некролог

George Giuglea (M. HOMORODEAN)	143
--	-----

Note bibliografice — Библиографические заметки — Notes bibliographiques — Bibliographical Notes	
Aldo Gabrielli, <i>Dizionario dello stile corretto</i> (V. LASCU)	147
Antologii de critică literară italiană (V. LASCU)	147

Cronică — Хроника — Chronique — Chronicle	149
---	-----

ALEXANDRU GAVRA,
ÎNTEMEIETOR AL „SOCIETĂȚII BIBLIOGRAFICEȘTI” (1833)
ȘI AL REVISTEI ATENEUL ROMÂNESC (1935)

de
IOSIF PERVAIN

Ocupîndu-mă, cu aproape 20 de ani în urmă, de Alexandru Gavra ca editor al *Hronicii* lui Gheorghe Șincai, am arătat că între 1830—1840 el a năzuit să înființeze o societate („ortăcie”) pe acțiuni pentru tipărirea de cărți românești și o revistă. În 1948, cînd am publicat studiul *De la Șincai la Gavra*¹, datele pe care le aveam despre „ortăcie” și revistă erau sărace. Astăzi posed cu privire la amîndouă informații mai numeroase. Importanța lor pentru istoria culturală a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea m-a hotărît să reiau problema activității de luminător a lui Gavra și să o lămuresc de astă dată mai deplin.

*

Cucerîți de idealul de culturalizare a maselor, mai mulți cărturari români din perioada 1800—1848 au ispitit căile prin care idealul acesta se putea îndeplini într-un timp cît mai scurt și cu rezultate cît mai bune. Printre ei se numără C. Diaconovici-Loga, Z. Carcalechi, Em. Gojdu, I. Heliade Rădulescu și I. D. Negulici. Sesizînd starea de înapoiere culturală a românilor și dînd-o în vileag, ei au demonstrat necesitatea sporirii cărților și au propus — în 1821, 1825—1826, 1829—1830, 1836, 1843 și în 1845—1846 — constituirea unor tovărășii cu preocupări editoriale. Carcalechi, de exemplu, visa o „fundatie folositoare” și statornică „pentru înmulțirea cărților”, iar Heliade Rădulescu și Negulici, influențați de Emile de Girardin și Aimé Martin, se gîndeau la o societate alcătuită pe baze comerciale².

¹ În „Studii literare”, vol. IV (1948), p. 135—169 (și în extras). I. Verbină — I. Pervain.

² Vezi C. Diaconovici-Loga, *Chiemare la tipărirea cărților românești*, Buda, 1821, în „Bibliografia românească veche”, vol. III, p. 376—380; I. Lupăș, *Cea mai veche revistă literară românească*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, p. 125—127; *Bibliografia românească veche*, vol. III, p. 499—501; *Cătră cetitori*, în „Biblioteca românească”, part. I-a (1829); Em. Gojdu, *Cuvîntare...*, *ibid.*, part. a III-a (1830), p. 35. D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, Buc., 1935, p. 164 și urm.

În afară de cei amintiți, încercări de a întemeia o societate cu rosturi editoriale a întreprins Alexandru Gavra, în deceniul 1830—1840.

Născut în 1797 la Oradea, unde a urmat școala secundară și a făcut studii de drept, Gavra ocupă cîtva timp postul de „cancelist”, iar din iunie 1821, pe cel de profesor de aritmetică și geografie la Preparandia din Arad. Aici el se manifestă din primii ani ca un om dornic să sprijine creșterea de învățători bine pregătiți, să ajute conducerea Preparandiei — moral și bănește — să înjghebeze o bibliotecă și să participe, alături de ceilalți profesori, la inițiativele de interes social și cultural ale românilor arădeni. Pentru istoricul „ortăciei” semnificativ este un memoriu din 1828, prin care Preparandia a cerut să se acorde „colegiului profesoral” privilegiul de a tipări cărți și înzestrarea școlii cu o tipografie³. Memoriul a rămas în arhive, dar Gavra păstrat din el gîndul că poporul său avea grabnică nevoie de scrieri cît mai multe, pentru a se smulge din întunericul neștiinței și a-și croi o viață mai omenească. Apoi, vrînd să contribuie însuși la propășirea neamului, începe să colecționeze — în 1830 și de atunci înainte — manuscrise românești, din vremea sa și mai vechi, cu intenția mărturisită de a le publica.

Întîiul scriitor cu care intră în legătură și de la care primește manuscrise este Ioan Barac. Sosit în februarie 1830 la Arad, unde bolea atunci vlădica Nestor Ioanovici, unchiul său, Barac îl cunoaște pe Gavra, căruiă îi lasă, ca „să le tipărească la Buda”, unele traduceri și prelucrări: *Istoria lui Odisseus* (= *Rătăcirile lui Ulisse*), *Lucreția, Loreti, Pipelea, Corăbierul cel nou* (= *Corăbierul cel dintîi*) și „niște fragmente din Metamorfosis ale lui Ovedie”⁴.

După 1830, interesul lui Gavra pentru adunarea de manuscrise se intensifică și astfel, în curs de cîtiva ani, el izbuteste să adauge la fondul inițial achiziții prețioase. Lista lor, întocmită în 1835 și 1837, cuprinde: *Moartea Polixenii Radák, întîmplată în a. 1803 și Jalnica*

³ T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, 1922, p. 57. Vezi și V. Popeangă, E. Găvănescu și V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, Buc., 1964, p. 23 și urm.

⁴ I. Verbină, *lucr. cit.*, p. 138—139; I. Bîanu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, vol. I, Buc., 1907, p. 370. Amărit, Barac scria în 1842: „De atunci” (= 1830) manuscrisele „șed acolo la Arad închise”, *ibid.* De fapt unele au circulat „prin părțile Aradului”, în copii executate de elevii lui Gavra, vezi I. Colan, *Viața și opera lui Ioan Barac*, Buc., 1928, p. 38, 40 și G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac*, 1933, passim. Colan și Bogdan-Duică au căutat degeaba talmăcirile *Corăbierul cel nou, Lucreția și Loreti*. Au fost găsite la Arad, în 1958, și cercetate de Emeric Papp și Enea Papp, profesori clujeni.

Fragmentele din Ovidiu (*Deucalion și Pirha. Din pietre se fac oameni*, vezi volumul *Publius Ovidius Naso*, Buc., 1957, p. 549) le-a citat greșit N. Iorga, *Fragmenturi de la obagie*, vezi *Scrisori și inscripții ardelenene și maramureșene*, Buc., 1906, p. 181. Eroarea (*Les souffrances du servage* [!]) a preluat-o N. Camariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu*, în „Balcănia”, VI (1943), p. 240—241.

oftare asupra boalei holera de Barac⁵; *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor, Istoria bisericească „în 5 veleturi” și Istoria bisericească „în 3 legături”* de Samuil Micu; *Hronica românilor și a mai multor neamuri* de Gheorghe Șincai; *Istoria și hronica Țării Moldovei, culeasă și scrisă de Constantin Mirul logofătul la a. 1708*⁶; *Starea românilor din Ungaria de la introducerea Preparandiei; Gheografia matematică, fizică și politică; Două nopți groaznice sau Chepeneagul cel verde din Veneția* (citată și sub titlul *Două nopți groaznice sau paliul cel verde din Veneția*); *Aritmetică memorială; Arătarea nașterii lui Huniadi și mai departe* (sic); *Aritmetică cu țifre; 3 „manuscripte din socoata din cap”;* *Uciderea prin otravă*; un „opus teatralnic”; *Învățătură pentru slugi; Historia crailor Țării Ungurești; Epistolariul românesc pe sama publicului; Sinodul de la Florența; Belizariu, iroul cel nemuritoriu, sub Iustinian de Marmontel; Culegerea a mai multor povești și Unele rețepuri despre ținerea sănătății*⁷. După conținut, manuscrisele pot fi grupate în istorice, beletristice, didactice și teologice. Preferințele lui Gavra mergeau spre cele dintâi, deoarece socotea cunoașterea istoriei naționale ca o datorie a oricărui patriot cinstit. Din această cauză și pentru motivul că îi aprecia superlativ pe Șincai și Micu, el se va strădui să dea lumină, înainte de orice, opere de natură istorică.

Am spus că după 1830 interesul lui Gavra pentru achiziționarea de manuscrise a crescut mereu. Odată cu aceasta, profesorul preparandial, sfătuindu-se cu unii bărbați învățați și iubitori de nație, a elaborat, „la anul 1832/3, *Planul după care să vor tipări nește cărți românești*; el ne-a parvenit în 3 redacții: din 1833, 1835 și 1837. Toate sînt copii, făcute de Gavra, ale proiectului original, scris în 1833 și astăzi rătăcit.

⁵ În ms. 208 (vezi I. Bîanu, *lucr. cit.*, p. 451), *Jalnica oftare se intitulează Jalnica moraliteturi pentru boala cea înfricoșată holera, în stihuri alcătuite de Ioan Barac, 1831.*

⁶ I. Radu (*Manuscriptele bibliotecii episcopiei greco-catolice române din Oradea Mare, Buc., 1923, p. 5*) o citează sub titlul: *Istoria și hronica țării Moldovei, culese și scrise mai întâi de Constantin Miron logofătul, la anul 1708. Acum scrisă iarăși de Samoil Clain, în Viena Austriei, anul Crăciunului (?) 1781.*

⁷ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, ms. 301 (fondul Blaj), f.4v și 5r; Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. rom. 2440, f.258r+v. Vezi și *Archiv pentru istorie și filologie*, 1868, nr. XIV, p. 277. — Gavra a primit mss. lui Șincai și Micu de la Samuil Vulcan, în 1833, vezi I. Radu, *Doi luceieri rătăcitori. Contribuiri la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samuil Micu Clain, Buc., 1924, p. 85 și urm.; Șematismul istoric al diecezei române-unite a Orăzii Mari, tipărit cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea acesteia, 1777—1927, Oradea, 1932, p. 104. În 1844, Gavra anunța că „popul șincaian” îl are „la mînă în doao mînăscrise distincte”, vezi *Hronica românilor și a mai multor neamuri... de Gheorghe Șincai din Șinca, vol. I, Buda, 1844, p. 118 n. Vezi și Gh. Ciuhandru, Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. — Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830—40), Arad, 1933, p. 340, unde se însiră numele citorva „studenți... normalişti” și teologi, care au copiat pentru Gavra autografele lui Șincai și Micu.**

Gheografia și Belizariu Gavra le-a procurat de la C. Diaconovici-Loga, vezi *Chiemare la tip. cărț. rom.*, p. 377. *Învățătură creștinească pentru slugi și apud I. Radu, Manuscriptele, p. 44.*

Cea mai apropiată de acesta și singura completă mi se pare copia din 1837, pe care Gavra i-a trimis-o lui Moise Nicoară, la București⁸.

În *Planul după care să vor tipări nește cărți românești* și în pasajele privind geneza lui (vezi anexele I și II), Gavra insistă — între altele — asupra stării de înapoiere culturală la români. Ei sînt împresurați „și în zăcimea a 4-a a veacului al 19-lea, — ... cu mici, cu mari”, — de „cea mai groasă negură” a neștiinței; rugina inculturii și superstițiile întunecă mințile și împiedică progresul economic și social; poporul „geme și pătimește” de veacuri, ros de sărăcie și condamnat la „jalnica osîndă” a necunoașterii cuceririlor științifice moderne, a istoriei și literaturii naționale. De ce românii, se întrebă Gavra, „dintră națiile de astăzi ale Europei, în cultură au rămas mai napoi?” Din diferite cauze: năpăstuirile celor „puternici”, grei la auz și refractari muzelor; starea de mizerie a maselor; risipirea neamului sub „deschilinite” ocîrmuirii și, drept consecință, dificultatea de a strînge într-un mănunchi forțele spirituale și materiale ale acestuia, cu scopul de a înfăptui sarcini de cultură comune; subaprecierea științelor de către clasa „de mijloc” („clasa de mijloc a poporului nu și-au aflat dulceață, nu desfătare întru științe”); atitudinea depreciativă a numeroși intelectuali față de realizările românești pe tărîmul scrisului („Pre mulți învățați am auzit însumi cu urechile mele zicînd: Pentru ce mie carte românească, ce pot eu de la românul acesta învăța? Dacă-mi e de trebuință să cetesc, îmi cumpăr eu cărți din alte limbi și din acelea voi învăța ce e de lipsă”) ș.a.

Culorile în care Gavra zugrăvește starea culturală a românilor, în deceniul al 4-lea din sec. XIX, sînt — neîndoielnic — exagerate. Exagerarea era însă voită, autorul urmărind să trezească pe contemporani din „amorțeală” și să le întetească rîvna pentru luminarea mulțimilor asuprite. Intenția este clar exprimată în următoarele rînduri: „Române! ... Ce e aceasta de întru atîta te lepădași de științe? Cum? Au poate cu miile de ani să-ți țină prîlostirea? Au doară nu mai este rază de sperințe? ... Nu despera, frate române, ci întoarce-te cătră părăsita învățătură, zestrea cea ție de la moșii tăi rămasă. Învețe-te patimile de atîtea sute de ani, cum că nu-ți va mai putea fi pre pămînt în alt tip scăpare, decît prin învățăături. Socotește că de vei și mai departe întîrzia mîntea a ție-o lumina, de viu și cu zile va trebui să te stîngi dintru popoarale cele cultivate de astăzi, umblă la școli, de ești încă tînăr”⁹. Lauda patetică a învățăturii îl apropie pe Gavra de reprezentanții Școlii ardelene și de pozițiile pe care s-a situat Aufklärung-ul în problema culturalizării poporului. De Aufklärung îl mai leagă încrederea tenace în utilitatea științelor, lupta împotriva fanatismului religios și a superstițiilor, bucuria cu care înregistrează scăpătarea aristocrației, precum și visul ca omenirea să ajungă cîndva „să se

⁸ Redacția 1833 apud N. Iorga, *lucr. cit.*, p. 180—181; 1835, în ms. 301, f.5v și 6r, iar 1837, în ms. 2440, f.255r—257v.

⁹ Ms. 301, f.1r.

socotească pre sine ca o familie mare, și mădularii ei ca rudenii, frați și surori”¹⁰.

Necesitățile stringente ale maselor în direcția luminării, numărul scăzut de tipărituri românești și sentimentul că el poate și are datoria să înlănească dezvoltarea culturală a românilor l-au determinat, ne asigură Gavra, să inițieze înființarea unei societăți, a unei „ortăcii”, numită *Ateneul cunoștințelor, cabinetul muzelor române*¹¹. Asociația își propunea patru obiective: să editeze scrieri de folos românilor, să se ocupe de lățirea cunoștințelor, să îndemne pe cei învățați spre alcătuirea de cărți și să înceapă „cu cărțile o negoțitorie foarte roditoare”. Obiectivele gravitau în jurul unei sarcini centrale: tipărirea de cărți. Ea nu putea să fie îndeplinită fără bani, pentru procurarea cărora exista o cale bătătorită: prenumerația. Considerînd acest mijloc riscant, cum de fapt și era, și neîndestulător, Gavra preconizează să se adune fondurile trebuincioase prin acțiuni în valoare de 30 florini fiecare (valută vieneză).

De acțiuni, de rentabilitatea lor și despre alte amănunte privind structura societății se vorbește în *Plan într-un capitol anume: Puncturile care zise-i ortăcie vor sărvi spre ocîrmuire*, de unde aflăm:

a) în ortăcie va fi admis „oricare naționalist de cinste, care vrea să dărapene ceața de pe nația românească” (directori districtuali, funcționari comitatensi, profesori, protopopi și parohi, învățători, notari, negustori etc.), cu condiția să achite una, două sau mai multe „acții”;

b) numărul membrilor este nelimitat, iar *Ateneul cunoștințelor* (sic) va funcționa pînă ce se vor găsi la editor (= Gavra) manuscrise de tipărit;

c) vor apare anual două cărți, originale sau traduceri, dîndu-li-se autorilor și tălmăcitorilor — drept răsplată — 50 de exemplare;

d) acționarii vor primi din fiecare tipăritură — cu preț scăzut („preț acționaricesc”) față de prețul „ordinariu” de vînzare — atîtea exemplare, cîte sînt „de lipsă spre scărițarea împrumutaților bani”;

e) statutele îngăduie acționarului să vestească însuși, „prin prejurul său, prenumerație sau și subscripție”, ori să vîndă volumele care îi revin „ca a sa proprie marfă... și mai cu mare preț” decît cel stabilit de profesorul arădan.

Planul lui Gavra reprezintă una dintre primele încercări serioase de a organiza tipărirea de cărți în limba română, cu banii unor patrioți constituiți într-o asociație „bibliograficească”. Concepută ca un „șipot cărturăresc nestîrpit”, din care cititorii să primească, cel puțin de două ori pe an, „cărți proaspete”, ortăcia ar fi devenit, dacă nu era oprită să ia ființă, un focar răspînditor de lumină, mai ales în rîndurile populației românești din imperiul habsburgic. Neaprobarea ei se datorește organelor administrative civile și bisericești, ale căror tribulații for-

¹⁰ I. Verbină, *lucr. cit.*, p. 138 n.l.

¹¹ Alteleori Gavra numește societatea *Ateneul românesc și Cabinetul muzelor române*.

mează un capitol zbuçiat din istoria *Ateneului cunoştinşelor*; clarificabil numai prin asidue cercetări de arhivă. Sondaje în arhive a făcut, în 1936, Aleksa Ivić¹², dezgropînd material inedit, dar insuficient. Documentele publicate de Ivić, completate cu ştiri din manuscrisele 301 şi 2440, ne dezvăluie că Gavra şi-a înaintat *Planul*, în primăvara anului 1833, Curţii vieneze (altissimo loco). Curtea l-a transpus, laolaltă cu actele anexe, (în 16 iulie 1833), Consiliului locotenenţial ungar, acesta comitatului Arad, iar comitatul mitropoliei din Carlovitz, condusă de Ştefan Stratimirovici.

Provocat să studieze proiectul lui Gavra şi să-şi comunice observaţiile, Stratimirovici nu se grăbeşte să răspundă. Oficialităţile nu-l slăbesc însă şi așa mitropolitul aterne un raport amănunţit, în 1834. *Planul*, recunoaşte Stratimirovici, nu cuprinde nimic împotriva statului ori a religiei (in hac auctoris intentione nihil statui publico, aut religioni adversi dignoscatur); cu toate acestea arhipăstorul este de părere să nu fie aprobat (realisationi hujus plani opinione sua assensum haud praebendum esse). Se invocă, pentru a motiva „răceala” faţă de proiect, eventualitatea mînuirii abuzive a banilor colectaţi de la acţionari şi faptul că scopurile fixate ortăciei nu impun, ca să capete viaţă, înfiinţarea unei întreprinderi ca cea imaginată de Gavra. Dacă, în ciuda obiecţiilor bisericii, autorităţile civile vor încuviinţa totuşi *Planul*, atunci — încheie Stratimirovici — să nu se admită concomitent şi tipărirea cărţilor în alfabet latin. Altminteri, „s-ar slăbi foarte mult” (nimium laxaretur) legătura ce există „acum” între români şi sîrbi, „ex identitate religionis, et literarum”¹³.

Planul, anexele, raportul întocmit de Stratimirovici, aprecierea Consiliului locotenenţial ungar despre reflecţiile mitropoliei („nu sînt lipsite de importanţă”), însoţite de menţiunea că legile nu interzic crearea de întovărăşiri menite să editeze cărţi, s-au trimis, în septembrie 1834, împăratului Francisc. Din acest an şi pînă în februarie 1842, dosarul Gavra a dormitat, rînd pe rînd, la Cancelaria ungară de Curte, Consiliul locotenenţial ungar şi la mitropolia din Carlovitz. Hagialîcul actelor a sîrşit cu o rezoluţie: „în prezent” (1842) cererea lui Gavra este inactuală (Praesenti Alexandri Gavra petitio locum non esse; kein Grund vorhanden sei, aus welchem seiner Bitte gewillfart werden könnte).

În anii de peregrinare a dosarului Gavra nu a stat degeaba, deşi Consiliul locotenenţial ungar îi ordonase, încă în 1834, să nu mai agite problema *Ateneului cunoştinşelor*, ci să aştepte încrezător soluţionarea petiţiei sale. Dimpotrivă, el a popularizat *Planul* pretutindei (în Banat, Transilvania, Muntenia, Moldova), a recrutat acţionari, a

¹² *Documente privilegiate la mişcarea literară şi culturală a românilor din Ungaria în sec. XVIII şi XIX, culese de...*, Buc., 1936, p. 26 şi urm.

¹³ Tipărirea în alfabet latin fusese cerută de conducerea comitatului Arad, nu de Gavra, care a renunţat la introducerea literelor „strămoşeşti” numai pentru că „cea mai mare parte a publicului românesc încă nu ştie ceti cu acestea litere”, ms. 301, f.3v.

stăruit pe lângă Moise Nicoară, care se afla în București, să obțină sprijinul muntenilor¹⁴, a scris despre „ortăcie” lui Alexandru D. Ghica și i-a cerut „ajutorință”, a rugat pe Ștefan Stancovici, succesorul lui Stratimirovici, să-i fie mai binevoitor decât înaintașul său și a pregătit întâiul număr din *Ateneul românesc*, unde se hotărîse să publice manuscrise de Barac, Samuil Micu, Șincai, Diaconovici-Loga ș.a.

Din ceea ce am înșirat, mai însemnate sînt două lucruri: evidența acțiunilor și nr. 1, în manuscris, al *Ateneului românesc*.

Sub titlul „Aleșii ghintei române de astăzi și fondatorii. Institutului nostru bibliograficesc, carii după publicarea înștiințării acestora s-au arătat la redacție că vreau a ajutama propusul nostru”, ms. 2440 (f. 257r+v) specifică numele fondatorilor, cite acțiuni „cu interes” au subscriș, contravaloarea lor în florini și numărul de exemplare cunvenite unui acționar din tipăriturile pentru care a avansat bani. Sînt printre întemeietorii funcționari (consilieri, directori de școală, profesori), arendași, negustori, un librar (Iosif Romanov), literați (Costachi Stamati, D. Bojincă), obraze bisericești (episcopi, arhimandriți, proto-popi, preoți de rînd: Gh. Raț, V. Moga, M. Manuilovici, Al. Șterca-Șuluțiu, I. Ighian, I. Thomici, M. Frișcan), „domni de pămînt” etc., din Arad, Oradea, Lugoj, Lipova, Oravița, Biserica Albă, Caransebeș, Toracul Mare și Toracul Mic, Ceacova, Brașov, Hondol, Cărpiniș, București. Repartizarea geografică a localităților, straturile sociale diverse din care făceau parte „aleșii ghintei române”, suma de 1860 florini (= 62 de acțiuni) intrată în fondul societății pînă la începutul anului 1837, toate mărturisesc un viu interes față de soarta culturii noastre naționale și devotamentul cu care Gavra, înfruntînd opreliștile, a mili-

¹⁴ Scrisoarea către Nicoară, din 13 martie 1837 st.n., în ms. 2440, f.249—250v; i-a trimis-o prin Z. Carcalechi. În epistolă, Gavra istorisește demersurile în privința *Societății bibliograficești*, tărăgănelile organelor administrative locale și vieneze, împotrivirea lui Stratimirovici etc. În finalul scrisorii citim: la 30 mai 1836 „mă întorsăi cu o rugare cătră învățatul” principe al Munteniei, dar el „nu-și descoperi voia spre ocrotirea acestui mare dar și vistierie națională”. De aceea, Nicoară să binevoiască „a clăti la curte și a pune în mișcare treaba ceastă națională”. Societatea, adaugă Gavra, merită atenție și sprijin, pentru că „noi nu scriem, nici nu tipărim *biblii*, ci alte feluri de cărți”, mai utile românilor.

Ciorna răspunsului dat de Nicoară, în 16 aprilie 1837, *ibid.*, f.251r—252v. În-deobște, Nicoară îl laudă pe Gavra, dar *Planul* său i se pare himeric. Îi dă un sfat: „Lasă-te de cele ce ai apucat, apucă cea mai netedă, sigură și simplă” cale — pre-numerarea. Prenumeranți pentru Șincai și Micu îi vor cîștiga, în Țara Românească, Belășcu (= N. Bălășescu), Z. Carcalechi și I. Heliade Rădulescu: „Mai sigur doritoriu și rîvnitor român nu vei găsi aici decît în d. Eliad, redactorul „Curierului românesc”, cunoscut din t(oate) lucrările și ustănele(le) lui”.

Ideea lui Gavra de a menține alfabetul chirilic este bună: „Multă laudă ai merit [= ai cîștigat] rugînd să se tipărească cu slove, iar nu cu litere. Asta ar fi a naște încîlcire, a produce rătăcire și a întinde orbire[a]”. Amănunte utile apud Cornelia C. Bodea, *Acum o sută de ani: Nicoară, Alex. Gavra și planul unui institut bibliografic român*. — Cu șase anexe, în „Hotarul”, an. IV (1937), p. 291—297, an. V (1938), p. 201—204 și 255—267. În anexe, citeva greșeli: *domni* (p. 201) pentru *românii*, *ființe* (p. 201) — *ghinte*, *negură* (p. 201) — *pedecă*, *scoate din oborul* (p. 201) — *scoate neamu* *din oborul*, *De lipsă văd* (p. 204) — *Ce ca să nu se întimple*, *de lipsă văz* etc.

tat pentru înflorirea ei. El și cîțiva susținători ai săi au angajat în luptă mari resurse sufletești și s-au plîns nu o dată contra dușmanilor „ortăciei”. Gavra, de exemplu, după ce a aflat de raportul mitropoliei din Carlovitz, i-a scris episcopului Samuil Vulcan: Stratimirovici, „care se zice cu gura că e părintele națiilor de legea g.n.unite, n-a părținit propusului celui sfînt al românilor întru ridicarea unei Societăți bibliografice, poate pentru că doară se teme că se vor prea deștepta, care temere o prepune în altă vestminte, zicînd că așa societăți sunt periculoase în țară”¹⁵. Autorul epistolei avea dreptate și nu greșim de loc dacă explicăm și tergiversările forurilor administrative și politice tot prin stăvilirea intenționată a luminării la români. Aproape un deceniu (1833—1842), aceste foruri au îngroșat dosarul Gavra cu lungi referate în latină și au făcut promisiuni amăgitoare, pentru ca să ajungă la hotărîrea nedreaptă din 1842. Ea a purces, ca și raportul mitropolitului Stratimirovici, din teama că românii „se vor prea deștepta” și vor scoate pe „trîntori din coșnițe”. Expresia este a lui Samuil Micu.

*

Anterior, m-am raportat și la numărul 1, în manuscris, al *Ateneului românesc*¹⁶. Ideea de a scoate o revistă s-a născut deodată cu a „ortăciei”. Voia să publice în paginile „jurnalului”, afirmă însuși, „unele roduri de ale minții” (= fragmente din manuscrisele sortite să se tipărească integral în colecția „Cabinetului muzelor române”) și să contribuie astfel la propășirea culturală a „națiunii române”¹⁷. Purtat de acest gînd, în a doua jumătate a anului 1834 a început să redacteze primul număr, care trebuia să apară la 1 ianuarie 1835. El cuprinde: *Precognitele „Ateneului”*, adică un fel de prefață (f. 1r—6r), *Cuprinsul*

¹⁵ Citatul apud I. Radu, *Istoria diezezei române-unite a Orăzii Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia, 1777—1927*, Oradea, 1930, p. 104. Despre Stratimirovici, „apăsător” al românilor, mai vezi: G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, Buc., 1924, p. 43—45 și Gh. Ciuhandu, *lucr. cit.*, p. 358, 379 și passim.

¹⁶ G. Bogdan-Duică (în *Ioan Barac*, p. 31) numește revista „Ateneul național”. Nr. 1 l-a semnalat și descris, sumar și superficial, N. Comșa, în *Manuscrisele românești din Biblioteca centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 203—204. Vezi și C. C. Bodea, *lucr. cit.*, p. 291. O copie lacunară a numărului, făcută de Gavra, se găsește la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, fondul Blaj (ms. nr. 301. Dimensiunile: 40×25; total foi: 27. Filele 7v, 10r (dimensiunile acesteia: 19,5×23) și 27v sînt albe, iar 6r, 7r, 9v, 10v și 27r, numai parțial scrise. Textul, în chirilice. Răzleț, se întîlnesc și litere din alfabetul latin.)

Că ms. este o copie lacunară, reiese din următoarea însemnare a lui Gavra (ms. 301, f.5v): „Pînă aci numai s-au putut copiza, neavînd vreme mai multă”.

¹⁷ Vezi A. I. Gavra, *Precognitele „Cabinetului muzelor românești” și ale „Ateneului național”*, în „Foaie literară” (Brașov), 1838, nr. 18, p. 138—139 (anexa III) și scrisoarea lui Gavra către Tipografia de la Buda, din februarie 1838 (anexa IV). Originalul scrisorii în *Országos Levéltár* (Budapesta), Arch. Typ. 1834/no. 53. Tot sub numărul 53 se păstrează întreaga corespondență a lui Gavra cu direcția tipografiei și răspunsurile acesteia (5 martie—26 mai 1834). Pe lîngă altele, materialul arată că Gavra cunoștea bine *Pfennig-Magazin* și că intenționa să scoată *Ateneul românesc* într-un tiraj de 1000, 1500 ori 2000 de exemplare.

„Ateneului” întreg (f. 6v—7r), o înainte-cuvîntare la „tăișul” 12 al periodicului, rezervat — în bună parte — studiilor de istorie, *Un prezent [= dar] de la „Ateneu” pe sama strănepoșilor* (f. 8r—9v) și relații despre ierarhia bisericească a românilor ardeleni, împrumutate din *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor* de Samuil Micu și din alte izvoare (f. 10v—27r).

Prefața — plănuită în 19 paragrafe, din care Gavra a copiat în manuscrisul *Ateneului românesc* doar 5 — informează asupra „Soțietății românești dătătoare de cărți”. Expunerea este întreruptă din loc în loc de scurte digresiuni. Ele reiau crezul Școlii ardelenene despre originea românilor, condamnă parvenii, disprețuitori ai graiului părintesc, schițează o paralelă între negustori și plugari, dezaprobă sugrumarea, prin cenzură, a libertății de gîndire:

„— Acuma dară toate le împăcai, afară de o întrebare, carea nicidecum o pot îneca. Rogu-te, spune-mi, pentru ce s-au cutropit [= sechestrat] cartea tinguitorului aceluia?

— Eu nu știu, doară ca să nu se nască ceva șovăire în lege.

— Eu am cetit acea carte, și nu-mi aduc aminte spre așa ceva să fie acolo dat ocazie.

— Eu încă așa cred.

— Apoi cum dară, ce e cauza?

— Aceea, că să tem și de umbră.

— Bine, numai prin aceea fac mai rău.

— Cred.

— Lasă să-și dea fieștecare cugetul său slobod afară, că apoi vom putea și noi răspunde la ale lui, de nu vorbește pe calea adevărului.

— Las, însă nu lasă alții”¹⁸.

În general, ideile țesute în prefață vădesc o justă intuiție a rosturilor unei reviste în perioada premergătoare anului 1848. Sub acest raport este revelatoare consecvența cu care se subliniază datoria românilor de a cunoaște evenimentele contemporane („întimplările lumii... de astăzi”) și „cele ce acuma (subl. I. P.) le găesc oamenii pentru ușurarea vieții lor”. Apoi, semnificativă este și opinia că interesul acordat actualității trebuie împletit cu difuzarea persistentă a lucrărilor de istorie națională. Asemenea altor învățați din generația sa (Florian Aron, I. Mălinescu, S. Marcovici etc.), Gavra a întrevăzut rolul pe care istoria era chemată să-l joace în formarea unei conștiințe patriotice și perspectivele folosirii ei ca instrument de luptă politică. Aceste constatări le autorizează *Cuprinsul „Ateneului” întreg*, în care se indică gruparea materialului în 12 rubrici, titluri de studii, articole și note despre „tăiatru”, chestiuni „politicești”, igienă, agricultură, Calvin, Luther, drumurile de fier, „întimplările împotriva superstițiilor”, foamete, cutremurele de pămînt, modă, metodică, dieta ungară, trecutul Transilvaniei ș.a. *Ateneul românesc* urma, deci, să îmbrățișeze probleme foarte variate, să desăvîrșească educația practică și cultura generală a

¹⁸ Ms., 301,f.3r.

maselor de cititori, să combată rătăcirile mistice, intoleranța confesională și, în general, să promoveze idealurile curentului iluminist, puse de Gavra în slujba mișcării noastre de afirmare socială și națională. Înainte, același lucru îl făcuse Școala ardeleană, în față cu Micu, Șincai, Maior. Gavra i-a admirat, a învățat de la ei și a luptat neobosit ca opera lor să ajungă în mâinile tuturor. De aceea, redactînd *Ateneul românesc* rezumă mai multe pagini din *Istoria* lui Micu (vol. IV)¹⁹, îmbogățindu-le cu adnotări și referințe encomiastice despre Ioan Bob și Ioan Lemeni. Ele i-au dat prilejul să semnaleze „slobozenia” acordată iobagilor de a „ieși din bunul d(omni)lor (libera migratio) cînd vor vrea”, să laude pe Aron Budai (fratele lui I. Budai-Deleanu), un „zelos mădulariu al nației rumânești”, pe Vasile Pop, pentru niște versuri latinești „cu adevărat stil poeticesc întocmite”, și *Ecloga* lui Cipariu: „Cu ocazia înștalației episcopului Lemeni, spre împodobirea pompei aceia, mult cinstitul domn Timotei Țipariu, profesorul s. teologhii dogmatice din Blaj, au dat afară o eclogă de toată lauda vrednică și cu deschilinită genie în limba românească lucrată, care în vremea sa poporului românesc a o așterne spre cetire de datorință îmi în”.

La data cînd își lucra de zor întiiul număr din „jurnal”, Gavra credea că va obține „nesmintit” autorizația de a-l tipări²⁰. A așteptat însă zadarnic, pentru că împăratul și slujbașii săi au ucis revista înainte de a se naște. Au ucis-o în același chip ca și „ortăcia”.

*

Istoria literaturii periodice rumânești din Transilvania și Banat începe în anul 1789. De atunci, pînă la 1834, presa a continuat să precepe în Ardeal pe I. Molnar-Piuariu, Paul Iorgovici, I. Budai-Deleanu, Alexe Lazăr, Ștefan Uroș Nestorovici, pe Zaharie Carcalechi ș.a. Gavra a mers pe drumul deschis de ei, a cercetat atent prospectele lor de „novele” și *Biblioteca românească* (1821, 1829—1830 și 1834), reținînd nu numai idei, ci și zelul cu care alții au servit cultivarea maselor în

¹⁹ La „sinoptica înșirare a întîmplărilor rumânilor” din Ardeal, declară Gavra, „mai virtos m-am ajutat cu tomul al 4-lea din manuscrisul Historiei lui Samuil Clain de la Sad” (vezi ms. 301, f. 9r). Într-adevăr, textul de pe filele 10v și 11r—23r, ms. 301, comprimă peste 400 de pagini din Micu, *Istoria și lucrurile și întîmplările rumânilor*, vol. IV: *Istoria besericească a episcopiei rumânești din Ardeal*. În ce fel „s-a ajutat” Gavra de Samuil Micu, am arătat în „Steaua”, 1956, nr. 5. Vezi și C. Cîmpeanu, *Considerații bibliografice asupra operelor lui Samuil Clain privitoare la istoria rumânilor*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, vol. IV (1961), p. 103.

Ms. 301 a ajuns la Blaj, iar T. Cipariu a reprodus din el în *Acte și fragmente* (Blaj, 1855, p. 79—129), cu modificări neimportante, contrafacerea lui Gavra, sub titlul: *Din istoria părintelui Samuel Clain*. *Ibid.*, p. 137, Cipariu scrie: „Acest fragment se publică numai după una copie făcută de alții după originalele auctoriului, după cum se spune....; pentru aceea, fără de a garantiza cum că copia e întru toate autentică”.

²⁰ Speranțele nu i se stinseseră nici chiar în 1838, vezi „Foaie literară”, 1838, nr. 17, p. 138—139. Tot aici a publicat Gavra (în nr. 18, 19, 21, 22, 23 și 24) *Meditații despre vechimea universului*, care ar fi trebuit să apară în „Ateneul românesc”.

sens iluminist. Fiind el însuși un Aufklärer, nu a pregetat să ducă mai departe, prin *Ateneul românesc*, opera de ridicare culturală a românilor. Din punct de vedere cronologic revista anticipează cu doi, respectiv cu trei ani *Foaia duminicii*, *Foaia de săptămână* și *Foaia literară*, iar prin prefață, schița cuprinsului, cuvîntul înainte la „tăișul” 12, filele lucrate după Micu și partea adăugată de Gavra la aceste file, manuscrisul *Ateneului românesc* reprezintă un document de valoare incontestabilă. Redactorul a concentrat aici istoricul „Societății bibliograficești”, știri referitoare la viața culturală din Arad, Banat și Ardeal, concepții ce definesc formația lui intelectuală și date unice despre activitatea pe care a desfășurat-o între 1830—1840. Aceste date unice ilustrează factura de luminător a lui Gavra și patriotismul său fierbinte. Scriitorul însuși atrăgea atenția asupra amîndurora, într-un pasaj din prefața revistei: „Al meu scop e, după subțirica mea puțință, a lumina nația cea românească, a căria mădulariu a mă numi nici în cealaltă lume nu-mi va fi rușine, ma [= ci] de mare cinste îmi voi ținea”.

ANEXE

„Ateneu românesc”

*Ioarte interesante lucruri in sine cuprinzătoriu**

N. 1 Din Aradul vechi, de la Institutul românesc bibliograficesc
În 1 ianuarie 1835

Cuprinsul precognitelor ateneice: § 1 Alocuție; § 2 Un dialog; § 3 Ispita cugetului; § 4 Materia ateneică și cabinetică; § 5 Un conțept despre soțietatea aceasta datătoare de cărți, — Planul; § 6 Fündatorii „Ateneului” și a „Cabinetului” pe obeliscul nemuririi: a) dd. mețenași, b) dd. acționari; § 7 Alte materii; § 8 Conspectul istoriei românilor; § 9 Grăire cătră alți părtinitori; § 10 Coordinația „Ateneului”; § 11 Izbucnirea pornirilor; § 12 Continuarea coordinării; § 13 De ce trebuință e Conversaționalnicul lexicon; § 14 Dar „Ateneul românesc”?; § 15 Cauza vocabulariului; § 16 Cugetul redacției despre curgirea și îndreptarea limbei; § 17 Cauza întîrzierii cu tipărirea, — Statutele soțietății acestia; § 18 Să îngăduie a se rădica soțietatea aceasta; § 19 Cuvînt cătră personalul ateneicesc și cabineticesc.

* Am transcris sau rezumat ms. 301. Nu am respectat punctuația originalului și -- îndeobște — am modernizat ortografia (*Atheneu — Ateneu, alocuție — alocuție, seu — sau, îngădue — îngăduie, totuș — totuși* etc.). Apoi, am redat pe e prin ä în exemple ca: *se — să, crușe-ji — crușă-ji, stremoșilor — strămoșilor, areta — arăta, prepastie — prăpastie, deruiți — dăruși, nedejde — nădejde, astezi — astăzi* ș.a. S-au păstrat pe — *pre, către — cătră, român — rumán*. Greșelile evidente le-am corectat fără a mai face vreo mențiune. Parantezele le-am folosit pentru completări și corecturi.

Precognitele Ateneului

Redacția, îndată în fruntariul „Ateneului”, cam în formă de prefație, arată publicului pașurile care le-au făcut pînă aci în treaba rădicării Soțietății românești dătătoare de cărți, împletind în vorbă-și și alte observății.

§ 1. *Alocuție pregătitoare.* Române, tu odraslă a străluciților tăi strămoși, ce e aceasta de întru atîta te lăpădași de științe? Cum? Au poate cu miile de ani să-ți tîna prîlostirea? Au doară nu mai este rază de sperințe? Nu așa, frate, nu. Lasă-te de prejudecățile tale...

Nu despera, frate române, ci întoarce-te cătră părăsita învățătură, zestrea cea tie de [la] moșii tăi rămasă. Învețe-te patimile de atîtea sute de ani, cum că nu-ți va mai putea fi pre pămînt în alt tip scăpare decît prin învățături. Socotește că de vei și mai departe întîrzia mîntea a țî-o lumina, de viu și cu zile va trebui să te stîngi dintră popoarale cele cultivate de astăzi. Umblă la școli, de ești încă tînăr. Manuscrisurile cele în limba ta gătite dă-le să se tipărească, apoi cumpără-le și cetește-le cu sîrguință, țîne-ți novele²¹, că din acestea poți învăța întîmplările lumii cele de astăzi, prenumără-te la jurnaluri, fă-te mădulariu de așa cărți cum-părătoriu, care necurmat să tipăresc.

§ 2. *Un dialog.*

Așadară, zice Iancu din Pitești:

— Nu mere aceasta așa precum socoți: tot cărți, tot cărți. Da pe ce să le cumpărăm? Apoi de am și avea bani, pentru ce atîtea cărți? Vezi ceaslovul cel de colo de pe poliță? Din acela s-au rugat moșul meu, tatăl meu și eu; din acela să va putea ruga și nepotul meu.

— Cred, dragul meu, însă mai nainte să-ți răspund pe ce să cumperi cărți: pre acei bani carii uneori îi cheltuiești în neștire. E²² cruță-ți numai grîcileanul de beuturi, e bē numai apă, să vezi ce-ți vei cîștiga! Vei cîștiga întîi, că-ți vor rămînea banii ce-i dai pe beuturi necheltuiți; a doaoa, vei cîștiga sănătate; a treia, mîntie neturburată și năinvaluită, prin carea iară-ți vei cîștiga cîntie, omenie naintea familiei tale și naintea strămoșilor; a patra, rînd bun în casă-ți; a cincea, înflorire economiei tale, iară a șasa, pruncii tăi vor căpăta de la tine exemplu bun. Și așa, prin cea cruțare îți vor rămînea bani destui pentru cărți. || (1. 1 r)

Ziseși mai departe că de ai și avea bani, pentru ce atîtea cărți? Destul ceaslovul de pe poliță, de la strămoși rămas. Ceaslovul țî[-i] destul, adevărat, pentru de a te ruga lui D(umne)zeu, însă prin aceea țî-ai împlinit numai datorința cea creștinească, dar nu-ți deștepți mîntea. Afară de rugăciuni, multe sînt omului de lipsă. Ca să tac despre celealalte, țî[-i] de lipsă a ști, de ești econom, cum să dîreg pămînturile cele sterpe, viile ș.c.l.; acestea din ceaslov nu le poți învăța.

— Așadară, îmi cumpăr o carte de economie, apoi capăt de proțesul nostru.

— Încă nu. Hei, frate, multe mai sînt în lume dă lipsă să știm și multe îndrăp-tări să găsc. Acelea nu le putem din o carte învăța. Apoi de le-am și putea, de unde vom ceti cele ce acuma le găsc oamenii pentru ușurarea vieții sale? Cu bună seamă, nu din cele vechi cărți. În acelea cetim numai ce au fost pre timpurile acelea, iară nu găsirile cele de astăzi.

— Apoi bine, de e așa precum zici, că nummai prin cărți să poate omul face învățat, pentru ce cei ce știu prețui cărțile nu le cumpără și pentru ce nu ne merg înainte cu exemplu?... Pre mulți învățați am auzit însumi cu urechile mele zicînd: „Pentru ce mie carte românească, ce pot eu de la românul acesta învăța? Dacă-mi e de trebuință să cetesc, îmi cumpăr eu cărți din alte limbi și din acelea voi învăța ce e de lipsă”.

— Pe cine ai auzit domnia-ta așa vorbind?

²¹ *Novele* = ziare și reviste. Îndemnul de a citi „novele” românești („Foaia pentru mîntie, inimă și literatură”, „Gazeta de Transilvania”) și în *Monumentul șincal-cîlnian*... , Buda, 1844, p. 108—109.

²² Ia, ian.

— Da ce trebuie să mă cobor la personalități. Ia d-[a] numai în mână vericare carte românească, ce în anii cei mai de curînd trecuți au ieșit afară, și caută la prenumărați, să vezi, vedea-vei acolo însămnăți preoți de cei cu înalte învățături înfrumusețați. Ie[ș] ia d-ta citu-i de la marginea țării cea de cătră miazănoapte pînă în Mureș, să vezi cîți prenumărați să află din atîta româtime de prin părțile acelea. Au poate că pre aceia nu sînt români?

— Ma sînt prin părțile acelea mulți români.

— Să vezi, d(omnu)le! eu alta să-ți spun: tocma nouă, pre carii ne înfrunțași, puteți mulțami că și acestea puține cărți le aveți. Să nu să prenumere cei de cătră miazăzi, pînă-i ceriul românul nici o carte ar avea.

— Da ce zici, frate?! Poate că te-ai zăuțat că, p[re] [entru] e[.] [xemplu], și *Dietătica*²³ chiar numai unui mare patron dintre aceia are de a-și mulțami ființa. Dar nu știi că și *Diregătorii bunei creștere*²⁴ mai pre aceea cale au ieșit. Dar te-ai zăuțat că și *Lexiconul românesc de la Buda* mai vîrtos din grația celui mețenaș²⁵ au văzut lumina.

— Aceasta e adevărat, însă pentru ce nu urmează și cei mai mici bărbatului acestui înveciniciti?

— La aceasta de astă dată îți rămîi datori cu răspunsul. Doară pentru că încă n-au tinerii lor așa înștitut, din care încă în tinerețe să sugă rîvna cătră cultura națională.

— Cum să n-aibă! Eu aud că au ceva seminariumuri.

— Au, dar școală nu.

— Da în seminariumurile acele nu s-ar putea așa semînțe sămăna?

— S-ar putea și acolo, însă nu cu atîta sporiu.

— Pentru ce?

— Pentru că ce să zidește acolo, peste una sau doo oră, după ce să amestecă cu alți prunci, iară să surpă. Ci acuma gheniul național s-a îngrijit și în contra surpării aceștia, căci s-au pus o sumă mare de bani și s-au ridicat, (din a cui îndurare, vom vedea cu vreme), de vreo cîțiva ani încoace, un înștitut, care s-au înzestrat cu foarte zeloase mădulare, de la care mult nădăjduim. Cu vreme dară, după ce vor începe lăstarii a rodi prin țară, va da D(umne)zeu de și în zisele părți vor fi mai rîvnitori întru învățăturile românești.

— Și eu totuși am auzit vorbindu-să și despre zelul unor din părțile acelea.

— Durere! că numai a unor, și nu a mai multor. Și acei unii încă sînt aceia carii s-au crescut în vecinătatea țării. În partea aceea stăpînește mai multă căldură cătră cultura românească.

— Și totuși, pre cești de pre aici aud cîrtind împotriva acelora.

— După cugetul meu, n-au drept. Să nu fie pus pronia d(umne)zeiască pre ardeleni în respectiva diregătorie, D(umne)zeu știe în ce somn am fi scufundați, măcar de nici acuma sîntem de tot deștepti. // (f. 1 v).

În continuare (f. 1v+2r și v), Gavra critică pe românii ardeleni care își reneagă neamul și se rușinează să-și vorbească limba, laudă pe greci, pentru dragostea lor de „nație”, amintește că în gura unora termenii de grec și negustor sînt sinonimi, în sfîrșit, afirmă originea comună a dacoromânilor și aromânilor.

— Aceasta o gătarăm, ci să te mai întreb ceva.

— Auzim.

— Dar domnii cei luminați de români, citu-i de la Carpat pînă în Mureș, pentru ce nu dau vreo carte în limba românească?

— Ți-am spus că nu prea au școli, de unde să sugă rîvnă.

— Dar bine, bine, ci totuși, dintră atîta omăt?²⁶

²³ Publicată de Pavel Vasici.

²⁴ Cartea este a lui Damaschin Bojincă.

²⁵ Aluzie la Samuil Vulcan.

²⁶ Mulțime de oameni.

— Aceea nu putem spune cā nu au dat. Au dat și ei; iată, avem *Istoria* cea vestită despre începutul romānilor²⁷, avem o gramaticā dacoromānă²⁸, avem *Omul de lume*²⁹, avem un *Acatist* din anul 1801, la Sibii tipărit³⁰, și încă doarā și altele.

— Doarā și altele...? Care mai sînt? Înșirā-le, rogu-te!

— Poate cā mai sînt tipărite, care nu mi-au venit la mînă; ci am auzit, ma am și văzut cîteva manuscrite foarte frumoasā, de bărbați vestii și prea aleși alcătuite, care pînă acuma n-au pufut să se tipărească. || (*f. 2 v*)

— ...Eu aici îți vorbesc ca fiul patriei, carele mă nevoieșc a iubi adevărul, carele peste măsurā imi iubesc legea...și patria mea..., dar nici pre cei de altā lege îi urgiesc. Eu în toată curgerea cea lităralā nicicînd mă voi atinge de credința și de faptele altuia. Cine ce va face, să vadā. Al meu scop e dupā subțirica mea puțință a lumina nația cea romānească, a căria mădulariu a mă numi nici în aceasta, nici în ceea lume nu-mi va fi rușine, ma de mare cinste imi voi ținea. ...Preteniilor...eu încă le voi fi priatān, dușmanilor, dușman. Aceasta pentru aceea-ți înșir, să știi de ce cuget sim (sic), ca cetindu-mi scrisorile, cugetul să nu mi-l abați în stînga.....

— Blem³¹ să mergem mai departe.

— Blem să mergem

— Dacă zici d(umnea)ta cā cărțile le dai afarā pentru toți, pentru ce nu le dai cu strāmoșeștile litāre lătinești? Darā și aceasta e una cauzā de preoții și domnii cei învățați nu dau afarā, nici cumpārā cărți romānești.

— Să-ți rāspond întîi la una: pentru ce nu le dau eu cu litere strāmoșești? Cu bunā samā mie încă rău imi pare cā nu le dau așa afarā, cā atunci barem am putea arāta tuturor familiaritatea limbei romānești ce o are cu cea lătinească, și aceasta ar fi un document puternic naintea lumii întregi, spre de a răzima cā noi sîntem fiii cei adevărați ai romanilor; ci nu pot, pentru cā cea mai mare parte a publicului romānesc încă nu știe ceti cu acestea litere, iarā cei puțini care știu ceti lătinește nu prē cumpārā cărți romānești, și de ar și cumpārā, aceia știu ceti și țirilicește. Apoi ca o carte să o las a să tipāri și cu acestea, și cu acele litere, nici finanția, dar nici economia mă lasā. Mai bine prē acei bani voi tipāri iarā altā carte.

— Bine, numai de le-ai da cu litāre lătinești nimic am păgubi, cā în locul romānilor le-ar putea ceti oamenii din alte nații.

— Sā nu te zăuuiți de aceea, cā acestea cărți le dām afarā numai pentru romāni și pe cheltuiala romānilor. Apoi de le-ar și ceti alte nații, ce ne-am folosi cā numai le cetesc, dacā nu le și pricep. Dacă am vedea cā multe nații din Monarhie vorbesc romānește și prinosesc bani spre cumpārarea cărților romānești, atunci nu zicem cā nu ne-am hotāri și spre aceasta. Apoi cei ce din alte nații știu vorbi romānește, dacā tocma au pasie³², în foarte puține zile pot învăța a ceti și cu slove. Mai greu este a învăța o limbā decît nește slove. Acuși, cînd odatā vor ajunge romāni la treapta aceea ca să știe ceti lătinește, lesne va fi nepoților a da cărți cu acelea litere. Mai bine să voim atîta cît putem, decît mult, și în capăt iarāși nimicā³³.

— Zisā-și mai nainte, cā doarā și aceasta cauzā este una de preoții și domnii cei învățați || (*f. 3 v*) nu dau afarā, nici cumpārā cărți romānești.

— Poate fi; ci eu totuși rămîn pre lîngā ale mele, adecā: cā nu sînt bine adăpați și înrādăcinați întru iubirea nației..... Mai ai ceva a mă întreba?

²⁷ De Petru Maior (1812).

²⁸ Probabil *Elementa linguae romanae sive daco-valachicae* (ed. I-a: 1780, ed. a II-a: 1805).

²⁹ Tālmăcit și „adaus” de Vasile Gergely de Ciocotici.

³⁰ De Samuil Micu.

³¹ Haide.

³² Țin cu tot dinadinsul.

³³ Problema înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin o va dezvoltā Gavra în *Monumentul*, p. 97 și urm.

— Ba. Acuma nu te opăcesc mai mult în cele ce ți-ai propus. Poți de mine cuvînta mai departe.

— Așa, așa frate! Ca să mă întorc de unde mi să curmă vorba: școli și cărți. Școli pentru cei tineri, și cărți pentru toți din toată vîrsta și din toate unghiurile. Cărțile sînt așa sculă, care străbat pretutindenea. În mijlocul pădurei încă poate omul prin cărți să știe cele ce să întîmplă în lume, care fără de cărți cu mari cheltuieli, trudă și alergări le-ar putea culege. Și tocma aceasta cauză mă îndemnă spre mijlocirea rădicării unei societăți plămuitoare, dătătoare, vînzătoare și cum-părătoare de cărți românești³⁴

§ 3. *Ispita și musturarea cugetului.*

De cîțiva ani încoace simț că ceva ca un teasc îmi zace pre inimă, simț ceva ce mă face zioa și noaptea a gîndi, ce mă roade la cuget, ce mă mustră. Mi să-m pare că ceva neîncetat așa-mi șoptește dinlăuntru: Oame! tu pînă acuma încă puțin ai făcut pentru nația-ți; acelea ce ai făcut sînt nimica, că numai simpla datorință a chemării ți-ai împlinit. De la tine nația așteaptă mai mare prinos. Să știi că tu nici în aceasta, nici în cealaltă lume pînă atunci nu vei avea odihnă, pînă cînd toate puterile tale, — și cele sufletești, și cele trupești, nu le vei însoți cu ale altora și după puținele tale daruri nu vei năzui și tu a lucra întru scăparea nației din jalnica osindă a neștiinței. Orb ești, au nu vezi cum un popor nu prea mic să nevoiește dintr-o prăpastie a să urca și a ieși în priveliștea altor ghinte de pre fața pămîntului? Surd ești, au nu auzi cum să rădică dintr-o adîncime cătră urechi-ți un chiot groaznic, care așa răsună: Nu ne lăsați, creștinilor, să ne stînjem de tot! Făceți-ne digni de a țipa³⁵ și pre noi din viață-vă barem o clipeală cit de puțintică, să vedeți cum noi, atîtea sute de mii de suflete, de atîtea sute de ani gemem de ceața neștiinței înfășurați. Întoarceți-vă mila cătră noi, voi învățaților, voi cei ce vă numiți amicii (sic) omenirei, de vedeți năfericirea noastră. // (f. 4 r)

După ce îndeamnă pe cei avuți să-și întrebuițeze aurul și argintul pentru „rădicarea școlilor” și „lățirea învățăturilor” (f. 4r+v), iar pe „învățați”, să lucreze și să „îlmească la cărți neîncetat”, Gavră continuă:

„Acestea erau, prea prețuite române, care nu-mi dădeau pace nici cînd dormeam, nici cînd privegheam, nici cînd eram singur, nici cînd eram cu alții, care neconținut mă amestuiam și mă amestuiam și astăzi, așa cît nu mă pot odihni, care fac de mă apucă gîndurile, cele ce acuma mă înalță pînă la ceri în nădejde, acum mă zvirlesc sub fundul pămîntului, care mă fac de uneori îmi nălucesc palaturi de aur, uneori mă află în poieți de paie, care gîndurile întru atîta mi le răsfiră, cît de mi s-ar întimpla acuma să-mi dau sufletul prin o moarte năpraznică, mai că ar trebui să cred — cu cel mojić — că sufletul meu în cealaltă lume nu va ave odihnă, ci va fi silit pînă atunci pîntră oameni în lumea aceasta a rătăci, pînă cînd încredințatele mie de niște amici ai mei unele comisii³⁶, naționalnice nu le va luva de pre umerii ticălosului meu trup, în care în lumea aceasta cîțiva ani fără de nici un folos au petrecut, și pînă ce nu le va pune pe alți umeri mai fericiți.

§ 4. *Din mai multe lături pe sama „Ateneului” și a „Cabinetului” să adună materii de tipărit.*

Aici știu, iubite cetitoriule, că ți să va stîrni o sete de a ști ce comisii sînt aceste. Niște preainvățați bărbați rumâni, nainte de cîțiva ani, veniră la mine cu aceste manuscrite:

- 1iu. *Unlisses* (sic), din 34 de coale, în versuri
2. *Corăbiarul cel dintii*, din 7 coale, în versuri
3. *Pipelia*, din 4 coale, în versuri
4. *Lucreția*, din 22 de coale, în versuri
5. *Loreti*, de la Marmontel, din 11 coale, în versuri
6. Niște fragmenturi de la Ovedie, din 8^{1/2} coale, în versuri

³⁴ Autorul va relua idei din *Un dialog în Monumentul*, p. 29 și urm.

³⁵ A arunca, a aținti.

³⁶ Sarcini, însărcinări, misiuni.

7. *Starea romunilor din Ungaria de la introducerea Preparandiei*, din 12 coale, în versuri

8. *Gheografia matematică, fizică și politică*, din 52 de coale, în proză (sic) || (f. 4 v)

9. *Doă nopți groaznice, sau Paliul cel verde din Veneția*, din 20 de coale, în proză

10. *Aritmetică memorială*, din 50 de coale, în proză

11. *Moartea Polixenii Răddk, întâmplată în anul 1803*, din 1½ coale, în versuri

12. *Arătarea nașterii lui Huneadi*, și mai departe, din 6 coale, în proză

13. *Aritmetica cu jire*, din 30 de coale

14. *Jalnica oftare asupra boalei holera*, din 2 coale, în versuri

15. Încă 3 manuscripte de socoate din cap, toate laolaltă 16½ coale

16. *Uciderea prin otravă*, din 1½ de coală. Un opus teatralnic

17. *Historia romanilor împletită cu a românilor de astăzi*, aproape de 300 de coale, în 4 tonuri (sic), în proză³⁷, și-mi zisără: D(omnu)le! iața sudorile noastre, care le-am vărsat pentru luminarea ghintei românești. Nenumărate nopți, doară și cu scăderea averii, sănătății și a familiei noastre, am petrecut pînă ce le-am scos. Departe să fie de noi tot întăresul, și nu poftim altă munație [sters: renunțarea], fără numai caută, doară vei afla ceva ocazie de a le împărtăși cu românia. Aceasta de să va întâmpla, un nou îndemn ni să va adauge pentru de a lucra mai departe în treaba literaturii românești. Noi n-avem puțințe de a le împărtăși cu lumea, caută, cearcă, doară vei afla ceva mijlocire.

Scrisorile acestea eu văzîndu-le, încît mă bucurai, întru atîta de tare, de altă parte, mi se umplură ochii de lacrimi, căzîndu-mi în minte cum de nu să putu întâmpla, de și cei fericiți ai Minervii sfințiți români, adecă auctorii cărților acestora, dintră carii unii de mult putrezesc, nu să învredniciră încă în viață-le a gusta din rodul ustenelelor sale, dar mai virtos aceea de tot mă doboroa, că atîtea mii de români voi soartea a răsturna sub recea cobă (sic) a pămîntului, fără de ce le-ar fi împins ocazie de vedea, din manuscrisul de sub numărul al 17., strălucita sa naștere și mai strălucitele fapte a strămoșilor săi.

Clipita aceasta îmi fu începutul, cînd mă lăsă liniștirea sufletului. Eu manuscriptele le primii, și din acea cirtă³⁸ zioa și noaptea mă zbuiciumam, cum aş putea și așteptării amicilor, și bunului de comun răspunde. Mă învîrtim cu ele în toate laturile, cerui cînd de la unul, cînd de la altul sfat; unul zicea una, altul alta. Socotii să le dau afară prin prenumerație, ci curînd mă cutrupi dăjnădăjduirea, aducîndu-mi aminte de patimile altora, și mi să năluci că acela mod n-ar fi altă, decît cu deadînsul a mă arunca în viltoarea pricurității³⁹, deoarece din întîmplările altora mă învățasăm cum că prin așa prenumerație să culeg bani, din carii d-abia o parte mică viînd la minile dătătorului de cărți, și cartea rămîne nerăscumpărată, și banii perduți, și cinstea cărturariului călcată. Și în luptele acestea numai atunci mă luvai pe samă, cînd citiva ani din șirul timpului să și răsturnară în adîncimea cea fără de fund a lumii, unde toate fără de urmă să amistuieșc.

³⁷ În ms. 2440 (f.258r) din 1837, figurează 29 de titluri. S-au adăugat: *Istoria bisericească în „5 veleturi“*, *Istoria bisericească în „3 legături“* și *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor de Micu*; *Hronica românilor și a mai multor neamuri de Șincai*; *Istoria bisericească în „două testamenturi“*; *Istoria și hronica țării Moldovii culeasă și scrisă de Constantin Mirul logoiatul la a. 1708*; *Învăjătura pentru a sluji*; *Historia crailor Țării Ungurești*; *Epistolariul românesc pe sama publicului*; *Sinodul de la Florența*; *Belizariu, iroul cel nemuritoriu*, sub Iustinian... de la Marmontel; *Culegere a mai multor povești*; *Unele reșepturi despre jînerea sănătății*.

Historia românilor împletită cu a românilor de astăzi (din ms. 301) = *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor de Micu*; *Doă nopți groaznice, sau Paliul cel verde din Veneția* se întitulează, în ms. 2440, *Două nopți groaznice, sau Chepeneagul cel verde din Veneția*.

³⁸ Clîpită, moment.

³⁹ Nesiguranței.

5. Zămislirea unui conțept despre rădicarea unei soșietăți, carea — sub aceste doo numiri ghenăralnice: „Ateneu romănesc” și „Cabinetul muzeelor romăne” — țintește a tipări cărți romănești și a ușura prețul lor. // (i.5r)

Cînd în presoratal de năputințe mai tare mă zvirguleam în zbuçiumările mele, cînd mai că să stingea și cea mai de pre urmă schintea a sperinței, atunci deodată mi să năluci un plan.

Prin acest plan arătînd cum s-ar putea face ca și noi romăanii, ca și alte nații luminate, sub numele acesta: „Ateneul cunoștințelor — Cabinetul muzelor romăne”, să putem avea un șipot cărturăresc năstîrpit, din care în tot anul barem de doă ori nesmintit să căpătăm cîteva cărți proaspete, cu preț mai ușor, am cerut ajutoriu de la cei mai rîvnitori de 30 f.w.⁴⁰, sau de 36 de țvanțigi de argint, așa ca numai cu cărți să fiu îndătorat a-i răsplăti. Pre aceia ce sub așa condiție ne-ar împrumuta de bani am început a-i numi *patroni*, sau deoseb; *açionari*, iară pre cei ce banii odată dăruți nici într-un tip nu i-ar cere napoi îi numim *mejenăși* și *protectori*.

Acel proiect la început numai acelora îl hotărsăm a-l face cunoscut, despre carii simțisăm, sau din alții auzisăm că sînt cu deschilinită rîvnă spre lățirea lită-raturii întră romăni⁴¹. Însă după ce mai tîrziu (precum să va vedea mai jos) fui provocat și prin înclitul comitat al Aradului să-l aștern înaltelor dicasterii ungu-rești spre cernere, și după ce și prin unii iubitori de nație fui îmboldit să-l fac tuturor cunoscut, mai mult nu vād a fi lipsă a-l tăinui. Îl aștern dară publicului spre cetire, și aceasta acuma cu atita mai bucuroș fac, cu cît mai tare mă nutrează sperința că dacă... un lucru, înaintea părții cei mai mari a oamenilor necunoscut, și-au putut afla (sre *sic*) cum să vede la personalul cabinetelor învoitori spre 56 de açții, de-açi înainte încă și mai mulți pătinitori — prin unghiurile țărilor — își va găsi, de carii eu altcum nici cînd m-aș fi putut apropia. Înștiințarea aceea așa sună:

Publicație

Să aduce la publica cunoștință că alcătuirea (*sic*) în Arad, ..., o soșietate de bărbăți învățați și zeloși naționaliști, a căroră reprezentator este subscrisul profesor Alexandru Gavra, s-au plăsmuit un Plan țintuitoriu spre înlesnirea tipăririi de cărți în limba romănească, care cărți — pe lingă spețialnicul său nume — vor ieși la lumină sub aceste ghenăralnice titule: „Ateneu romănesc” și „Cabinetul muzelor romăne”.

Planul

după care să vor tipări mai multe cărți romănești

Să înființează o soșietate, carea are trei scopuri: a) a tipări cărți spre folosul romănilor, și prin ele a lăți lumina cunoștinții; b) a îndemna pre cei învățați ai nației spre alcătuirea și traducerea de cărți; c) a mijloci cu cărțile un însemnat folos nației, prin care cărți nicidecum pot açionarii (adecă mădulările soșietății) păgubi aceea ce au dat, ma dimpotrivă, cu bună samă pot nădăjdui că împrumutații săi bani nu vor fi nici într-o primejdie și că poftitorilor de cîștig totdeodată vor aduce un cîștig.

Puncturile care vor fi soșietății spre povăuire sînt următoarele:

1. În aceasta soșietate să primește orișice naționalist cîstit, carele dorește a rădica ceața de pre nația romănească, cum și persoanele care să află în ranguri și diregătorii, precum sînt: domni de comitat, protopresfiterii (*sic*), diștrictualnicii directori, profesorii, localnicii directori, parohii, notarii, învățătorii și neguțitorii, fiindcă la casile acestora în || (i.5v) torcîndu-se mulți oameni, se presupune despre ei că au cea mai bună ocazie de a împărți cărțile pintră popor. Iar din prințipaturile Mol-

⁴⁰ W = valută vieneză.

⁴¹ Se știe sigur că a trimis proiectul, în 1833, *Companiei grecilor din Sibiu*, vezi N. Iorga, *lucr. cit.*, p. 180—181.

doviei și a Valahiei: înalt preaosiinții părinți mitropoliți, arhieriei și alte persoane bisericești, cum și domniile lor, prea vrednicii de titulele sale, boieri români, și clasa lițărașilor; care tot aceste au a să înțelege și despre Besarabia și Bucovina. Mădularele soțietății acestia să vor numi „acționari”.

2. De cite ori să va tipări cită vreo carte, de atitea ori fieștecarele acționariu va da în soțietatea aceasta cite 30 f.w., sau 36 țvanțegheri în argint. O așa sumă dară să va numi „acție”.

3. Acționariul suma ce au dat-o mai mult nu o va căpăta în bani gata, ci după ce va ieși cartea la lumină va căpăta în locul ei atite exemplare, cite sînt de lipsă spre scărîtarea împrumutaților bani; însă cărțile acestea, precum să vede la punctul al. 6-lea, le va căpăta cu mult mai cu mic preți decît ce să vor vinde mai în urmă neprenumeranților sau nesubscribenșilor.

4. Dacă cutare acționari va pofti a lua mai multe acții, ori va avè nădejde de a putea vinde mai multe cărți, poate să depună de 2^a ori, de 3ⁱ ori, sau și de mai multe ori cite 30 de flo. w, sau 36 de țvanțigheri de argint; și apoi atitea acții își va cîștiga. Mai departe:

5. Ca să se poată acționariul încredința despre vinderea cărților sale și scuti de toată primejdia pagubei, poate să înștiințeză prin prejurul său prenumerație sau și subscripție. Însă aceasta numai atuncea poate să facă, după ce să va da de știre acționariilor sau ortacilor prețul cărții aceia [= aceleia] carea mai de aproape va ieși la lumină, pentru că acum, cînd dă acționariul cei 36 de țvanțigheri de la sine, încă nu să poate ști prețul cărții. Apoi numele prenumerațiilor și a subscribenșilor acestora, dimpreună cu caracterul lor să va tipări în dar, la călcîiul cărții, spre aducere aminte [a] fundatorilor „Cabinetului muzelor române”. Timpul cînd poate să se vestească prenumerația sau subscripția, cu o lună sau 2^a luni mai înainte de ieșirea cărții, dimpreună cu prețul cărții, eu îl voi face cunoscut tuturor acționariilor⁴². || (f. 6 r)

6. Acesta va fi firul cel povățuitoriu întru căpătare, adecă: prețul cărții se va împărți în 5 părți: cu tri părți de acestea ($\frac{3}{5}$) va căpăta acționarul sau ortacul cărțile sale, cu patru părți din acestea ($\frac{4}{5}$) le va da el prenumerațiilor sau subscribenșilor săi, iar cu 5 părți de acestea ($\frac{5}{5}$) le va vinde el neprenumeranților și nesubscribenșilor.

Aceasta se poate înțelege așa: fieștecare acționar sau ortac dă la ortăcie 30 f. și să zicem că cărții carea mai întii va ieși să va rumpe un preț de 2f.30; atunci acționariul pe ai săi de 30f. va căpăta 20 de cărți, pentru că eu îi dau cărțile cite cu 1/30, care el apoi le va vinde prenumerațiilor sau subscribenșilor săi cite cu 2f., și atunci pentru 20 de cărți va primi 40f., din care 30f. au fost capitalul, și așa va dobîndi 10f. Iară dacă nu va avea cutare acționari prenumerași sau subscribenși, atunci cărțile sale le va vinde cumpărătorilor cu prețul cel de comun, adecă cu 2,30; atunci pentru 20 de cărți va căpăta 50f., și atunci cu cei 30f. ai săi va dobîndi 20f. Iară dacă le va vinde încă și mai scump, ce îi va sta în putere, pentru că cărțile aceste de aci înainte socotindu-se ca un articol de negoțitorie, acționariul ca a sa proprie marfă poate să le vînză și mai cu mare preț decît ce i să vor croi de mine. Și aceasta cu atita mai ușor și de nimenea împedecăt, cu cît mai tare să va căuta spre aceea ca într-un prejur de citeva sate sau într-un oraș numai cite un om să fie în ortăcia aceasta primit. Mai departe, pentru ca să poată fiecine negoțitori cu cărțile după cum îi voia:

7. Prețul cărții nu să va tipări pe carte și puncturile soțietății acestia numa acționariilor vor fi cunoscut.

8. Trimîtindu-să cărțile pe la acționari, o jumătate de an voi înceta de la tipărire cărții următoare, și aceasta pentru aceea voi face, ca fieștecare acționar să aibă destul timp cărțile să le dè a le vinde, banii pentru ele de a-i primi și de a-mi trimite de iznov cite 30, 60 sau atîția floriși cite acții au cuprins. Și după

⁴² În ms. 301 Gavra a copiat din *Plan* numai primele 5 paragrafe. Paragrafele 6—17 se publică după ms. 2440: între paragrafele 1—5, aflătoare în ambele manuscrise, deosebirile sînt mici.

ce va ieși și aceasta carte, exemplarele iară așa să vor împărți pînă ortaci, precum s-au atins mai sus, și așa și cu a 3-a, cu a 4-a și celelalte opusuri să va întîmpla.

9. Fieștecare ortac sau acționari poate ieși afară din ortăcie și fiecare poate intra în ortăcie cînd va vrea. Numai cu atîta răbdare să fie, ca să aștepte pînă ce să va isprăvi mai nainte lucrul și pînă ce le va căpăta în mînă acelea exemplare la care s-au ortăcit.

10. Din cele trecute se poate vedea: că ortacul tot cu acei 30f. care o dată spre acest lucru i-au hotărît poartă *aceasta negoșitorie* pînă în capăt, pentru că după primirea fieștecării cărți să așteaptă în 6 luni, adecă pînă ce banii *săi ii va culege și pînă ce iarăși acei bani ii va trimite la mine* spre răscumpărarea altei cărți de la tipografie. Și pentru aceea nu gindească oarecine că tot alții și alți bani, cu greotătea casii sale, va trebui să jărtvească spre acest scop.

11. Numărul ortacilor sau a acționarilor nu să hotărește; pot fi cît de mulți, și cu cît vor fi mai mulți, cu atîta *negoșetoria aceasta* va fi mai înfloritoare, însă vestita odată carte, fie acționari mulți au puțini, nesmintit să va tipări.

12. Lucrul acesta pînă atuncea va ținea, pînă ce să vor afla la mine cărți de tipărit.

13. În tot anul va ieși la lumină 2 cărți, cite cu o coală pe velin, în aramă scobită.

14. Pentru *banii ortacilor eu stau bun cu toată averea mea.* // (ms. 2440 f. 225 v)

15. În oricare carte în frunte, spre vecinică pomenire și aducere aminte, și spre bucuria fiilor, numele și chemarea ortacilor să vor tipări și vor intra înlăuntru (sic) sub titula aceasta: Patronii prin a căroră ajutorință s-au mijlocit tipărirea cărții acestia.

16. Cărțile aceste *le voi aduce cu cheltuiala mea* pînă la Arad, iar în Ardeal pînă la Sibii, iar *de aicea le vor aduce ortacii cu a lor cheltuială.*

17. Acela carelt au scos sau au întors pe româtime ceva carte folositoare, *de și-o va trimite, bucuros prin ajutoriul ortăcii acestia* o voi da la tipariu. Auctorul sau preîntorcătorul ei va căpăta pentru ostăneala sa în dar, pînă ce va prinde soșietatea aceasta mai țapene rădăcini, de aceasta dată numai 50 de exemplare, cu aceea adaogere că de să va întîmpla în acel oraș unde lăcuiește dînsul să fie ceva ortac sau acționariu de a soșietății acestia, numai atuncea să fie volnic exemplarele și dăruite a le vinde, după ce acționariul ale sale de tot le-au împărțit pînă cumpărători⁴³ // (f. 256 r)

Cuprinsul „Ateneului” întreg

În frunte să prepun Precognitele „Ateneului”, în 19 §§, dintră care 5 paragrafi să văd aci. După aceea urmează:

2^a Ceealaltă materie a „Ateneului”, în articuli împărțită, anume:

Articolul I^m este acesta: „Ce bunătate nespuse este în țară craiul, mai marii pămîntului și legile”. Pe lîngă aceea aci vine și cîntecul împăratului, deșchizîndu-să „Ateneul” nostru cu versurile acest[ea] în trei limbi: „Doamne ține pre împăratul”, și „Rugăciunea pruncilor rumâni umblători în școală”, compusă de M. Sinai.

⁴³ Ms. 2440 (f.256r+v—257r+v) mai cuprinde *Rînduielele care după publicarea planului s-au lăcut și Aleșii ghîntei române de astăzi și fundatorii Institutului nostru bibliografic, carii după publicarea înștiinșerilor acestora s-au arătat la redacție că vreu a ajutora propusul nostru.* În esență, *Rînduielele* reiau calculele din *Plan*, pentru a demonstra încă o dată rentabilitatea comercializării cărților de către acționari; fac distincție, la fiecare tipăritură, între *prețul acționaricesc*, *prețul prenumerălicesc* și *prețul ordinariu* sau de *rînd*; descoperă intenția lui Gavra de a pune sub teasc *Ulișes*, tradus de Barac din maghiară, și un „*Acatist mic*, filigram (sic), ca o cârticică cabinețicească extraordinară, pe sama damelor române”, și — la sfîrșit — evidențiază efortul de a înavuți „nația” cu „mai multe materii tipărite” decît se făgăduise inițial. „Din aceste se vede, conchide Gavra, că cu mare întindere a puterii fac aceasta, nu numai în privința cheltuielii, precum văzurăm, ci și a trudei”.

Articolul al 2-lea tot aceste rugăciuni pentru împăratul, cel ce ne-au dat noă slobozenie a rădica aceasta soțietate cuprinde în sine.

Articolul al 3-lea cuvintează despre Fridric cel Mare, craiul Borusiei.

Articol[ul] al 4-lea: Despre ogna de sare de la Filțca.

Articol[ul] al 5-lea: Cîteva sferme din metologie.

Articol[ul] al 6-lea: Despre tăiatru.

În articolul al 7-lea, muza noastră cea pătrunsă de bucuria deșchiderei a Insti-tutului bibliograficesc să îndeamnă a fi spre petrecerea publicului nostru și pre alaută românească, în azul soțietății întrăgi, răsună versurile următoare, precum urmează gratulație și celelalte.

Articolul al 8-lea: Despre dieta Ungarii.

Articolul al 9-lea: Țîntării sau, precum zic bănățenii, musca de la columbați din Bănatul Timișorii.

Articolul al 10-lea: Ceva și din lucrurile politicești. Despre unile cete heroice bisericești și mirenești, cu o icoană iluminată.

Articolul al 11-lea: O pătașcă de arcamuri care țîntesc spre întrăgimea, po-doaba; curățirea trupului omenesc, precum și spre unile ramuri de economie.

Articolul și tăișul al 12-lea: Un prezent de la „Ateneu” pre sama strănepoților. Cuprînsul acestuia este: Historia pre scurt a unor staturi de moșie ale Monarhiei austriace. Apoi urmează despre Transilvania. — Scurtă înșirare a întîmplărilor, mai vîrtos bisericești, a românilor din Ardeal. Ardealul scos de sub atîrnarea turcească și pus sub stăpînirea Cășii austriace. Începutul unirei. Ramul întîi; români cei ce au trecut la legea g.-catolică. Acesta să află aci trimis, pre sama d-lui episcop. Ramul al 2-lea: rumâni cei ce să țîn de biserica răsăritului. Statul diețezii neunite din Ardeal. Năditura, la scurta înșirare a întîmplărilor nației românești din Ardeal. Înanțanie prin carea români din Ardeal să roagă de împăratul și craiul Leopold al 2-lea ca să facă să se desputernicească articolul al 6-lea al dietii de la a. 1744 și să li se deie napoi drepturile cele ce cîndva le-au avut, iar acuma numai la trei nații primite⁴⁴ sînt de comun, tipărită în Cluj în limba lăținească la anul 1791 și acuma de pe lătinie pe rumânie întoarsă⁴⁵. Înălțate împărate! Acuma, în articu-lurile următoare prepun: biografiile lui Calvinus și a lui Lutăr; despre cutremurul de pămînt din Lazadon [?]; despre drumurile de fier, despre ploaie, neao, grindină, ceațe, aburi, nori și alte fenomene; despre gîrgherite; despre pocituri, strigoii; despre fugirea și căderea stelelor din cer și despre șolomenii; despre vihol, fulger, trăznit, || (f 6 v) piatra trăznetului și despre modul de a pute încungiura trăznetul; despre foa-mete, lipsă, scumpătate și despre leacul anului neroditoriu. Mai multe anegdote. Neste probleme aritmeticești. Catalogul tuturor cărților rumânești care să află de vîndut. Unele întîmplări împotriva superștii, și alte lucruri rumunilor foarte folositoare. Să mai adauge încă și să amestecă în materia „Ateneului” o icoană de modă, după jurnalurile Parizului, iluminată cu mai multe iconi negre, care sînt de lipsă spre tilmăcirea unor obiecturi. // (f. 7 r).

Articolul și tăișul al 12-lea

Un prezent

de la „Ateneu” pe sama strănepoților

Nainte de ce ne vom apuca de arătarea „Prezentului”, am să zic un cuvînt, măcar și doă; mă rog de ascultare.

Oamel Așa ești de hămesit după învățături, cît mintea-ți zboară de la o margine de pămînt pînă la alta, numai ca să dai de ceva, prin care să-ți molcotești lăcomia.

⁴⁴ Recepte, regnicolare, recunoscute.

⁴⁵ *Inștanția = Supplex Libellus Valachorum.*

⁴⁶ Nota lui Gavra: „Aici precep numai pre cei mai puțin procopsiți întru în-vățăturii”.

De multe ori amăsuri stelele și tot firmamentul ți-l corleşti cruciș și curmeziș, pribegesti în goli-ciunea universului în sus, în jos, și te zăuții de cunoștințele cele mai aproape de tine, de celea ce nemijlocit să țin de piele-ți; chiar și de a căsii și familiei tale te zăuții, gândind că aceste toate le-ai străbătut, toate le-ai înghițit, toate le ai în deget; cerci locurile și raritățile de prin Asia, Africa, America, Polinezia; pătrunzi adîncurile pămîntului, a peșterilor, a oțianului; desfăci petrele, crepi stînci, și nu știi cele din vecinătate-ți, din patrie-ți, de pre lîngă casă-ți; cerci izvorul națiilor, a religiilor streine, și nu le știi a nației de unde-ți traği singele⁶⁰. Oare de-ți voi spune una, oare de-ți voi pune numai aceste puțintică întrebare, ce poate că cu focul cel dintii al mîinții tale o vei ținea de bacatul, oare nu vei roși? Oare ce-mi vei răspunde de te voi întreba numai aceasta: *Ce e pricina de o parte dintră români să închină bisericii răsăritului, și alta bisericii apusului?* Sub care crai, episcop și povățuitoriu s-au întîmplat aceasta? Cînd și unde s-au întîmplat, și cine au fost mijlocitoriul întîmplării? Și iarăși, în fabrica cea mare a naturii cum și din ce să formează aburii, ploaia, negura, apa, ceața, grindina, roa, bruma, norii, vînturile? Cum să pregătește fulgerul? Ce e cauză groaznicului cutremur al pămîntului, ce urmări jalnice trage după sine, cum își bat învățații capul să găsească ceva leac împotriva lui, ce proiectează unii să facem spre de a-l putea îndepărta de la noi? „Cum stă lumea? Cum să întoarcă pămîntul ș.c.l.? De știi răspunde la ceștea, învață-ne și pre noi, au dacă nu poți sau nu vrei, barem nu ne dezbate de cătră pofta noastră de a învăța; iară de nu știi, învață mai nainte celea ce să țin de tine mai aproape, apoi te apucă de lucrurile cele mai îndepărtate. Dacă vrei să urmezi sfatului meu și ai și răbdare, și dragoste cătră întîmplările nației tale, ascultă-mă, că și pînă cînd cu ajutorul lui D(umne)zeu să va da afară prin noi toate patru tomurile Historiei lui Samuil Clain de Sad, dimpreună cu diplomaele și priveleghiile lătinești și românești ce să cuprind într-insele mai pre larg, în articolul // (f. 8 r) acesta îți voi povesti ce încă pînă aci de cînd ești n-ai mai auzit.

Ci cu tine, române, omul anevoie să poate înțelege, că îndată cauți la relighia vorbitoriului, și de afli că cel ce vorbește nu e de o lege cu tine, deloc îți traği încrezămîntul de cătră el, îl ții interesant (sic), gândind că nu poate fi cu tine de o părere. Lasă-te de năravul acesta și caută numai la aceea, oare acela este cu tine de o nație au ba. Și crede că ori de ce lege e — singele nu să face apă.

Mărturisesc că cînd mă apuc de acestea, cînd mă sufucl la înșirarea faptelor a nației acestia, mă cîm fiorez, pentru că uneori împletindu-să între ele și relighia, să stîrnește ceva gidălare neplăcută și nu să poate feri omul să nu să atingă și de părțile acele care sînt mai gingașă, care măcar cît de mereoași să apîpie, nu e cu puțință să nu usture. Nu e lucru în lume mai critic decît relighia

Dacă începe unul a fi gonitoriu, cu hulirea legii celuiialalt, îndată fuge acela de el, și nici cuvintele cele dintii, ce le sloboade cu înția căscătură a gurii, nu i le ascultă. Ie pună-să numai hulitoriu în pelea celui hulit, să vadă cît de drag i-a fi lui de el, să vadă cum i-ar cădea lui de i s-ar măsura și lui cu acea măsură. Și aceea au fost cea mai mare nenorocire întră rumâni că pînă aci nu s-au pre tare băgat în samă aceasta observație, ci unii pre alții cu cea mai mare flacărare și pornire să nume!u șismatici și unituși ș.c.l. Pacea, fraților, pacea, împrumutata înțelegere și armonia!! Aceste sînt vraga!e prin care vom putea străbate pretutindenea!! Că aceea ca să fie toți de o lege, noi, carii trăim astăzi, cu bună seamă nu vom ajunge. Eu întru înșirarea mea aceea m[î]-am pus de gînd ca așa să mă port și așa de neinteresant (sic) să fiu, ca cînd nu m-aș ținea nici de una parte, ca cînd aș fi strein; și pentru aceea eu numai întîmplările așa precum au fost le voi aduce înainte, iar oare curs-or acele pre bună au pre rē cale, judece cui îi place, și care are minte cătră așa ceva, și care nu bagă în socotință zicala aceasta ungurească: „Szolj igazat, be tōrik a fejed” — Spune adevărul, că ți să va sparge capul. Pre scurt, eu după subțirea mea putere poftesc a folosi la amîndoo părțile și pre toți, fără de a privi spre una au spre altă lege, a-i iubi și tuturoa a le pofti bine, deoarece sîntem rude laolaltă. Eu vreu să-mi cetească cărțile — cu dragoste și bucurie — unitul tocma ca și neunitul, și neunitul tocma ca unitul. Putem noi întru // (f. 8 v) dobîndirea fericirei

de comun să ne înțelegem, și spatele să ni le dăm, și umerii să ni răzimăm laolaltă, măcar de nu simțem de o credință. Așa fac și alte nații, și să fericesc⁴⁷.

Prezentul acesta mi-ar fi voia a-l începe de la o instanție; vestită împăratului Leopold al 2-lea la a. 1791 în numele nației românești din Ardeal și în numele clerului, în limba latină dată, carea multă spargere de cap au câștigat la unii nepărtinitori ai nației noastre. Aceasta instanție (sic) să vede că o apăra protopopul Petru Maior de Dicio-Sînmărtin, și și alți istorici românești, cînd au alcătuit istoriile sale. Ma ce e mai mult, aceasta instanție să vede că fu luată de unii rumâni învățați în loc de fir îndreptătoriu întru deducerea faptelor a românilor. În instanție să cuprind pre scurt toate bairurile nației românești în privința mai virtos a religiei, din timpurile cele vechi pînă în timpurile noastre, și să deduc încă drepturile cele cardinale ce pot avea românii din Ardeal; mai pre urmă să aștern înaintea împăratului poftele românilor. Însă deoarece zisa instanție să zidește pre temeiurile istoricești, așa cît cine mai nainte nu știe istoria românilor din Ardeal nu poate din destul și ușor străbate la înțelesul cuprinsului din instanție, drept aceea mă voi apuca mai întîi de sinoptica înșirare a întîmplărilor românilor din zisa țară, și apoi voi așterne publicului acea instanție, vestită în limba românească, și poate că cu vreme și în limba lătinească. Întru înșirarea faptelor acestora, de la locul acela unde să începe istoria cu cuvintele aceste: „Scurtă înșirare a întîmplărilor, mai virtos bisericesti, a nației românești din Ardeal”, mai pînă la episcopia lui Babb [= Bob], mai virtos m-am ajutorat cu tomul al 4-lea din manuscriptele Historiei lui Samuil Clain de la Sad. Pentru aceea, de am putut folosi ceva luminării neamului cu acest articol, mai cu samă laude-se, cinstească-se și tămîieze-se țărîna bărbatului acestuia; căci eu nu voiesc a-mi însuși ostenelele altora, sau a-mi agonisi păcat de moarte, lăudîndu-mă cu înnoptările cele multe ce le-au petrecut Clain, cînd au alcătuit acea istorie. Corlit-am pre lingă aceea și în alte cărți, așa cît unele locuri acuma mai întîi prin mine sînt pusă în rînd istoricesc și coasă la lume. Izvoarele din care am mai golit sînt: 1. *Historia Statuum hereditariorum Monarchiae Austriacae Epitomè*, Posenii, 1796; 2. *Ortus et progressus Variarum in Dacia Gentium*; 3. Palma, *Notiția rerum hungaricarum, Tyrnaviae* a. 1775; 4. *Magyar orszâg historiája*, Debreczen, 1812; 5. *Poemation de 2ª Legionè Valachica*, M. Varadini, 1830; 6. *Cuvîntări în cîinstea exelenței sale Babb, episcopului*, tipărite la a. 1813; 7. *Complexus Orationum habitarum*, N. Enyedini, 1833; 8. *Az istentül küldetett fértiu*, Kolosváron, 1831; 9. *Tristă predică*, 1830; // (f. 9 r) 10. *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae, Claudiopoli*, 1791; 11. Nește locuri din novele; 12. Unele înșămnări a lui Pătru Maior de Dicio-Sînmărtin din a. 1813; 13. Unele șematismuri și înșămnări. // (f. 9 v).

*Începutul unirei*⁴⁸ // (f. 11 r).

Grigore Maior

Pentru nație au fost foarte rîvnitoriu, și din aceasta pricină neprietenii nu puțin se ațîțară asupra capului lui. Maior, parte pentru ca să scape de năprietenii, parte pentru că-l apăsa bătrînețelor, după ce au petrecut în episcopie vreo 10 ani, la a. 1782 să lăsă de acea diregătorie. // (f. 23 r).

La a. 1785 s-au dat slobozenie iobașilor a ieși din bunul d(omni)lor (libera migratio) cînd vor vrea; carea slobozenie mai în urmă, la anul 1791, sub articolul al 60-lea, și mai bine s-au mărginit. Tot pre vremile lui Babb, adecă la a. 1791, în 18 mai, au ieșit Rezoluția crăiască, cu subscrierea craiului Leopold al 2-lea, a lui

⁴⁷ Și în *Monumentul* (p. 157) sînt criticați acei români care „amestecă... interesul național cu religionariu, și din amorul religiei lucră împotriva naționalității”.

⁴⁸ Vezi nota 19.

Samuil Teleki și Andrei Dejeși, spre instanția rumânilor cea de la năditură, care rezoluție o vom așterne publicului cu altă ocazie. // (f. 24 r).

„Ioan Lemeni

...La grai este dulce, și din rostul lui cel curat fără de împedecare și cu lesnire varsă cuvintele cele mai netede. Vorbește ungurește desăvîrșit și pre // (f. 25 r) dică, cît nimenea n-ar zice că nu e născut ungur⁴⁹ Este iubitoriu de nația românească”.

La alegerea lui I. Lemeni ca episcop, ținută în Blaj în 18 mai 1832, au participat din partea Tezaurariatului crăiesc „d. liberul baron Filip a Gherliții, konziliariu tezaurarialnic, și zelosul mădulariu al nației rumânești, magnificul d. Aaron a Budai, secretariul de la acel tezaurariat. Datorința acestor doi de pre urmă mai vîrtos au fost aceea, ca să fie de față să primească pre comisarii cei crăiești și din casa fișcușească să rezolvească⁵⁰ de cheltuială”. // (f. 25 v).

[Despre T. Cipariu și V. Pop]

Cu ocazia înștalației [lui I. Lemeni], spre împodobirea pompei aceia, mult cinstitul domn Tîmotei Țipariu, profesorul s. teologhii dogmatice din Blaj, au dat afară o eclogă de toată lauda vrednică și cu deschilinită genie în limba românească lucrată, care în vremea sa poporului românesc a o așterne spre cetire de datorință îmi țin. Tot atunci s-au mai dat afară nește versuri ungurești, prin s. Balint Lasló, auzitoriu în anul al 2-lea a drepturilor, destul de frumos lucrate. Au mai ieșit atunci încă și alte versuri lătinești, despre care pot spune că sînt cu adevărat stil poeticesc întocmite. Acelea le-au alcătuit spectacabil și clarisîmul d. Ladislau Vasillie Papp, doctorul frumoaselor științe, și a filozofiei, și fizicul crăiesc // (f. 26 r) montano-cameralicesc de la Zalalna. // (f. 26 v).

Statul de astăzi a diefezii greco-catolice din Ardeal

...Clerul are... un seminaru, sub un rector, un prefect al studiilor și sub doi profesori. Pentru clerul cel mai tînăr mai are un inștitut, carele să numește Inștitutul erudiției. Într-însul să folosesc cam la 47 de capete, sub un prefect și doi adiunții. Pre lîngă acestea în toate zilele, din venitul episcopului, la 200 de învățăcei să întinde pine. Mai are un ghîmnazium, din doă clase humane și din trei gramaticești, cu prefectul său și cu 5 profesori, dimpreună cu trei clase normalnice, sub un director și 3 învățători. . . . Numărul personalului întrîg de astăzi preoțesc nu-mi e cunoscut; ci ca să-l pot de-aci nainte împărtăși publicului prin aceasta foaie publică, mă rog de respectiva ocîrmuire să binevoiască, dimpreună cu numele, chemările și titula tuturor diregătorilor sufletești a mi-l arăta. . . .⁵¹ // (f. 27 r).

⁴⁹ Compară cu G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Buc., 1924, p. 45 și urm.

⁵⁰ Să plătească.

⁵¹ Gavra voia să scrie și „despre neuniți” (vezi ms. 301, f.27v), dar gîndul său nu s-a realizat, pentru că cererea de a scoate *Ateneul românesc* a fost respinsă.

II

Prea luminate și prea înălțate d. Prințipe,
Domnule, domnule, mie mult îndurate!⁵²

Știut și pretutindenea cunoscut lucru estă, cum că românii dintră națiile de astăzi ale Europei în cultură au rămas mai napoi. Acea încă este cunoscut, cum că scăderea nu porcede de acolo ca cînd nu s-ar afla întră ei talenturi agere, de cărți datătoare, ci să trage din amortirea poporului nostru, cu care se arată cătră cetirea cărților. Manuscripte și pînă aici s-au aflat la noi nu tocma de tot puține prin biblioteci, încoace și încolo răspite. Aflatu-s-au și bărbați carii bucuros le-ar fi împărtășit lumii prin tipariu, însă n-au fost cui, pentru că cei puternici erau greu la auz, nu voiau a pătini muzelor, iară clasa de mijloc a poporului nu și-au aflat dulceață, nu desfătare întru științe, de unde acel zbici să trimisă de la D-zeu, că și în zăcimea a 4-a a veacului al 19-lea, atunci cînd celelalte ghinte întru înălțime, adumbrite de învățăturile dumnezeiești strălucesc, noi — cu mici, cu mari — ne aflăm înfășurați de cea mai grooasă negură a neștiinței, ca și cînd de-a pururea am fi osindiți să nu ne mai putem scoate neamul din oborul rătăcirilor și a ni-l apropia întru mărire cătră strămoșii noștri romani.

Cît s-au putut împlini de la mine, ca de la o părțică foarte mică a neamului acestuia, de citiva ani necurmat mi-am bătut capul, cum s-ar putea pune vecinică pedecă răului acestuia. Socotisăm mai multe moduri, dintră care mai bun am aflat a fi planul acela ce să vede aci, sub A.⁵³

A. Făcut-am pași în toate laturile ale monarhiei noastre unde mai era ceva zărază de nădejde și, după multă zoală⁵⁴, măcar că — precum zisei mai sus — neamul nostru așa de tare e scufundat întru somn, totuși D-zeu au binecuvînt încitva ostănelele mele, pentru că pînă acuma mi-am cîștigat bărbați carii de stătut⁵⁵ vor cumpăra dintră tipăriturile noastre 930 de exemplare.

B. Vestea despre pașul acest norocos al meu încă nu s'au lăți bine, cînd — precum să vede sub B⁵⁶ — pentru de a le tipări să și adunără la mine 29 de manuscripte, 1925 3/8 de coale în sine cuprinzătoare, care rumânilor mai scumpe pot fi // (f. 253 r) decît măcar ce altă vistierie pămîntească și care prin ceva deschilinită pronie dumnezăiască de nu s-ar fi păstrat pînă acuma, Du(mne)zeu știe de cînd iarăși s-ar fi prefăcut în nimica.

⁵² Aflînd că transilvănenii vreau să publice *Hronica* lui Șincai, M. Ghica, frate cu domnitorul regulamentar Alexandru D. Ghica, îi scrie episcopului Samuil Vulcan (în 30 martie 1836): „Așteptăm cu mare bucurie ieșirea din tipar a *Istoriei* lui Șincai, și ca să o vedem mai curînd săvîrșită și citită de mai mulți rumâni, spre a lor lumina-re, dorim să ajutăm și noi cu ceea ce vom putea. De aceea ne rugăm să ni se trimită și noă vreun prospect de formatul cărții și prețul ei, ca să adunăm și p-acii prenumerații” (apud I. Radu, *Samuil Vulcan, episcopul român-unit al Orăzii Mari (1806—1839) și biserica ortodoxă-română*, Oradea Mare, 1925, p. 96—97; vezi și I. Verbină, *lucr. cit.*, p. 144—145). Îndemnat de S. Vulcan, Gavra adresează în 30 mai 1836 lui Al. D. Ghica, nu lui M. Ghica, o „rugare”, dar domnitorul nu i-a răspuns (vezi ms. 2440, f.250r). În 13 martie 1837 recopiază, după concept, „rugarea”, trimițînd-o prin Z. Carcalechi lui M. Nicoară (*ibid.*). Petiția (1837) se găsește în ms. 2440, f.243 r+v—254 r+v, de unde o reproduc.

⁵³ Vezi ms. 2440, f.255r și urm.

⁵⁴ Trudă, osteneală, frămîntare.

⁵⁵ În mod statornic, fără contenire.

⁵⁶ Vezi ms. 2440, f.258r+v.

⁵⁷ Soartei.

⁵⁸ Evident, Gavra nu are dreptate. Dovezile potrivnice lui sînt numeroase (vezi cîteva apud C. C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, în „Studii”, an. IX (1956), nr. 1, p. 87—104).

Așadară, rodul ostănelor mele pînă acuma este acela că cu mîngăiere mă pot lăuda cu atînșii prenumera[n]și. Însă fiindcă lucrul acesta e legat cu cheltuieli mari, care o mîină de oameni nu le poate ușor învinge, totuși nu mă pot de tot încrede norocului, pînă atunci pînă cînd nu mi-oi vedea toată sîrghuința națională din toate părțile Europei concentrată într-un punct, pînă cînd — zic — nu voi da mîna și cu poporul din Valahia și Moldavia, căci din iscusință știu cum că într-altele și ne-harmonia ne-au împedecat cultura; ce de acolo să poate vedea mai virtos, că cînd să dădea vreo carte prin oamenii noștri, cei din prințipaturile vecinate nu voiau a ne întinde mîină de ajutoriu, ca cînd nu s-ar atinge așa lucru și de pelea lor, ci ne lăsau datei⁵⁷ și norocului. Așa făceau și ai noștri cu rudele lor de acolo, și mai pe urmă toți din toate laturile pătimeam, că greomintul cel de obște cădea cînd pe una, cînd pe altă parte, sub care ne mai puțin geme, sporul curînd să și stîngea⁵⁸.

Vedeam dară că e de lipsă o armonie, însă modul prin care s-ar putea în-țimpla aceea, la un neam sub deschilinite ocîrmuiri răsipit, nicicum puteam să-l aflui. Și cînd mai tare îmi băteam capul, iată că peste nădejde iarăși, din îndurarea și noa pronie a ceriului, prin o epistolă ce o primii în 12 martie 1836 de la înalt preasfințitul d. ep(iscopu)(l) Orăzii Mari, Samuil Vulcan, fui încîțva povățuit la cale. Prè titulatul d. ep(iscopu) îmi dete de știre, cum că Înălția Ta în 7 februarie 1836 ai binevoit a cere manuscrisul vestitului Șincai, *Hronica*, spre tipărire și-mi dete sfat ca cugetul meu să-l împărtășesc Înălției Tale. Auzînd aceasta veste, mi se păru că de iznov mi să înnoiesc puterile și iarăși mă învinsăi cum lucrul meu pe nevăzut să mișcă de mîna actorului țării, căruia fiindu-i jele și de biata viața noastră și de răsîpirea neprețuitelor acelor manuscrise, pre ascuns stîrnește în cei puternici un îndemn spre ajutoriu, că altmintrelea nu mi s-ar deschide cale așa de cu norocire cătră împlinirea propusului meu.

Deci dacă îmi aplec capul voinței cei mai înalte și din șoptirea Tatălui ceresc tot lucrul acesta îl aștern înaintea tronului celui mai strălucit al Înălției Tale, nădăjduind că-și va afla mîngăiere și că Înălția Ta, — cel ce după virtutile, bună-tatea, îndurarea, dragostea, iubirea fericirii poporului său, astăzi în toată Europa ești prea vestit și nemuritoriu —, obiectul acela de la care atîrnă bunăstarea românilor nu-l vei privi // (*f. 253 v*) cu ochi dezinteresantî. Deci dară îmi iau îndrăznire a propune ce urmează.

Fiindcă eu, pentru depărtarea locurilor, nu pot avea întînsă comunicare cu Țara Românească și pentru aceea nici mă pot înțelege cu țărenii de acolo⁵⁹, așa pofti ca cu țara să fac deschilinit tractat. Și așa, m-aș ruga ca să binevoiască repreze[n]țantii țării aceia a lua acest lucru sub acoperămîntul său, ca apoi iarăși toată țara să se poată folosi cu binele carele eu de aici îl făgăduiesc țării.

Puncturile tractatului cu Țara Românească ar fi acestea:

I. Ca din ceva fundus de acolo, sau din niște jertve a unor cinstiți și rîvnitori boieri, să mi să trimită deodată și cît mai îngrabă 1000 de galbeni. Eu într-un galbăn pricep 13 1/2 de țvanțici împărătești de ai noștri, de argînt.

II. Pentru aceasta mie de galbeni să fiu îndatorat a trimite în Țara Românească atîtea sarcini, cît, — după înțelesul planului, vînzîndu-le cu prețul cel de rînd —, să se poată scoate și capitalul cel împrumutat, adecă mia cea de galbeni, și încă și 666 2/3 de galbeni pe deasupra, în chip de dobîndă, adecă într-o sumă să se poată scoate din cărțile acelea 1666 2/3 de galbeni. Dobînda cea de 666 2/3 de galbeni să se întrebuinteză acolo spre ceva bine întru literatură, iar capitalul, adecă mia cea de galbeni de-aci încolo sau să se întoarcă napoi locului aceluia de unde s-au împrumutat, sau — de va fi cu plăcere — să mi să trimită napoi a do[ua] oră, ca cu dînsul de iznou să mă pot ajutara întru tipărirea altor cărți.

III. Așadoară, pentru aceea mie de galbeni să fiu îndatorat a trimite acolo 5625 de exemplare (sau, cum m-am îndatinat a zice, de sarcini), tipărite în 10 rînduri

⁵⁹ = Cu publicul din Muntenia.

(adecă din 10 împărtaşiri), trimițind în tot rîndul cite 256 $\frac{1}{2}$ de sarcini. Împărtaşire zic eu cătră tot cvantumul acela de cărți, carele deodată se tipărește.

Fiindcă după plan în tot anul în doadă rînduri vor ieși cărțile de sub tipariu, să poate vedea că în vreme numai de 5 ani toate cele 5625 de sarcini să vor putea trimite acolo.

Pricina că eu poftesc ca în 10 rînduri să se desplătească mia cea de galbeni e aceea că socot cum că deodată în acea țară la 5625 de sarcini nu să vor putea afla 5625 de cumpărători. Însă de s-ar afla, atunci las în slobodă voie toate acestea și deodată a le trimite.

IV. Pentru ca să se introducă pretutindenea uniformitatea, sarcinile Țării Românești, asjiderea ca ale Monarhiei austricești, să se prefacă în acții; și de s-ar cere ca deodată sau într-un rînd să se trimită acolo toate sarcinile care să cuvin pentru mia cea de galbeni, atunci acele, adecă 5625 de sarcini, cite cu 15 într-o grămadă, să se prefacă numai în 375 de acții. Iar de să va cere ca din 10 împărtaşiri, adecă în 10 rînduri să se trimită, atunci să se prefacă numai [în] 37 $\frac{1}{2}$ de acții. Adecă vreu să zic, ca în tot rîndul să se trimită numai 37 $\frac{1}{2}$ de acții sau, precum văzurăm la punctul de mai nainte, al III-lea, 562 $\frac{1}{2}$ de sarcini. Așa trimiteri de 10 ori pof // (f. 254 r) torinđu-să, să vor rădica la 5625 de sarcini, care s-ar cuveni deodată pentru mia cea împrumutată de galbeni, sau altmintrelea, care s-ar cuveni cumpărătorilor pentru un preț de obște sumariu de 1666 $\frac{2}{3}$ de galbeni.

V. Cheltuiiele trimiterii a cărților în țară s-ar împlini din dobîndă, adecă din cei 666 $\frac{2}{3}$ de galbeni.

VI. Despre partea Țării Românești, m-aș ruga să te milostivești în[ălțimea] T[ă] a ne fi noaă și muzelor noastre apărătoriu și ocrotitoriu, sub a căruia aripi să ne și să le putem (sic) scuti de toate împedecăturile.

Aceste sînt, Înălțate și Prea îndurate Prințipe, puncturile acelea prin care toată nația românească ar putea căpăta cărți de nespusă viștierie vrednice. Acuma ni să dă un prilej ca acela care încă pînă acuma n-au avut la noi păreche, care de-l vom scăpa din mîină, poate că de-a pururea ne-a fi jale după el, și doară nicicînd ni să va întoarce. Ce ca să nu să întimple, de lipsă vază a fi ca acuma toți, din toate laturile, toate puterile să ni le punem laolaltă, pentru că numai o pătîcică dintră romănime afteia cheltuieli mari nu le va putea joi. Așa fac și alte nații, și văd că să fericesc.

Eu din învingerea cea dinlontru pot zice cum că numai una (sic) de va ieși afară dintră zisele manuscrite, și înzăcit să va întoarce romănilor cheltuiala ce s-au făcut cu tipărirea ei. Dar însă de vor ieși toate, precum și am mare nădejde că prea milostivul D(um)n(ez)eu nu va lăsa atîta ostăneală și zoală înzădar. Drept aceea mă și rog de acea ființă prea mare d(um)ne(ze)iască, ca să binevoiască a împreuna toată strădania românească spre dobîndirea pomenitelor cărți, și a moia inimile celor puternici spre auzirea cererii acestia națională, și a vărsa darul cel ceresc peste toți, și anume peste Înălția Ta, ca să-mi poți ceruta ajutorință cit mai de curînd mijloci din părțile acelea.

După ce acestea în aceasta formă le-am împărtaşit Înălției Tale, și aceea făgăduiesc cum că precum cartea aceasta, așa și răspunsul dimpreună cu pașurile Înălției Tale și urmările rugăciunii acestia, cu înțîia tipărire a cărților, spre îndemnarea altora și pentru arătarea virtuților celor prințiești ale Înălției Tale, le voi lăsa să se publice prin Europa, în mai multe limbi, pe la popoarele cele de căpetenie.

Răcomîndu-mă milei și îndurării ceii înalte, cu cea mai adîncă cinstire și aplecăciune rămîn, — în Aradul Vechi..., în 30 mai 1836 călînd nou, al prea Înălțatei Domnie Tale cel umilit serv, Alexandru Gavra m.p., în crăiescul, împărătescul Institut pedagogicesc al nației de legea grecească neunite românești din împărăția Austriei, al gheografiilor matematiche, fizice și politice, precum și al aritmeticelor memoriale și vulgare public, ordinaru și întărit profesor crăiesc. // (f. 254 v).

III

Impărtășire din scriptele spectabilului și clarisimului domn Alexandru Gravra (sic), profesorului din Arad reghiu pedagoghicesc public de rind, și asesorului de tabulă de judecată al înclitului Comitat al Ceanadului

Precognitele „Cabinetului muzelor românești” și ale „Ateneului național”⁶⁰.

La anul 1833 spre 34, ne vorbirăm cițiva să abatem cătră români un izvor literal, materiile căruia cu ajutoriu unor acționari să le tipărim și să le împărțim. Acest izvor s-ar fi chemat de comun „Cabinetul muzelor române”. Și așa, sub titula aceasta s-ar fi dat necurmat, în tot anul de 2 ori, la lumină românilor cărți interesante și foarte folositoare, de toată plasa; iară unele roduri de ale minții s-ar fi împărțit publicului românesc prin un jurnal, carele s-ar fi chemat „Ateneu național”.

Cînd eram gata cu toate și cînd umblam să ne apucăm de lucrul propus, atunci ni să pusără niște împedecări, care nici astăzi sint de tot împinse înlături din cale-ne, însă avem nădejde că peste puțin vom căpața de la a sa sacratissimă Maiestate slobozenie. Și apoi atunci doară va da Dumnezeu de nu va mai săca apa din Castal, puțul românilor. Pină ce să vor întimpla aceste, prin mijlocirea „Foiș literare”, cînd și cînd voi face cunoscute unele extracturi și fragmenturi din acelea scrisori ale mele, ca în timpul său să știe fieștecare iubitoriu de științe pre ce să prenumără. — Urmează dar împărtășirile zisălor scrisori, anumit din „Ateneu național”⁶¹.

IV

Tek(inte)tes Nyomtatói K[irályi] Intézet!

Szándékozok oláh folyóírást az oláh nemzet pallérozódására cirillikus betűkkel indítani, és ehhez azonnal, mihelyest a felsőbb helyekről az engedelem megérkezik, hozzáfogván, abból félévenként 25 ívet szakadatlanul kiadni; mely végre tisztelendő Theodorovics János pesti g.[örög] n.[em] e.[gyesült] parochus úrhoz két kézi iratot a m.[ült] é.[v] 8-ber 31-én küldöttem oly kéréssel, hogy azoknak nyomtattások eránt értekezvén a tek(inte)tes Intézetől kérne ki a minden ív nyomtatásáért meghatározott taxát írásban velem közölteini. Ezen óhajtasom következésében, minék utána a múlt napokban említett lelkész úrtól egy (csak az verses íveket illető) jegyzéket kaptam volna, melyből eléggé ki nem vehettük az képzeletünk szerént igen nagyra szabott nyomtatási költségeket, bátorkodtam a tek(inte)tes Intézethez mentül elébb leküldendő válasz végett ezen /. (sic!) alatt idezárt kérdéseket alázatosan ereszténi és egyszersmind — mivel ezen könyveket a szegényebb (és pedig a legszegényebb) sorsú népnek készítjük, hogy azokat mentül olcsóbban, biztosabban lehessen eladni, és így valamint az hazának részünkről is közönséges felvilágosítására szolgálatunkat tehessük, úgy a tek(inte)tes Nyomtató Intézetnek is esztendei szakaszonként bizonyos mennyiségű haszonra alkalmatosságot nyújtani szerencsénk lehessen — illendő tisztelettel a titulált Intézetet megkérni: méltóztasson ezen taxákat a türhetőségig leszállíttatva velem közölteini.

Egyéberá(n)t nagyrabecsült feleletjét elvárván, megkülönböztetett tisztelettel maradok

O-Aradini, febr(uarius) 1-én 1834

a tekintetes Intézetnek alázatos szolgálja

Gávra Sándor mpr.

K. Praeparandialis Intézetnek rendes és közönséges
professzora

⁶⁰ Anexa III in „Foaie literară”, 1838, nr. 18, p. 138—139.

⁶¹ Primul articol este *Meditații despre vechimea universului*.

АЛЕКСАНДРУ ГАВРА — ОСНОВОПОЛОЖНИК „SOCIETATEA BIBLIOGRAFICEASCĂ” (1833 г.) И ЖУРНАЛА ATENEUL ROMÂNESC (1835 г.)

(Резюме)

Автор статьи прослеживает борьбу преподавателя Александру Гавры из г. Арада, развёрнутую в 1833—1842 гг. в целях создания акционерного общества, занимавшегося изданием книг на румынском языке и журнала *Ateneul românesc*.

Опираясь на богатый архивный материал, автор статьи выявляет черты просветительского характера в деятельности А. Гавры, роль, которую он сыграл в подготовке — в идеологическом отношении — революционного движения 1848 г. в Трансильвании, а также преграды, поставленные властями того времени на пути просвещения румын.

В *Приложениях* даны отрывки из рукописи первого номера журнала *Ateneul românesc* (1835 г.) и другие документы, касающиеся журнала и акционерного общества „Societatea bibliograficească”.

ALEXANDRU GAVRA, FOUNDER OF “SOCIETATEA BIBLIOGRAFICEASCĂ” (1833)
AND OF THE REVIEW ATENEUL ROMÂNESC (1835)

(Summary)

The study has in view the striving of the teacher Alexandru Gavra (Arad) between 1833—1842 to found a joint-stock company which was to undertake the publication of some books in Romanian, and to run the review *Ateneul românesc*.

Relying on a rich archive material, the author brings forward the enlightenment features in Gavra's activity, the ideological role played by him in the preparation of the revolutionary movement of 1848 in Transylvania, showing also the obstacles raised by the government to impede the education of the Romanians.

The author publishes in appendix some fragments from the first issue of *Ateneul românesc* (1835) as well as other documents regarding “Societatea bibliograficească”.

CONSIDÉRATIONS SUR LA MÉTRIQUE ET LE RYTHME DU VERS

par

HENRI JACQUIER

Nous apportons ici quelques précisions touchant la communication — *Métrique traditionnelle et métrique zéro* — que nous avons rédigée pour le Xème Congrès international des Linguistes (Bucarest, 1967), communication dont l'étendue était étroitement mesurée par le règlement général. Nous rappellerons d'abord rapidement l'objet de cette communication.

Nous avons proposé d'employer l'expression „métrique zéro“ ou „vers de degré zéro“ au lieu du terme traditionnel de „vers libre“ — qui est contradictoire *in terminis* et qui fait équivoque avec le vers libre des classiques — bien que ce terme soit entré dans l'usage non seulement des historiens de la littérature (qui parlent aussi, à la mode des poètes symbolistes, de vers-librisme et de vers-libristes), mais aussi des métriciens. On pourrait également adopter le terme de „vers totalement libéré“, à condition de ne jamais oublier l'adverbe, car les distinctions symbolistes entre „vers libre“ et „vers libéré“ sont loin d'être claires et fixées. Nous justifions l'emploi du terme technique „de degré zéro“ par son usage courant en linguistique; il s'impose de lui-même, les systèmes traditionnels de métrique faisant partie du système général des langues respectives, où ils occupent d'ailleurs une situation assez particulière. Nous dégageons ensuite les principaux caractères — tous théoriquement de degré zéro — du vers dit libre, par opposition à ceux du vers traditionnel. C'est avant tout sa position par rapport au rythme qui définit le vers totalement libéré: celui-ci refuse tout rythme régulier, c'est à dire, au fond, tout rythme véritable, d'où son amorphisme typique. Mais nous n'avons pas souligné avec assez de force le fait que c'est le rythme qui constitue l'essence du mètre et que c'est de lui que découlent, comme autant de corollaires, les caractères respectifs et contrastés des vers traditionnels ou réguliers et des vers dits libres. C'est le nombre fixe de cellules rythmiques bien définies qui engendre la mesure des vers et son schéma métrique; c'est dans le cadre des unités rythmiques constitutives du vers que naissent les

„rythmèmes“ ou figures métriques, variations sur le rythme fondamental du mètre; c'est entre les mêmes cellules rythmiques que se produisent, par parallélisme ou par contraste, suivant les lois dégagées par Maurice Grammont, les effets d'harmonie nés de la succession des timbres vocaliques du vers; c'est essentiellement par rapport au schéma métrique et aux *kôla* qui le constituent qu'a lieu la coïncidence (stichomythie, au sens large) ou la non-coïncidence du mètre avec la réalisation syntaxique du vers — d'où la naissance d'une double série de puissants effets expressifs, effets „gnomiques“ ou de relief par superposition de la phrase et du mètre, ou au contraire effets de décalage par rejet ou contre-rejet; enfin, ce sont les combinaisons réglées de mètres différents ou identiques qui forment les diverses strophes traditionnelles. Par le refus du schéma métrique et du rythme régulier que ce schéma implique, le vers dit libre se prive des effets rythmiques et des effets d'harmonie; il se condamne à une stichomythie perpétuelle (puisque c'est la seule syntaxe qui découpe les vers libres dans le tissu du poème) ainsi qu'à une monotonie fatigante, que divers artifices typographiques ne parviennent guère à masquer. Enfin les prétendues „strophes analytiques“ de certains symbolistes et, généralement, les divers groupements de vers dits libres ne possèdent pas d'unité définie, puisque chacun d'eux diffère de ses voisins selon les mouvements de l'inspiration poétique, ce qui interdit ce retour régulier du mouvement strophique qui constitue comme un rythme du second degré.

La simple énumération des caractères contrastés du vers régulier et du vers de degré zéro constitue, par la force des choses et dans un esprit de parfaite objectivité, le meilleur plaidoyer en faveur de la métrique traditionnelle. Puisque c'est bien le rythme qui se trouve au coeur du vers et qui en est comme l'essence, nous voudrions formuler ici quelques observations sur le rythme des vers, plus précisément sur la nature des effets ou figures rythmiques, particulièrement en français et en roumain.

*

Rappelons d'abord que le rythme ne se réalise que si l'on respecte les trois conditions suivantes:

1. La durée du vers doit pouvoir être partagée en périodes égales, ou à peu près égales, ou senties comme telles; ce sont les pieds ou cellules rythmiques du vers;

2. Chaque période ou cellule doit comprendre un moment ou temps marqué, dominant ou lourd, et un ou plusieurs temps non marqués ou légers; ces temps coïncident avec les syllabes du vers;

3. L'ordre respectif du temps marqué et des temps non-marqués doit demeurer inchangé dans la suite de vers d'un même type entrant dans un groupement (dans le vers libre classique, il peut entrer, dans un groupement ou strophe, des vers de type différent, mais chacun doit rester conforme à la structure de son type propre).

Ces trois normes fondamentales permettent de formuler rigoureusement une définition générale du rythme: le rythme est l'alternance périodique, dans le même ordre de succession, de deux ou plusieurs phénomènes, l'un d'entre eux étant choisi ou s'imposant naturellement comme temps dominant. Cette définition est valable aussi pour tous les phénomènes de la nature ou de la vie humaine qui se succèdent et se répètent en une suite régulière, déterminée par des lois objectives. Notre conscience, reflétant ces séries de phénomènes, en extrait, grâce à leur régularité, leurs configurations ou dessins rythmiques latents et les grave dans sa mémoire. L'homme peut ainsi reproduire ou imiter à son gré les rythmes naturels: les deux temps, par exemple, de la respiration, de la marche, de la circulation du sang; ou les trois temps du galop d'un cheval. Après avoir assimilé pleinement la structure fondamentale d'un rythme, l'homme peut introduire dans la série rythmique — disons: $A_1B_1C_1, A_2B_2C_2, \dots, A_nB_nC_n$ — une ou plusieurs variantes, par exemple $A_iC_iB_i$, qui ne modifient pas radicalement le rythme (les rythmes sont résistants et tendent à se rétablir spontanément une fois le trouble passé). Ces variantes rompent la monotonie d'un rythme par trop égal et l'attention de l'auditeur est agréablement surprise, voire réveillée, par l'élément de variété introduit. C'est cette variation rythmique qui trouve une application fréquente en métrique; c'est elle qui engendre ce que nous appelons les figures rythmiques ou métriques. Voici un exemple de variation rythmique due à l'intervention d'un accent affectif ou pathétique étranger au schéma métrique et lié au sens de l'énoncé:

Ce a scos din voi Apusul, cind nimic nu e de scos?

Un premier accent affectif frappe le mot „ce” et se superpose à l'accent métrique en le renforçant, sans changer par conséquent le rythme trochaïque; mais le mot „nimic” porte lui aussi un accent pathétique, à savoir sur sa première syllabe, l'accent de mot qui frappe normalement la seconde syllabe se trouvant pour ainsi dire neutralisé; ainsi fait soudainement irruption dans le second hémistichon un rythme iambique, qui trouble passagèrement le rythme trochaïque du vers, mais qui saisit l'auditeur et donne un relief énergique à la pensée du poète. Les figures proprement rythmiques naissent ainsi, dans les vers roumains, de l'accentuation d'une syllabe métriquement atone et, corrélativement, de l'„atonisation” d'une syllabe voisine normalement accentuée.

Mais la structure rythmique des vers roumains permet, et en beaucoup plus grand nombre, des figures rythmiques (ou métriques, si l'on considère le schéma du vers) d'un autre type. On sait que les vers roumains sont isomères, c'est à dire théoriquement formés — c'est le cas le plus général — de cellules rythmiques de même structure (iambes, trochées, amphibraques etc.). Dans le vers suivant:

Din sfera mea venii cu greu

les quatre accents de mot coïncident parfaitement avec les quatre accents rythmiques prévus par le schéma métrique. Mais tel n'est pas le cas le plus fréquent: le plus souvent, dans un vers, un ou deux accents rythmiques demeurent extrêmement faibles ou même purement virtuels parce qu'ils ne sont pas renforcés par la présence d'un accent de mot; ainsi, dans le vers:

Din vǎ | luri | le vré | mi | // nu pót | să te | cuprind

seuls le premier, le troisième, le quatrième et le sixième iambes ont leur accent rythmique normal; deux pieds ne portent pour ainsi dire aucun accent. Cet état de choses est si habituel qu'on ne saurait parler ici de licence poétique; néanmoins deux figures rythmiques — assez légères, à vrai dire — en résultent, celle du premier hémistiche étant même renforcée par le sens et la suite de trois temps atones (*-Jurile*) acquérant de ce chef une valeur expressive, qui évoque le mouvement de la durée. Comme de telles suites de syllabes atones sont prononcées plus rapidement que les autres, on peut dire que la figure rythmique engendre un effet agogique; un grand poète peut alors lui donner une valeur expressive considérable; dans les deux vers suivants de *Lucefărul*:

*Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce*

les trois iambes réels du dernier vers soulignent par contraste la neutralisation des accents métriques de la deuxième et de la sixième syllabe du premier vers; le remplacement des quatre iambes normaux du schéma métrique par deux péons IV effectifs évoque le mouvement infatigable de la mer, ralentissant en échange la progression des vaisseaux dans la nuit; mais ce n'est pas tout, car l'opposition du mouvement rapide et du mouvement plus lent s'accorde aussi, vaguement, avec le trouble que la fille d'empereur ressent dans son cœur, où elle commence à peine à déchiffrer le désir et l'amour.

La métrique des autres langues romanes et particulièrement du français connaît, en raison de sa structure, une situation assez différente quant à la genèse des figures rythmiques. On a considéré longtemps que le principe fondamental du vers français était sa mesure fixe, c'est à dire le nombre constant des syllabes tant dans l'ensemble du vers que dans chacun des hémistiches (pour le cas des vers longs). C'est à un Italien, l'abbé Scoppa, que revient le mérite d'avoir découvert, en 1818, que le principe du rythme et donc du mètre français était, comme dans les autres langues romanes, l'accent dynamique ou d'intensité. Le vers français est par conséquent formé de pieds ou cellules rythmiques qui sont soit des anapestes, soit des iambes toniques. Il est rare qu'un vers français alexandrin comprenne une suite de six iambes parfaits; mais les séries de quatre anapestes, du type suivant, sont moins rares:

Mais tout dort, et l'armée, et les vents, et Neptune
(Racine)

Une première figure rythmique consistera à unir un hémistiche d'iambes et un autre d'anapestes; l'affrontement des deux rythmes, l'un binaire, l'autre ternaire, est peut-être trop frappant; il gagne à être utilisé pour un effet expressif: c'est le cas dans le vers de Victor Hugo (*Eviradnus*):

Un bruit | confus | s'approche, || et des ri | res, des voix...

Le contraste entre les iambes plus lents du premier hémistiche et les anapestes plus vifs du second suffit pour éveiller en nous une impression de mouvements, d'abord embarrassés et vagues, puis lumineux et rapides.

D'autres figures rythmiques, plus fréquentes, sont dues au principe de l'isochronisme des pieds du vers français. Bornons-nous au cas de l'alexandrin. Les douze syllabes de ce dernier, comme nous l'avons vu, peuvent être réparties normalement entre deux hémistiches égaux formés chacun de deux anapestes. Les anapestes sont naturellement de durée égale; mais les durées tendent également à s'égaliser, sinon chronométriquement, du moins psychologiquement, quand les anapestes sont remplacés, dans un hémistiche ou dans les deux, par une combinaison d'un iambe et d'un péon IV, ou inversement — par exemple dans le vers de Lamartine:

Ne pourrons-nous | jamais, || sur l'océan | des âges...

Pour réaliser cet isochronisme, le lecteur ou le récitant précipite ou ralentit alternativement son débit de voix ou tempo: il allonge spontanément les pieds iambiques et réduit la durée des péons. Dans le cas présent, nous avons d'abord une condensation de la cellule rythmique, suivie d'une dilatation de la cellule suivante; et cette double opération se répète dans le second hémistiche. Ce mouvement contrasté s'exécute dans la majorité des vers français, qui, à la différence des vers roumains, sont anisomères, c'est à dire composés de pieds différents, bien que le total des syllabes reste constant pour chaque vers. D'innombrables effets expressifs, d'évocation, d'imitation, d'intensité, de contraste etc. peuvent être produits grâce au fonctionnement singulier de cette structure du vers français. Mais, même si les effets expressifs sont absents, il reste les figures rythmiques (et agogiques) qui donnent une variété extrême à la prétendue monotonie de l'alexandrin.

Telles sont les ressources d'expression dont les ascètes de la jeune poésie, les néo-vers-libristes, se privent si souvent. On a parfois recherché les causes de la désaffection des poètes modernes — depuis le symbolisme — à l'égard de la métrique traditionnelle et même du rythme des vers. Une tentative intéressante d'explication a été celle

de l'esthéticien et critique roumain très regretté, Tudor Vianu¹: selon lui, la métrique traditionnelle implique par ses principaux aspects (rythme, rimes, strophes etc.) une alternance précise d'attentes et d'accomplissements, de tensions et de détentes; autrement dit, elle déroule ses effets dans un temps géométrisé, homogène et morcelé, qui est d'origine à la fois astronomique, sociale et biologique: retour périodique du jour et de la nuit, des saisons et des années, des semaines, des fêtes et des dates commémoratives, des deux temps de la marche, de la respiration, de la systole et de la diastole du coeur etc.

La renonciation à cette périodicité, ou plutôt à la notion du temps qui en découle, serait due à une conception nouvelle du temps vécu, apparentée à celle de la durée bergsonienne — notion d'un flux continu et variable de la conscience individuelle, orienté vers l'avenir et virtuellement riche de nouveautés et de créations imprévisibles. Il est indéniable que nos contemporains, et particulièrement les écrivains, sont préoccupés du problème du temps et il est possible que la métrique, liée si étroitement au flux de la vie psychique, ne satisfasse plus pleinement tous les poètes. Mais le langage, matière première de la métrique comme de la poésie, est lui aussi rythmé, depuis les éléments derniers de la chaîne sonore jusqu'aux groupements les plus complexes; il faudrait donc renoncer aussi au langage. Et c'est bien, en effet, où tendrait la crise actuelle du langage, si les besoins irrépressibles de la vie en société, de la communication, de l'information, n'opposaient leur veto. Il faut donc voir avant tout, dans la désaffection à l'égard de la métrique traditionnelle, un cas particulier d'un trouble profond qui, chez nombre d'intellectuels, philosophes ou poètes, s'attaque aux racines mêmes de l'institution linguistique, à laquelle se rattache aussi la métrique.

Nous ne voudrions pas laisser le lecteur sur la fausse impression qu'il n'est pas de salut hors des voies de la métrique traditionnelle: la situation réelle de la poésie contemporaine s'inscrirait en faux. Nombreux sont en effet les poèmes authentiques qui, ayant renoncé à tous les prestiges de la métrique, communiquent néanmoins — grâce aux puissances du seul langage, lesquelles demeurent malgré tout — de la manière la plus simple, la plus directe, la plus naïve, des essences rares ou des états de grâce poétiques. On ne peut récuser les résultats souvent heureux d'une expérience qui se poursuit depuis le Symbolisme et plus particulièrement depuis une quarantaine d'années, d'Eluard à René Char, pour nous en tenir à deux sommets.

Précisément afin de montrer quels pouvoirs peut recéler le plus simple énoncé verbal, nous nous permettrons de reprendre en le précisant un exemple que nous avons déjà donné, qui ne met en jeu que des oppositions linguistiques minimales. Nous ne chercherons pas à analyser ici les éléments du charme poétique. Dans l'énoncé très simple

¹ Tudor Vianu, *Figuri și forme literare: Stare poetică și formă poetică*, „Revista Fundațiilor”, Bucarest, janvier 1945, p. 148—154.

La jeune fille regarde une rose

nous avons affaire à un syntagme nu, sans autre fonction que de nous informer. Mais, si nous conservons la structure syntagmatique de l'énoncé en nous bornant à renverser les termes sujet et complément:

Une rose regarde la jeune fille

nous obtenons, grâce à l'humanisation de la fleur, ce qu'on peut appeler un *poématème*, c'est à dire un énoncé indéniablement imprégné de poésie, sans que l'essence ou l'état poétique nous soit nécessairement communiqué grâce à quelque artifice formel compliqué, métrique, grammatical ou lexical. En utilisant le latin, on passera de façon encore plus économique de l'énoncé apoétique au poématème; il suffira d'intervertir les désinences des deux noms:

Puella rosam aspicit

pour obtenir:

Puellam rosa aspicit

Enfin, si, revenant à la phrase français, nous mettons le verbe à l'imparfait — modification morphologique très réduite et qui ne nous fait pas sortir de la syntaxe courante — nous aurons un poématème du second degré:

Une rose regardait la jeune fille

grâce auquel nous voici soudain transportés au seuil d'un récit d'allure légendaire, dans un âge indéterminé et dans quelque pays étrange et merveilleux.

En conclusion, les poètes de notre temps hostiles à la métrique traditionnelle et dédaigneux de ses prestiges, peuvent fort bien s'accommoder de la métrique zéro, sans verser pour autant dans la prose pure ou plutôt dans l'apoésie pure, ce qui serait bien le pire accident pour un poète.

CONSIDERAȚII DESPRE METRICĂ ȘI RITMUL VERSULUI

(R e z u m a t)

În legătură cu obiectul comunicării sale la cel de-al X-lea Congres internațional al Lingviștilor (București, 1967), anume *Metrica tradițională și metrica zero*, autorul amintește caracterele structurale respective ale versului regulat și ale așa-zisului „vers liber”. Aceste caractere se află în opoziție sub fiecare aspect: structura schemei metrice, măsura, ritmul, armonia vocalelor, așa-numita stihomitie (corespondența exactă între succesivele *kôla* ale metrului și părțile sintactice ale enunțului), în fine, strofica — versul liber tinzând pe toate aceste puncte către ceea ce lingviștii numesc „gradul zero”, afară de stihomitie, pentru care problema versului liber nu se pune.

Aducând unele precizări în privința ritmului, considerat ca esența formală a versului și condiția celorlalte proprietăți ale sale, autorul arată varietatea efectelor sau a „figurilor” ritmice (unele privite mai de mult ca „licențe poetice”) care se

pot obține numai prin referire la un model ritmic întruchipat în tipul de schemă metrică preexistent, anume prin felurite abateri mai mult sau mai puțin accentuate față de această schemă. Se constată diferența de natură a figurilor ritmice din versurile românești și, pe de altă parte, din celelalte versuri romanicе, mai ales franceze; această diferență se explică prin deosebirea de structură a metrului cult românesc și a celorlalte versuri romanicе. Se dau câteva exemple (Racine, Eminescu, Hugo), analizându-se sumar efectele expresive ale acestor figuri asupra textului poetic însuși.

Autorul subliniază, la sfârșitul articolului, faptul că, în ciuda renunțării așa-zisului „vers liber” la numeroasele și feluritele efecte pe care le permite schema metrului tradițional, versul de „metrică zero” poate fi și el purtătorul unor esențe poetice, legate însă numai de calitatea enunțului verbal, care poate fi numit în acest caz „poematem”. Pentru ilustrare, se dă un exemplu foarte simplu de poematem, în care variațiile lingvistice producătoare de poezie sînt reduse la minimum, iar caracterele stihologice aproape nule.

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О МЕТРИКЕ И РИТМЕ СТИХА

(Резюме)

В связи с сообщением, представленном на X-ом Международном съезде лингвистов (Бухарест, 1967 г.) — „Традиционная и нулевая метрика”, автор упоминает о структурных особенностях традиционного стиха и так называемого „свободного стиха”. Эти особенности находятся в оппозиции со всех точек зрения: структуры метрической схемы, размера ритма, гармонии гласных, так называемой стихомитии (точное соответствие между последовательными *Kôla* метра и синтаксическими частями высказывания), наконец строфики. В отношении всех этих особенностей, свободный стих стремится к тому, что лингвисты называют „нулевой степенью”, кроме, однако, стихомитии, для которой проблема свободного стиха вообще не возникает.

Делая некоторые уточнения в отношении ритма, рассматриваемого как формальная сущность стиха, и как условие остальных его свойств, автор показывает разнообразие эффектов или ритмических „фигур” (некоторые из них прежде считались „поэтическими вальностями”), которые можно получить лишь путём отнесения к ритмической модели, воплощённой в ранее существовавшем типе метрической схемы, а именно, путём различных более или менее выраженных отклонений от этой схемы. Устанавливается далее различие природы ритмических фигур в румынских стихах и, с другой стороны, в стихах других романских языков, главным образом французского языка. Это различие объясняется расхождением в структуре румынского литературного метра и остальных романских стихов. Приводятся некоторые примеры (Расин, Эминеску, Гюго) и кратко анализируются выразительные эффекты этих фигур на поэтический текст.

В конце статьи автор подчёркивает, что вопреки отказу так называемого „свободного стиха” от многочисленных и разнообразных эффектов, допускаемых схемой традиционного метра, и стих „нулевой метрики” также может являться носителем поэтических сущностей, связанных, однако, лишь с качеством словесного высказывания, которое можно назвать в этом случае „роематем”. Для иллюстрации даётся очень простой пример „роематем” в котором лингвистические вариации, порождающие поэзию, сокращены до минимума, а стихологические особенности почти отсутствуют.

ANALIZA STILISTICĂ A POEZIEI LUI M. EMINESCU ȘI DACĂ...

de

POMPILIU DUMITRAȘCU

În ultima vreme, analizele stilistice solicită tot mai mult interesul specialiștilor din domeniul limbii și literaturii române¹. Situația aceasta este pe deplin motivată dacă avem în vedere că analiza structurii stilistice a textului literar și stabilirea valorii expresive sau afective a mijloacelor lingvistice utilizate constituie elementul de bază al analizei literare a oricărei opere. Fără îndoială, noua orientare structuralistă în știința literaturii va izbuti, în cele din urmă, să dea o bază științifică sigură analizelor literare care se efectuează în cadrul liceului și care, deocamdată, sînt tributare excesiv subiectivismului și unor metode șablon.

Cercetarea atentă a structurii limbajului artistic, fapt ce constituie de altfel însăși substanța lucrării beletristice, este singura cale sigură care poate conduce spre concluzii valabile în legătură cu valoarea artistică a operei și cu individualitatea stilistică a autorului. O atare metodă, de caracter profund filologic, oferă și posibilitatea de a stabili raportul corect dintre conținutul și forma lucrării literare cercetate, căci, după cum se exprima Tudor Vianu, „*forma operei literare este însuși conținutul ei, sesizat în ceea ce el cuprinde mai original.*”²

În spiritul acestei metode de lucru întreprindem analiza de mai jos.

*

Poezia *Și dacă...* nu face parte dintre capodoperele eminesciene. Este însă o poezie lirică erotică în a cărei realizare se simte talentul deosebit al creatorului ei, din care cauză se bucură de aprecierea una-

¹ Cf. D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghlea, *Analize gramaticale și stilistice*, Ed. științifică, București, 1959, iar ediția a doua în 1966; B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, E.S.P.L.A., București, 1960; L. Găldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei, București, 1964; S. Alexandrescu — I. Rotaru, *Analize literare și stilistice*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1967.

² T. Vianu, *Despre stil și artă literară*, Ed. tineretului, București, 1965, p. 154.

nimă a cititorilor. Doar N. Iorga, ca tinăr critic literar, își exprima rezerva față de o asemenea producție „obscură și apocaliptică” în a cărei plăsmuire poetul a avut „un mauvais quart d'heure”³. Datorită anumitor mijloace formale care caracterizează această poezie, s-a susținut asupra-i influența lirică lui Heine, a lui Lamartine sau a altor scriitori străini. Abătându-ne de la metoda cercetării comparative, în cele ce urmează vom stăruia asupra acestei poezii, privită numai ca realizare poetică românească și vom încerca să desprindem câteva aspecte principale pe care le ridică analiza ei din punct de vedere stilistic.

Variantele. Se cunosc două variante fundamentale, ambele păstrate în manuscris la Academia R. S. România. Le reproducem aici, menționând că varianta a doua este cea definitivă:

I. (Mss. 2277. f. 123)

*Cînd ramuri negre bat în geam
Și se cutremur plopii
E, ca tot dragă să te am
Chiar pînă-n umbra gropii.*

*Și dacă stele bat în lac,
Adîncu-i luminîndu-l,
E, ca în veci să nu mă-mpac
La tine-avîndu-mi gîndul.*

*Și dacă nouri deși se duc
De ese-n luciul luna
E, ca aminte să-mi aduc
De tine totdeauna*

II (Mss. 2261, f. 322)

*Și dacă ramuri bat în geam
Și se cutremur plopii
E ca în minte să te am
Și-ncet să te apropii.*

*Și dacă stele bat în lac
Adîncu-i luminîndu-l,
E ca durerea mea s-o-mpac
Inseninîndu-mi gîndul.*

*Și dacă nouri deși se duc
De i/ese-n luciul luna
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna.*

Urmărirea atentă a modificărilor pe care poetul le-a făcut unor versuri ne dă prilejul să tragem anumite concluzii privitoare atît la perfecționarea exprimării, cît și la evoluția atitudinii scriitorului. Le notăm pe strofe⁴, orientîndu-ne după indicațiile date în ediția Perpessicius: A. *Strofa I*: v. 3 „E ca în suflet să te am” > „E ca iubită să te am” > „E ca tot dragă să te am” (I)⁵ — > „E ca în minte să te am” (II). v. 4 „De-acum în umbra gropii” > „Chiar și în umbra gropii” > „Pînă și-n umbra gropii” > „Chiar pînă-n umbra gropii” (I) —> „Și-ncet să te apropii” (II).

Geneza acestor versuri din versiunea definitivă trebuie căutată în alte trei variante cuprinse în manuscrisul nr. 2261. Iată-le: a) „E ca în minte să te am. Chiar pînă-n umbra gropii”, b) „E ca în jalea care-o am Să-mi [pae] pară că te-apropii⁶, c) „E ca aproape să te am Plu-

³ Cf. N. Iorga, *Bătrîni*, în „Lupta”, VII, seria IV, nr. 1133, 27 mai 1890 (informația luată din M. Eminescu, *Opere*, vol. III, Ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1944, p. 79).

⁴ Semnalăm doar schimbările mai substanțiale.

⁵ Cu (I) și (II) am notat cele două variante fundamentale.

⁶ Sub această formă a apărut în *Familia*, XIX, 46, 13/25 noiembrie 1883 (unde s-a publicat poezia pentru prima dată).

tind..." Din varianta *a* poetul a păstrat primul vers, iar din celelalte a menținut ideea, creînd versul „Și-ncet să te apropii” din forma definitivă.

v. 6 Adîncu-i pătrunzîndu-l” > „Adîncu-i luminîndu-l” (I—II)
 B. *Strofa II*: v. 7—8 „E ca în veci să nu mă-mpac La tine-avîndu-mi
 gîndul (I) > „E ca durerea mea s-o-mpac ~” > „E ca în suflet să mă-m-
 pac ~” > „E ca durerea mea s-o-mpac Înseninîndu-mi gîndul” (II).
 C. *Strofa III*: v. 9—10: „Cînd lacuri palide aduc Pe lucii valuri luna” >
 „Cînd neguri palide aduc Pe lucii valuri luna” > „Și pe cînd nouri deși
 se duc De iese-n luciu luna” > „Și dacă nouri deși se duc De iese-n luciu
 luna” (I—II).

Din schimbările sus-menționate, rezultă că:

1. Eminescu a generalizat conjuncția subordonatoare *dacă* 2. a înlocuit unele forme de exprimare pentru a da o notă intelectualistă poeziei și 3. a eliminat epitetul care sugerează tristețea. Menținerea în fiecare strofă a conjuncției *dacă* justifică de altfel și titlul creației și elimină inconsecvența de raport sintactic care exista în varianta de început.

În forma ultimă, poezia este străbătută de același ușor sentiment elegiac, dar regretul din prima variantă este mult atenuat. Ideea dominantă se reduce, pur și simplu, la o duioasă amintire a iubitei, în care durerea personală este anihilată datorită distanței în timp. Din întreaga poezie se degajă o liniște sufletească, rezultată în urma resemnării, a împăcării cu soarta. Spre această constatare ne conduce înlocuirea exprimării în *suflet* prin *în minte*, ceea ce trădează o notă cerebrală în exteriorizarea sentimentului. Prima expresie sugerează o mai mare adeziune psihică a eroului și constituie marca regretului (dovadă și sinonimele ei: *iubită* și *tot dragă*). Mai concludent în acest sens este versul ultim al catrenului din primele formulări, care dezvăluie, cu tot prozaismul său, intensitatea sentimentului de care este stăpînit eroul liric. Versul definitiv *Și-ncet să te apropii*, realizat în acord cu nota cerebrală de care am amintit, echivalează cu o exprimare plină de delicatețe și de un farmec poetic sporit. Dacă avem în vedere și eliminarea epitetului adjectival *negre* (ramuri) care simbolizează tristețea, putem concluda că încă din prima strofă, comparînd variantele, poetul trece de la strigătul de durere al îndrăgostitului la atitudinea calmă, resemnată, care prilejuiește o amintire plăcută a ființei dragi.

Această atitudine este și mai clar reliefată în catrenul următor. Dacă, inițial, versurile 7—8 erau în acord cu versurile 3—4, în ultima variantă, păstrînd concordanța de idee, ele se înscriu pe linia relaxării. În felul acesta, se petrece și o armonizare deplină cu conținutul versurilor 5—6, pe baza unei comparații subînțelese: așa cum lacul e luminat de stele, la fel durerea eroului este împăcată și gîndul i se înseninează.

Modificările din ultima strofă vizează în primul rînd înlăturarea stîngăciilor de exprimare. Catrenul sintetizează ideea poeziei, ceea ce și probează menținerea sa în ambele variante.

Poezia de care ne ocupăm nu se remarcă prin folosirea sensului figurat al cuvintelor sau prin figuri de stil, așa cum sînt multe dintre poeziile lirice erotice. Se impun, în special, cîteva observații privind vocabularul său, armonia fonică și structura sintactică.

Lexicul. În total, poezia *Și dacă...* conține 40 de cuvinte, acest număr ridicîndu-se la 61, dacă avem în vedere și repetarea unora ca *și, dacă, bat* etc. Repartizate pe părți de vorbire, cuvintele poeziei se prezintă astfel: substantive = 12 (12)⁷, pronume = 8 (11), adjective = 1 (1), verbe = 11 (14), adverbe = 2 (2), prepoziții și conjuncții = 6 (21). Din această statistică reiese că cele mai frecvente sînt cuvintele-unelte (gramaticale) ceea ce constituie o trăsătură specifică aproape pentru orice comunicare în limba română. Comparînd elementele nominale ale creației cu cele verbale, este evidentă prevalarea celor dintîi: 21 (24) față de 13 (16). Predominarea elementelor nominale este în strînsă legătură cu caracterul poeziei, care este lipsită de dinamism, identificîndu-se, în ultimă analiză, cu o constatare. Deși numărul verbelor este aproape egal cu al substantivelor (în circulație este chiar superior), totuși verbele nu imprimă textului o vigoare deosebită, deoarece majoritatea lor exprimă o stare sau o constatare, de ex. e, *am în minte, luminînd, impac* etc. Chiar dacă unele verbe exprimă acțiunea (mai ales în prima parte a catrenelor), dinamismul lor este atenuat de partea a doua a catrenelor care redă constatarea și care constituie sîmburele fiecărei strofe. Concentrarea ideii principale în a doua parte a catrenelor reduce și importanța elementelor concrete care permit reprezentarea și sînt precumpănitoare la începutul fiecărei strofe. Remarcăm, ca ceva specific pentru lirica erotică intimă, frecvența pronumelor personale de pers. 1 și a 2-a sg. care realizează o egalitate numerică.⁸ De asemenea, demn de semnalat este și aspectul popular al vocabularului, trăsătură caracteristică tuturor poeziilor erotice eminesciene. De fapt, în asemenea, producții, lexicul neologic nu-și poate găsi o deplină motivare. În fine, mai remarcăm înlocuirea succesivă a subst. *lacuri* (din ultimul catren) cu subst. *neguri* și apoi *nouri*, de fiecare dată marcînd un pas înainte pe calea realizării proprietății stilului. Poetul s-a oprit la acest ultim termen pentru a opera cu elemente ale naturii cît mai variate.⁹ Rămînînd la subst. *nouri* a eliminat epitetul adj. *palide*, frecvent și în poezia preeminesciană. Definitivarea versului al noulea a impus și modificarea celui următor, care în versiunile anterioare se remarca printr-un oarecare prozaism.

Armonia fonică. Analizînd rima poeziei, ne izbește de la prima lectură ordinea încrucișată a rimelor și îmbinarea simetrică a rimelor masculine cu cele feminine, ceea ce denotă un perfect echilibru în sonoritate. Dacă urmărim realizarea strict fonetică a rimelor, vom

⁷ Numărul din paranteze reprezintă totalul cuvintelor în circulație.

⁸ Am înglobat acestei categorii și pronumele posesive, care, în cazul celor două persoane, pot fi considerate ca genitive ale pronumelui personal.

⁹ Subst. *lac* există o dată în poezie.

spune, ca și acad. Emil Petrovici¹⁰, că, exceptînd un singur caz, rimele celor trei strofe sînt „suficiente”, deoarece consoanele de reazem nu sînt identice, de ex. *geam — te am, plopii — apropii, lac — împac, luminîndu-l — gîndul*, și *luna — totdeauna*. Ele sînt rime corecte, frumoase oferind chiar și un elefant de surpriză: *luminîndu-l — gîndul* (gerunziu + pron. pers. formă scurtă — subst. articulat). Acel „simț foarte fin pentru muzicalitatea limbii noastre” și „pentru armonia sunetelor limbii române”, de care amintește acad. Em. Petrovici, l-a caracterizat pe Eminescu nu numai în alegerea rimelor. Între ele, versurile poetului se sudează nu numai în virtutea ideilor și sentimentelor exprimate, ci și pe baza unor legături eufonice. Dacă ținem seama de vocalele accentuate ale versurilor care rimează, constatăm destule cazuri de asemănare sau chiar de identitate (și nu numai în poezia la care ne referim).

1. v. 1. a ea ¹¹	2. v. 1 a, e, a, a	3. a, . . . , e, u
v. 3. a a	v. 3. a, e, ea, a	a, . . . , ă, u
v. 2. e, e, o	v. 2 — î	— u
v. 4. e, e, o	v. 4. — î	— u

Dacă la aceste cazuri de simetrie fonică între versuri se adaugă și cazurile de identitate din cadrul aceluiași vers (de ex. v. 1. a, a, a, ea, v. 6 î . . . î, v. 8. . . î, î și v. 10 . . . u, u) cantabilitatea poeziei este evidentă. Constatarea de aici devine valabilă și pentru unele vocale neaccentuate, dar de acestea nu ne ocupăm.

Pentru muzicalitatea versurilor o mare importanță prezintă și frecvența vocalelor accentuate. În ordine descrescîndă, frecvența acestora este următoarea:

a (de 14 ori), e (= 9), u (= 6), o (= 4), î (= 4), i (= 3) și ă (= 2). Dacă ne orientăm după sistemul fonologic stabilit de acad. Em. Petrovici, atunci fonemele ă/e (= 11), și î/i (= 7) sînt cele mai frecvente după vocala a. Prin urmare sînt preponderente vocalele grave, fapt care acordă producției o notă distinsă, în deplină concordanță cu calmul pe care-l degajă. Deoarece, ori de cîte ori apare, vocala î este voalată (prin nazalizare), poezia dobîndește și o oarecare sonoritate, proprie elegiei, fără ca aceasta însă să prevaleze. Întrucîtva semnificativă este frecvența în ultimul catren a vocalei u (de 5 ori) care sugerează depărtarea în timp a dragostei de altădată, și permanenta, dar discreta ei aducere-aminte.

După cum se observă, structura sonoră a cuvintelor din poezie realizează o apreciabilă armonie cu conținutul exprimat. Sextil Pușcariu avea dreptate atunci cînd vorbea de „profilul muzical” al unor versuri,

¹⁰ Cf. Emil Petrovici, *Rimele românești din punct de vedere fonologic* în „Limbă și literatură”, I, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1955, p. 273—284 (dar mai ales p. 277 și u.).

¹¹ Tot potrivit sistemului fonologic al limbii române stabilit de acad. Em. Petrovici, am considerat diftongul monofonematic ea ca variantă pozițională a lui a, iar vocala e ca variantă pozițională a lui ă (cf. *lucr. cit.*).

dar nu putem adera la observația sa că cei patru *a* din primul vers sugerează bătaia cadențată a crengilor în fereastră¹², deoarece am aluneca în simbolismul fonetic extremist în care impresia pur subiectivă este generalizată. Ca și în alte situații, (exceptând onomatopeele și armoniile imitative), sunetele se dovedesc și aici ca elemente sugestive plastice, menite să sublinieze conținutul de idei și să intensifice un sentiment. Același rol îl are și ritmul perfect iambic al poeziei, care, deși ca măsură se identifică cu producțiile populare, se deosebește de acestea grație ritmului specific mai ales operelor culte.

Structura sintactică. Poezia ne impresionează nu numai prin melodia versurilor sale. Un interes la fel de egal îl prezintă construcția frazelor ei, care dezvăluie un spirit echilibrat și armonios. Simetria versurilor este izbitoare și oglindește paralelismul structural care stă la baza realizării poeziei. De remarcat că primele două versuri ale fiecărei strofe constituie un plan care se diferențiază în ce privește conținutul de planul obținut prin celelalte două versuri.

În primul plan apar consecvent elemente ale naturii (ramuri, ploi, stele, lac, nori, lună), care au menirea lărgirii orizontului, pe când în al doilea — cu aceeași consecvență — se păstrează o stare psihică particulară, o atitudine introspectivă a eroului liric. Starea psihologică este prevalentă, tabloul prim fiind numai o sugerare a acesteia. Deși opuse din punct de vedere noțional (planul întâi este concret, iar al doilea abstract), ele formează totuși o unitate de idee. Această unitate se reflectă în schema sintactică a frazelor și în numărul egal de propoziții ale celor două planuri. Simetria este ușor zdruncinată doar în ultima strofă. Datorită unității de înțeles de care am amintit, analiza pur sintactică a poeziei reprezintă oarecare dificultate. Aparent, propozițiile introduse prin conjuncția *dacă* sînt condiționale, iar cele introduse prin conj. ca . . . *să* sînt finale. Singura propoziție principală în fiecare catren este exprimată prin indicativul prezent al verbului *a fi* (*e*), care în toate strofele este întrebuițat ca unipersonal. Verbul unipersonal cere, în cadrul frazei, o propoziție subiectivă¹³, iar propozițiile introduse prin *dacă*, pe care în mod mecanic sîntem tentați să le considerăm condiționale, trebuie interpretate ca subiective. Deoarece verbul *e*, în situația concretă în care se află, nu poate fi considerat predicativ (nu arată existența) are neapărată nevoie de o întregire. Iată de ce propozițiile secundare introduse prin *ca* . . . *să*, înlocuind un nume predicativ, trebuie socotite ca predicative. E drept însă că ele au o nuanță finală, dar aceasta nu este determinantă, dacă avem în vedere conținutul

¹² Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I (*Privire generală*), București, 1940, p. 90.

¹³ Cf. *Gramatica limbii române*, vol. II (Sintaxa), ediția 2, Ed. Academiei, 1963, p. 268.

exprimat¹⁴. Interpretate astfel, primele două strofe au următoarea schemă sintactică în reprezentarea grafică¹⁵:

a) 1—2 (3) 4—5 și b) 1 (2) 3
subiective predicative s. p.

În ultima strofă, dacă înlocuim conjuncția *de*, care are valoare consecutivă, prin conjuncția copulativă *și* (substituirea este oricând posibilă deoarece nu alterează înțelesul comunicării), schema devine și aici la fel de lineară: 1—2 (3) 4.

s. p.

Frecvența conjuncțiilor conferă textului poeziei un caracter legat, contextul făcînd parte dintre cele anaforice, datorită repetărilor simetrice pe care le conține¹⁶. În sfîrșit, se cuvine să fie remarcată repetarea conjuncției *și* („Și dacă”), care asigură continuitatea în narație, precedeu lui „și narativ” fiind împrumutat fie din literatura populară unde se bucură de o frecvență deosebită, fie din anumite modele străine.¹⁷

În concluzie, poezia analizată dovedește că și atunci cînd lipsesc mijloacele vorbirii figurate, care cromatizează comunicarea, un mare artist știe să găsească suficiente modalități de transmitere a sensibilității proprii. Sub pana lui Eminescu, mijloacele lingvistice servesc fidel conținutul de idei exprimat, iar sobrietatea stilului mărește potențialul afectiv al poeziei. Elementul emoțional al comunicării este legat permanent de cel intelectual, iar analiza stilistică nu poate face abstracție de această realitate.

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СТИХОТВОРЕНИЯ М. ЭМИНЕСКУ ȘI DACĂ...

(Резюме)

На основе сравнения основных вариантов данного стихотворения и последовательного изменения некоторых стихов, автор констатирует, что М. Эминеску обобщил подчинительный союз *dacă* (если) для последовательности синтаксического отношения, устранил эпитеты, подсказывающие грусть, и предпочел некоторые выражения, которые придают стихотворению более интеллектуальный оттенок. Структурный параллелизм и симметрия — характерные черты этого стихотворения. Они подтверждены внутренним фоном

¹⁴ Totuși, dacă verbului *e* i se acordă înțelesul de „se întîmplă” „are loc”, aceste propoziții se analizează ca finale. Stăruim însă în analizarea lor ca predicative, pentru considerentul menționat.

¹⁵ Deoarece principala este insuficientă ca înțeles fără subiective și predicative, în reprezentarea grafică, credem că toate propozițiile respective trebuie așezate pe linie orizontală. Cf. în acest sens D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, ediția 2, Ed. Științifică, București, 1966, pp. 46—48.

¹⁶ Cf. T. Vianu, *Contexte legate și nelegate din punct de vedere stilistic* (în) „Problemele metaforei și alte studii de stilistică”, București, E.S.P.L.A., 1957, pp. 151—165.

¹⁷ S-a susținut, de exemplu, influența tehnicii lui Banville (informația apud M. Eminescu, *Opere*, vol. III, Ediția Perpessicius, p. 79).

ческим созвучием стихов, составом лексики, отражающей чередование конкретного плана с абстрактным и синтаксической структурой совершенного равновесия сложного предложения. С логической точки зрения, каждое четверостишие составлено из подлежащего (конкретный план) и сказуемого (абстрактный план), что отражается на синтаксическую структуру сложного предложения, ибо в каждом четверостишии имеется неполное главное предложение, дополняемое одним или двумя придаточными подлежащими и одним или двумя придаточными сказуемыми.

Хотя и лишённое украшений метафорической речи, стихотворение отличается выдающимися симметрией и простотой, к которым прибавляется явная певучесть, являющаяся результатом его фонического созвучия.

ANALYSE STYLISTIQUE DE LA POÉSIE DE M. EMINESCU „ȘI DACĂ...”

(ET SI...)

(Résumé)

S'appuyant sur la comparaison entre les variantes principales de la poésie et sur les retouches successives apportées à certains vers, l'auteur constate que M. Eminescu a généralisé la conjonction de subordination *dacă* „si” pour rendre conséquent le rapport syntaxique, a éliminé les épithètes suggérant la tristesse et a préféré certaines expressions conférant une note intellectuelle à la poésie. Le parallélisme structural et la symétrie sont des traits spécifiques de cette poésie. Ils sont renforcés par l'harmonie phonique intérieure des vers, par la composition du lexique reflétant l'alternance du plan concret et du plan abstrait, enfin par la structure syntaxique donnant un parfait équilibre à la phrase. Du point de vue logique, chaque quatrain est constitué du sujet (le plan concret) et du prédicat (le plan abstrait), fait qui se répercute sur la structure syntaxique de la phrase, car il existe dans chaque quatrain une proposition principale insuffisante, complétée d'une ou deux propositions subjectives et d'une ou deux propositions prédicatives.

Bien que dépourvue des ornements du langage métaphorique, la poésie se distingue par une symétrie et une simplicité remarquables, auxquelles s'ajoute une évidente cantabilité due à son harmonie phonique.

SINTAGME CU INDICATOR AL ORIGINII

de

CORNEL SĂTEANU

Semantica sintagmelor ne dezvăluie relații și semnificații ce acționează selectiv asupra distribuției unora sau altora dintre mijloacele limbii în componența unităților sintagmatice.

Urmărind, în cele de mai jos, realizarea în limba română actuală a ideii de origine, de sursă, de proveniență, vom căuta să analizăm, fără a avea pretenția de a fi exhaustivi, câteva fapte semnificative în acest sens și să le grupăm, marcând termenul indicator al originii.

Se știe că clasa sintagmelor în care termenul secundar aduce o notă necircumstanțială (așa-numita grupă a complementelor necircumstanțiale) este mai restrânsă decât clasa sintagmelor în care termenul secundar aduce note circumstanțiale (grupa complementelor circumstanțiale)¹. Cu toate acestea ea prezintă situații mult mai complexe, datorită conținutului mai abstract al termenilor indicatori (complemente) din această grupă.

Luînd indicatorul obiectului (complementul direct și indirect din cadrul grupei necircumstanțialelor), observăm că e foarte greu percepută semantica răsfrîngerii directe sau indirecte a acțiunii verbului asupra unuia, respectiv asupra celuilalt din cele două complemente.

De aceea, nici denumirea de „complement indirect” nu vine în sprijinul sesizării, în planul semnificației, a legăturii dintre acest complement și verb. I. Rizescu își exprimă rezerva că răsfrîngerea în chip indirect a acțiunii verbului, cu care sîntem obișnuiți în școală, s-ar justifica atît de mult încît să avem numele de complement indirect².

Legătura ce se realizează între complementele direct și indirect și acțiunea verbului determinat este în dependență mai mică în cazul complementului indirect decât în acela al complementului direct. În

¹ Cf. *Gramatica Academiei Republicii Socialiste România*, ed. II, vol. II, p. 170—206.

² Cf. I. Rizescu, *Observații asupra complementului indirect sau al atribuirii*, în „Limba română”, X (1961), nr. 5, p. 436—447.

numeroase cazuri, obiectul desemnat de complementul direct nu numai că suferă acțiunea, dar ne apare și transformat în urma acțiunii respective. Când zic: *sparg un geam*, răsfrîngerea directă este mai ușor sesizată, deoarece apare sprijinul oferit de configurația finală a obiectului în urma acțiunii suferite, ceea ce la complementul indirect ni se dezvăluie mai greu.

Așa de exemplu, într-o situație contextuală ca:

Domnii țării puteau să se mazilească, datinile puteau să se schimbe în Moldova, fața lumii putea să se prefacă în orice mod; eu, tovarășul lui de odinioară; puteam să devin din simplu comis, ce eram, Postelnic mare, ministru, Domn chiar.

(A l e c s a n d r i, Opere, 199)

Cuvîntul *comis*, considerat complement indirect, nu e reliefat atît de mult prin „răsfrîngerea indirectă” a acțiunii verbului *puteam să devin*, și prin urmare identificarea lui ca termen indicator al unei relații semnificative din planul conținutului comportă anumite riscuri, mai ales că tăsătura pertinentă semantică este cea de „origine”, de „sursă”, așa cum la cuvintele *postelnic*, *ministru*, *domn* este cea de „rezultat”.

Dependența mai strînsă a complementului direct decît cea a complementului indirect față de verb reiese și dintr-o analiză relațională a termenilor în sintagme cu complement direct și indirect. Dacă, în acest sens, ne folosim de diateză, observăm că schimbînd diateza verbului, cuvîntul indicator al obiectului (complementul direct) resimte această schimbare, diateza pasivă selectînd cazul nominativ în locul acuzativului, creîndu-se o nouă relație: subiect — predicat, în locul celei anterioare: complement direct — verb determinat, pe cînd complementul indirect nu resimte această schimbare.

Ex. *Dau o carte prietenei.*

Cartea este dată prietenei.

Rezultă din cele arătate pînă aci că în cadrul complementelor necircumstanțiale, complementul indirect are o poziție mai independentă față de cuvîntul pe care-l determină. Această poziție mai independentă, această „răsfrîngere indirectă” a acțiunii verbului, care nu are repercusiuni totdeauna asupra aspectului relațional al complementului indirect, este mai greu de sesizat și dă naștere la interpretări diferite.

Datorită acestor fapte precum și largii sfere de conținut a complementului indirect, adică multiplicității de relații înglobate în categoria complementului indirect, s-au purtat și se poartă numeroase discuții, atît în lingvistica românească cît și în cea străină, cu scopul delimitării cît mai precise a sferei complementului indirect și a tipului de relație proprie acestui complement.

De Boer³ consideră că ar fi mai potrivită gruparea în *regim direct inferior* și *regim direct superior*. În unele gramatici ale limbii franceze⁴,

³ În *Syntaxe du français moderne*, Leiden, 1954, p. 31.

⁴ M. Regula, *Grammaire française explicative*, Heidelberg, 1957, p. 186.

engleze⁵, germane⁶ se delimitează un complement prepozițional, complementul indirect rămânând numai cel în dativ⁷.

În legătură cu complementul prepozițional, I. Rîzescu, în articolul citat, își exprimă părerea că prepozițiile însoțitoare ale substantivelor sau ale substitutelor lor nu ar fi elemente semnificative distinctive pentru această nouă categorie de complement, deoarece majoritatea complementelor circumstanțiale se exprimă tot în acest fel.

H. Tiktin⁸ intuiește existența unor categorii de complemente care nu sînt indirecte, cum ar fi cel de agent și cel instrumental, dar pe care le încadrează la complementele de cauză. Iorgu Iordan⁹ admite complementul instrumental, iar în *Gramatica Academiei*, ediția I, apar complementele de agent, sociativ, instrumental.

Între cele două ediții ale *Gramaticii Academiei*¹⁰, din conținutul vast și sfera prea largă a unor complemente, în primul rînd din cadrul celui indirect, s-au delimitat noi categorii de complemente. Multe din acestea, în ediția a II-a, au fost incluse drept complemente de sine stătătoare.

*

În vorbirea contemporană există situații contextuale care nu-și găsesc o soluție în tipurile stabilite nici în a doua ediție a *Gramaticii Academiei*.

Unele din acestea se găsesc încadrate la complementul indirect ori la elementul predicativ suplimentar.

Astfel, tratîndu-se valorile complementului indirect, în volumul al II-lea al *Gramaticii Academiei* se face următoarea remarcă: „Există și unele nuanțe mai îndepărtate de valoarea principală de atribuire, de exemplu *originea*”¹¹, analizîndu-se mai multe exemple, printre care: *Ce naște din pisică șoareci mîncă*.

Gramatica încadrează substantivul cu prepoziție *din pisică*, din punctul de vedere al valorii lui sintactice, la complementul indirect.

Considerînd substantivul *din pisică* drept complement indirect ar însemna că valoarea lui principală este aceea de atribuire (i se atribuie acțiunea verbului pe care-l determină). Credem însă că acest mod de a interpreta relațiile nu este cel rezultat pe planul semnificației. Aici, *din pisică* nu a fost necesar pentru a arăta că pisicii îi este atri-

⁵ C. P. Masson, *English Grammar*, Londra, 1886.

⁶ W. Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Dudenredaktion, Leipzig, 1954, p. 47—48.

⁷ Pentru detalii în legătură cu acest aspect, vezi I. Rîzescu, *op. cit.*, p. 432—433.

⁸ *Gramatica română*, ed. IV, 1945, p.

⁹ *Gramatica limbii române*, Iași, 1937.

¹⁰ Ed. I, București, 1954; Ed. II, București, 1963.

¹¹ *Gramatica Academiei*, Ed. II, vol. II, p. 161.

buită acțiunea de a naște pui. Acest lucru este cunoscut. Ceea ce ni se comunică prin relația *ce naște și din pisică* este de natură a ne orienta în ce sens trebuie înțeleasă relația *șoareci mănincă*. În acest context, *din pisică* devine un „indicator al originii” celor ce mănincă șoareci și nu al atribuirii acțiunii simple de a naște.

Din vîna populară extrage Delavrancea și unele motive de basme...

(T. V i a n u, Arta prozatorilor români)

Și în acest exemplu, substantivul cu prepoziție *din vîna* indică originea, sursa de unde Delavrancea a extras unele motive de basme și nicidecum simpla atribuire a acțiunii în mod „indirect”, ceea ce de fapt nu e relevant pentru sesizarea integrală a conturului semantic al acestei sintagme. Întrebarea pe care ne-o punem: de unde extrage? ne duce la originea motivului de basm, iar răspunsul vine și conturează ideea sursei, care, de altfel, este prezentă în toate producțiile folclorice. Este *vîna* populară, care acoperă, se suprapune și estompează, cu valoarea sa semantică pertinentă (izvorul, sursa, originea), ideea de atribuire indirectă.

De aceea, considerăm că unui asemenea cuvînt, termen secundar într-o sintagmă, cuvînt care indică originea, proveniența din ceva, de undeva, faptul de a avea sursa, izvorul în ceva, undeva, ar fi mai potrivit să i se spună (dacă luăm terminologia tradițională) *complementul originii* și să fie delimitat de cel indirect.

*

Sintagme cu indicator al originii ar fi deci acelea care conțin un cuvînt ce prezintă atît indici semantici cît și indici formali, fiind marcat de o anumită categorie de prepoziții și selectînd anumite părți de vorbire, potrivit posibilităților sale distribuționale în sintagme ce realizează categoria semantică de origine.

Semantica complementului originii. Semnificațiile pe care le relevă acest indicator al originii sînt variate. Toate au însă un „nod” semantic în ideea de „proveniență”.

Consemnăm cîteva din acestea:

a) ne indică persoana de la care provine o altă persoană, lucru sau acțiune:

Născut din părinți excesiv de sensibil, băiatul a avut o copilărie agitată;

b) ne indică obiectul din care provine un alt obiect sau acțiune:
Pîrîu de-argint (cleștarul unde tale).

Din neștiutor izvor aici răsari. (P o n t u z d e T y a r d, Poeții Pleiadei).

c) ne indică acțiunea din care provine o persoană, un lucru sau o altă acțiune:

Din a citi zi și noapte a ajuns să cunoască numeroși autori și operele lor;

d) ne reliefează unele interferențe semantice, corelate cu ideea de origine:

— Iocul:

Din munți bătrâni și din păduri mărețe
Se nasc izvoare, ropotind se plimbă.

(Eminescu, *Opere*, 416)

— cauza:

Din milă s-a născut acel gest de apropiere.

Structura sintagmei cu complement al originii. 1. Termenul regent într-o sintagmă cu indicator al originii. Complementul originii poate determina un verb la diateza activă sau reflexivă, un adjectiv, sau poate apărea pe lângă un verb lipsă, de obicei participiu.

a) Verb la diateza activă:

A cîșt i g a t **din neglijența colegului său.**

b) Verb la diateza pasivă:

A f o s t r i d i c a t **în funcții înalte din oameni sărmani.**

c) Verb la diateza reflexivă:

D e s e t r a g **din neam mare.**

Asta e o întâmplare

(Alexandrescu, *Opere*, p. 209)

d) Lipsa verbului determinat:

Din familia unui preot din Lancrăm, Blaga și-a petrecut copilăria în locurile natale.

e) Adjectiv:

Inteligent dintr-un capriciu al naturii, era de felul lui destul de retras.

2. Termenul secundar într-o sintagmă cu indicator al originii. Sintagmele de acest tip selectează în funcția de indicator al originii (complement al originii) un substantiv sau altă parte de vorbire (pronume, adjectiv, numeral) care substituie un substantiv, un verb, de obicei la infinitiv.

a) substantiv:

Din bube, mucegaiuri și noroi
Iscat-am frumuseți și versuri noi.

(Arghezi, *Versuri alese*),

b) adjectiv:

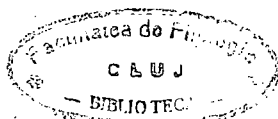
Din roșu închis, prin decolorare, a ajuns un roz pal.

c) pronume:

Din acesta s-a ridicat el.

d) verb:

Din a lucra noaptea și-a făcut obicei.

3. *Prepozițiile cu care se construiește complementul originii.* Prepozițiile care sînt apte de a se distribui în componența unei sintagme cu indicator al originii sînt acelea care prezintă indici semantici apropiați de ai cuvintelor ce dezvăluie potențial extragerea, excorporarea.

din: *Din această lipsă de bogăție și de mlădiere a limbii decurge în mod firesc nesiguranța...*

(Vlahuță, Opere alese, I, 235)

dintru: *Dintr-un simțură născu ideea...*
de la: *toate de la dînsa au purces.*

(Sadoveanu, Opere, VII 288)

*

Prin cele de mai sus am avut intenția de a prezenta doar cîteva fapte legate de necesitatea studierii relațiilor sintagmatice sub raportul semanticii lor și de a contribui la clarificarea unor relații ce nu țin de complementul indirect. Pentru conturarea complementului originii, luat aici în discuție, este necesară studierea corelativă a acestuia cu realizarea în limba română a ideii de rezultat.

СИНТАГМЫ С УКАЗАТЕЛЕМ ПРОИСХОЖДЕНИЯ

(Резюме)

Автор рассматривает несколько фактов, связанных с изучением синтагматических отношений с точки зрения семантики и одновременно пытается выяснить некоторые отношения, которые не принадлежат косвенному дополнению. Автор приходит к выводу, что для выявления рассматриваемого в работе дополнения происхождения необходимо его изучение в соотношении с осуществлением в румынском языке идеи результата.

SYNTAGMES À INDICATEUR D'ORIGINE

(Résumé)

L'auteur met en discussion quelques faits liés à l'étude des relations syntagmatiques sous le rapport de la sémantique. Il essaie en même temps de clarifier certaines relations qui ne relèvent pas du complément indirect. Il aboutit à la conclusion que, pour mieux délimiter le complément d'origine discuté ici, il est nécessaire de l'étudier en corrélation avec la réalisation de l'idée de résultat en roumain.

A TÖRTÉNELMI REGÉNY MŰFAJI PROBLÉMÁINAK KÉRDÉSÉHEZ

V. SZENDREI JÚLIA

Történelmi és társadalmi epika hagyományos műfaji fogalmak. Bennük implicite szembe van állítva az objektív világ két nagy szférája: társadalom és történelem. A szembeállítás a XIX. századi romantikus történelemszemlélet kialakulásának az eredménye.

A francia forradalom és a nyomában járó háborúk politikai formák tömegét termelték ki és süllyesztették el, népek társadalmi berendezkedését alakították át, százezreket hajtottak át Európa országain s a társadalom legkülönbözőbb csoportjainak napi szükségletévé tették, hogy politikai állásfoglalásukat indokolják, magyarázzák, terjesszék. A XVIII. század emberszemlélete, az „elvonat” és „örök” emberideál egyszerre szertefoszlott, s helyét a „történelmileg fejlődő” ember foglalta el. Ez a mozgásszemlélet időben és térben szabadon és korlátlanul érvényesült, természetesen népenként és társadalmanként más-más indítékkal, de egyformán a polgári életérzést és törekvést fejezve ki.

Nyugat-Európában a forradalom hősi korszaka után, a kibontakozó új világban, a kapitalista szabadverseny miliójében a sivár, rideg számítás életérzéssé mélyült. A korhangulat menekülésszerűen fordította más korok és népek felé a szemet, s az érzelmi világ lázadásának az igényével lépett fel. A tájak, hangulatok, érzések divatja, mely egyfelől a múlt megidézésében ölt testet s a régi dicsőség ápolását ébreszti fel, korántsem diadalmaskodik egy időben. A feltételek előbb értek meg a válságokkal küzdő Németországban, és a klasszicisztikus hagyománnyal kevésbé terhelt Angliában.¹ Minél erőteljesebben kibontakozik a „gazdagodjatok” polgári elve, s minél szembeötlőbb a másik oldalon a nyomor, a történelmi fejlődés hajtóereje — a szembenállók küzdelme — felismerése mélyül.

Kelet-Európában a sajátos történelmi alakulás következményeként a történelmi felismerés rendkívül összetett és bonyolult szándékaiból egy felszabadító nemzeti „reneszánsz” megteremtésének elvi alapjaként szerveződik egy egész életérzés más összetevőivel programmá.

¹ Vö. Dobossi László, *A francia irodalom története*, II: köt., Budapest, 1963.

A szemléletváltás a tudományban és művészetben — a megismerés e két alapformájában — is beérik. A történettudomány mint diszciplína a „történelmileg fejlődő” társadalom tudományos tételét alapozza meg és tanulmányozásának módszereit dolgozza ki. Lukács György fejti ki,² hogy a történelmi megkötöttség valahogy tudatossá válik a század embere előtt éppen a francia forradalommal meginduló korszak gyors ütemű akcióiban és reakcióiban. A klasszikus hagyományokra épülő, látványos, mesterségesen elrendezett történelmi portrék, a moralizáló, szónokias történetírás a klasszicista múlt műfajává sápad. A liberális Courier 1810-ben egyik levelében azt írja: „Plutarkhosz ma már halálra neveltet. Nem hiszek többé a nagy embereken”.³ Meggyőződésükké vált, hogy a történelmet újra kell írni.

A romantikusok csak kifejezői voltak ennek a hangulatnak, amikor zászlaikra a múltat és az exotikumot, művészettechnikai megoldásként a „couleur locale”-t írták. De amit ők gyakran szélsőségesen fejeztek ki, vagy külsőségeiben ragadtak meg, az törekvésként ott él a kor tudományának és irodalmának legjavában: az ember konkrétebb megismerése.

A nagy történeti, szemléleti és izlésváltást a műfajok alakulása, mozgása követi, mely a műveknek, mint irodalmi alkotásoknak a létezési módját is megszabja.

A történelmi regény mint műforma a XIX. század romantikus történetiszemléletének a hozománya. A műfaj már kialakulásával, majd alakulásával szükségszerűen felveti a valóságfeldolgozás két alapformájának: tudománynak és művészetnek a viszonyát, pontosabban a mi vizsgálódásunkban történettudománynak és történelmi regénynek a kapcsolatát, e kapcsolat mélységét és mértékét.

Történettudomány és történelmi regény viszonyában egyazon valóság alapról fakadó két szemléleti formáról van szó. A társadalomban élő ember empirikus úton, totálisan, sokoldalúságában áll kapcsolatban a valósággal, más-más jellegű viszonyban van vele. Egyik vonatkozását tudományos ismeret formájában fogja fel, míg más vonatkozásával más jellegű, például esztétikai viszonyba kerül. A társadalmi életben, ahol ezek a viszonyítások egyazon valóság alapról fakadnak (az esztétikai oldal a történelmileg fejlődővel vagy erkölcsileg jóval, igazzal, sőt széppel), ott az egyik oldal megragadása a többi oldal szükségszerűen viszonylagos megragadását vonja maga után. A történelmileg fejlődőhöz szükségszerűen hozzáasszociáljuk más értékeléseinket, az esztétikai, etikai stb. Ebből fakadóan epika és történetírás között a kapcsolat nemcsak stíláriis, de tartalmi is.⁴

Ez az összefüggés felveti a történelmi igazság, a „történelmi látásmód” és a művészi igazság kapcsolatának és e kapcsolat mértékének

² Vö. Lukács György, *A történelmi regény*, Budapest, 1946.

³ Idézi Lakits Pál, *Mérimée, a regényíró*. „Prosper Mérimée, Szent Bertalan éjszakája, Colomba,” *Világirodalom Klasszikusai*, Bev., VIII. Budapest, 1961.

⁴ Vö. Csehi Gyula, *Klio és Kalliope (A történelem és az irodalom határai-ról)*, Bukarest, 1965.

és jellegének a kérdését. Ezzel kapcsolatban szeretnénk néhány észrevételt tenni csupán egy műfaj, a történelmi regény perspektívájában.

Korántsem tévesztjük szem elől, hogy magában a kérdés vizsgálataiban a történeti szempont érvényesítése elengedhetetlen, a statikus szemlélet nem vezet eredményhez. Már a történeti szemlélet geneziséből kiindulva nyilvánvaló számunkra „modell és tükrözés” viszonyának fejlődésútja. Maguknak a szemléleti formáknak funkciói, feladatai, területei is mozgásban vannak, szüntelenül alakuló és egymásba játszó folyamatként foghatók fel.⁵ Mégis a lényegi jegyek — a viszonyulás alapvető természete — fel nem cserélhetők.

Nézetünk szerint a történelmi regény ott kapcsolódik a történet-tudományhoz, ahol művészi igazságának, a mélyen lényeginek kifejezéséül szükségszerűen a valószerűt formálja meg. Művészi igazság és valószerűség nem feltétlenül összetartozó fogalmak. Az érzelem és átélés igazsága, az emberileg, társadalmilag mély és jelentős — mely minden igazi műalkotás alapvető követelménye, művészi igazsága — nem szükségszerűen valószerű is. A romantikus struktúrájú művészi alkotások szerzői például kedvelték a torz és fenséges, tragikus és groteszk párokat, melyek nem valószerűek, de mélyen emberit fejeznek ki.⁶ Az emberileg mély és lényegi nem egyenlő a valószerűvel. Ez utóbbinak fogalmába sűrítendő a ténybeli hitelesség, a konkrét megjelenítés gazdagsága, az atmoszférikus hitelességre törekvés, és egyben — mindezek mögött — a mélyebb összefüggések, az egyéni és korhoz kötött kapcsolatának és jellegzetességeinek a megragadása. Barta János idézett tanulmányában kifejti, hogy a valószerű követelményének nélkülözhetetlen része a hiteles tényekre-alapozás, a forrás és korismeret, a légkörteremtés mint riportszerű, vagy dokumentáris szint, de a szemléleti valóságon túl *a mélyebb réteg is*, valami objektívnek érzett összefüggésteremtés, mely a jelenségeket egységbe formálja, elengedhetetlen. A tényanyag mögött a lényegi, az alapvető szintjébe hatolás már mint igény jelen kell, hogy legyen.

Felmerülhet a kérdés, hogy realitás-irrealitás megítélésében nem-e a modern realizmus valóság-képét vetítjük vissza az elmúlt korszakra? Az emberileg jelentős nem valószerű-e is egyben? Éppen a történelmi szemlélet és módszer alapján szögezhetjük le, hogy a szükségszerű kapcsolatokat nem minden korszak fogja fel egyformán. Amit egy kor objektívnek érez, arról újabb korok kideríthetik, hogy hamis. Már közhelyszerű tény, hogy a műalkotást a kor és a szerző valóságtudata szabja meg.

A szerző említett tanulmányában meggyőzően fejtegeti, hogy valami naív, kritikátlan valószerűség-érzés már a modern társadalom előtt ott sejlett az emberben. Erről győznek meg az öröklődő tapasztalatok, közmondások stb. Ezek a testi-anyagi léttel voltak kapcsolatban.

⁵ Lásd uo.; Láng Gusztáv, *Műzsák párhuzamos életrajza*, „Korunk”, 1966. 3.

⁶ Barta János, *Élmény és forma (Esztétikai tanulmányok)*, Budapest, 1965.

Ezeket a tapasztalatokat mélyíti el a tudomány, a technika és emeli az általánosítás fokára.

A valóságosság tudomány-tudatosította fokával — melynek eredményeire már programszerűen ráépít — a romantikában megszülető történelmi regény már rendelkezik. Éppen abból a tanulságból kiindulva, hogy a műalkotás az adott kor valóságtudatában gyökerezik, válik világossá, hogy a romantikus történetiszemlélet alapja, a fejlődés- és perspektíva-tan, mely a történelemben az adott kor sajátos körülményeit kereste, a hiteles adatolásban és eredeti forrásokon alapuló dokumentálásban már a tömegélményt kutatta, bizonyos egységes valóságképet akart feltámasztani. Jóllehet a kétezres éves hagyományt — melyben „az európai történetírás a szépirodalom egyik ága volt, s tudományos jellege csak az irodalmi forma és az irodalmi ábrázolás hagyományainak kordájában érvényesülhetett”⁷ — megtörte a társadalmi, technikai és tudományos fejlődés, s a történetírás véglegesen elszakadt az irodalomtól, ez az elszakadás lényegében átminősülést jelentett, s korántsem fogható fel abszolút értelemben: szakít a „folyamatos elbeszélés” szépirói formájával, ugyanakkor mélyebb, összetettebb szinten érintkezik vele. A „történelemértelmezés forradalma” a szépirói formák változásaival szerves kapcsolatot és kölcsönhatást mutat.

Jules Michelet, a romantika századának nagy történetírója, a múlttal való teljes azonosulás történetírói programjával valósággal a művészi megelevenítés, az ábrázolás magaslatára emelkedik, mikor elmúlt korok eseményeinek a háttérét keresi, neves és névtelen cselekvőinek jellemét, hitét, vágyát, indulatát érzékelteti. Ezzel mintegy a „teljes történelem” eszményét közelíti meg, mely e történész-nemzedék minden tagjának vágyalma volt.⁸ A tudomány valóságosság-programja itt átfedi a művészt s kifejezetten egymásbajátságuknak lehetünk tanúi. A példa eklatáns abból a szempontból is, hogy a történelmi korok tudományos feltámasztásának is a dokumentumok átvilágítottsága a kritériuma. A megelevenítés, beleélés, ábrázolás művészi attitűdje a tudóstól sem idegen, a tudományos objektivitás kiemelője lehet, s a szintézist mélyítheti el. A valóság időbeli szférájában, a múltban az utólag megértett és átlátott eseményeket, a végkifejletet, a folyamatot, a mozgást akarták érzékelni. Differenciálni tudták már előző korok sajátos arculatának az elemeit. A történelmileg igazat keresték.

Ez a történészi látásmód, ez a tudományos valóságosság-követelmény az epikában új műfaji formát teremt: a történelmi regényt, mely már programjává teszi ezt a tudományos igényt és a művészivel a tudományosot fedi át. Ez a program és cél, ez a látásmód az, ami a történelmi regényt a dokumentumhoz közelíti minden adatszerűségén túl is.

⁷ Csehi Gyula, *i.m.* 298.

⁸ Jules Michelet, *Le peuple* című művében: „...Thierry elbeszélést látott a történetírásban (récit), Guizot elemzést (analyse). Én feltámasztásnak neveztem (résurrection) és ez a neve megmarad.” (Idézi Csehi Gyula, *i.m.* 377.)

A Walter Scott megteremtette történelmi regény „középszerű hőse”⁹ mint fikció s mint kompozíciós újítás éppen a kor átlátásának és átfogó ábrázolásának elvi követelményét fejezte ki egy új regénystruktúrával. Szemléletét és saját kora sugallta célját először az époszi kellékeket elvető verses történelmi tárgyú epikában teremti meg. Érdekes feladat nyomon követni ennek a műfajnak a születését (és a magába olvasztott hagyományokat), melyhez nyilvánvalóan hozzájárul a klasszicizmus viszonylagos hagyománytalansága is az angol irodalomban. Az irodalmi hagyományozódás, konvenció nem elhanyagolható szempont a műfajváltás mozzanatainak, sőt a műfajok életének a tanulmányozásában. Scottnak egy vallomását szeretném idézni műve előszavából, mely szépen vall a történelmi regényeiben később megvalósított szerkesztéselvéről is: „A szerző nézete szerint a romantikus költemény abban különbözik az éposztól, hogy olyan költött mesét tartalmaz, amelyet az író tetszése szerint alakít és fűzi a szálaikat egymásba, amely úgy kezdődik és végződik, ahogy ő azt a legjobbnak látja...”¹⁰ Scott itt művének felépítés-technikai problémáira utal. A történelmi regényében megteremtett (Ivanhoe) „középszerű hős” fikciójával, akihez nem tapad annyira illúzió és hagyomány, mint az éposz nemzeti hőiséhez, sikerül a szabadabb mesealakítást, a tetszés szerinti helyzetteremtést megvalósítani, s e lehetőség a kor hitelesebb felelevenítésének eszköze lesz. A „középszerű hős” sorsa körül elrendeződött cselekmény teszi lehetővé, hogy a történelmi személyiségek és az általuk vezetett tömegek, vagyis a történelem menetét irányító erők s a tevékenységük hatását átélő tömegek, melyeknek érzése és vágyai a történelmi személyiségek cselekedeteit is megszabják, végső soron kapcsolatba kerüljenek egymással.¹¹ Itt a fikció az autentikus múlt-idézés nagyobb lehetőségeit biztosítja, a kor átfogóbb ábrázolásának eszköze lesz. A szépirodalmi fikció és a tudományosabb történetiszemlélet itt egymást segítik. Másik regénye, *Quentin Durward* hőse pika-reszk hős módjára vándorol Franciaországban, s a kor látképe útja nyomán bontakozik ki. A nemzeti hőstől való szabadulás éppen a hitelesség mélyebb kifejezője lesz. A szerző empirikus, konstans valóság-tudatában differenciálódik a különböző korok és nemzetek valóság-tudata. A dokumentálódás a sajátos megragadását szolgálja, a különöst, a más koroktól elütőt. Az adatgyűjtő szenvedély, a tények hiteles kultuszában ugyanakkor a lényeginek a megragadása, az összefüggések megteremtésének a foka kora valóságtudatának a szintjén mozoghatott. De a történelmi és történelmi tudatosság nemcsak a történelmi téma vezető szerepében mutatkozott. A kor történelmi látásmódjában már világosan kikristályosodott a tények kikövetkeztetésének, a részgazságok általánosító jellegének követelménye.

⁹ Vö. Lukács György, *i.m.*

¹⁰ Walter Scott, *A Triermain menyegzője* (előszó).

¹¹ Vö. Lukács György, *i.m.*

¹² Philippe van Tieghem, *Les grandes doctrines littéraires en France (Théorie romantique des genres en prose)*, Párizs, 1963, 197—201.

Ennek a tudatosságnak szigorúbb tudományosságát igazolva idézőnk a magyar történelmi regény atyjának, Jósika Miklósnak egyik nyilatkozatát: „A regényirodalom most ott áll, hogy jó regényt alig írhat más, mint tudományosan kiképzett, sokoldalú műveltséggel s nagy élettapasztalással bíró szerző. Hol sok jó regény íratik, hol még a középszerűekből is kitűnik a szerző tudományos műveltsége, ott a tudomány is haladásban van”.¹³

A megállapítás a szépirodalom dokumentáris jellegének már modern jelentésében fogant.

A probléma felvetése a román irodalom példatárában is nyomom követhető. A regényirodalom korabeli román teoretikusai között, Aron Densuşianu az eredeti regény megteremtésének az igényét és szükségét fejtegetve fenntartja, hogy a műforma történeti változata a hősi múlt felelevenítésében a helyi színek és ismeretek legalkalmasabb propagálója lehet.¹⁴

A történelem a mindennapok mozgásából születik, s az általános mozgáshelyzet kitapintása a történész feladata. A körülmények, fizikai, fiziológiai tényezők és szükségletek, a gondolatok, erkölcsök, „a nemzeti lélek nagy belső, progresszív mozgásának a látása”, az emberek létezési módja és gondolatai már alapvető összetevői ennek a szemléletnek. Ez a történelmi igazság kér helyet az alkotói, költői megjelenítésben. Az autentikus tényekben és fikcióban a mélyebb lényeg kifejezésének a szemlélete közelíti a tudományhoz még a romantikus regénystuktúrában is. Victor Hugo utolsó prózai művében, az *Ezerhét-százkilencvenháromban* a konvent kiküldöttje, Cimourdin és a fiatal köztársasági tiszt, Gouvain úgy sodródik szembe egymással, hogy az összeütközésükben a társadalmi haladás védelmének tragikusan kettős lehetőségét láthatjuk: a „törvényszerűség” és a kölcsönös „nagy engedékenység” mint a történelmi szükségszerűség és a lelkiismereti konfliktus kölcsönös dialektikája teszi lényeglátóvá és egyben emberivé az alkotást. Tehát az ancien régime és a Forradalom romantikusan polarizált alakjai képesek egy történelmi helyzet valóságát, lényegi feszültségét híven és valószerűen érzékeltetni. A széles környezetrajz, a szereplők, színhelyek részletező leírása, a korfestő kitérések, a tömörszerű vagy freskószerű leírások (Walter Scott, Victor Hugo, Jósika Miklós) melyekben a kalandok sora, a párbajok divatja a korerkölcs és korszokások mélyebb összefüggéseiben kapnak értelmet, az életmód- és magatartásformák, szemlélet, szokások, öltözet, nyelvi fordulatok és politikai események részletezésében kapják meg egyéni színüket. Az epika a részletezés műfaja, s az egyénítés alapja mindig a részletezés.

A felidézett történelmi kor kiválasztásának és a mű hordozta művészi szándéknak sokoldalú, igen változatos, és a szerző szemléleti beállítottságát magán viselő jellegét most nem célunk taglalni. Hiszen ami a múltból hat, az mindig az emberformálás perspektívájában áll,

¹³ Esther sat. szerzője, *Regény és regényítészet*, Pest, 1858 (159 1.)

¹⁴ Lásd M. Zăciu, *Inceputurile romanului românesc*. „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Series Philologia, Fasciculus 2, Cluj, 1964, 68.

„a jelen társadalmi erőin és intézményein át hat”, sőt koronként, nemzetenként módosul, költői alkattól befolyásolt.

A történelmi regény műfaji meghatározását illetően, műfaji alakulásának elméleti értelmezésében igen eltérőek a vélemények.¹⁵ Az elméleti taglalásnak egy eklatáns példáját emelnők ki csupán. Lukács György, *A történelmi regény* című művében alapvető követelményként a kor társadalmi életének totális megragadását igényli a műfajtól, melyben a társadalmi meghatározottság vetületében elevenedik meg a felidézett korszak. Vajon nem a realista művek világképét általánosítja-e a szerző a korábbi korokra is kiterjesztve azt? A történelem-látás nyilván mélyül, differenciálódik a társadalom mozgásával: a természeti, társadalmi, gazdasági, eszmei, történelmi meghatározottságú és megkötöttségű embernek a felismerése a tudományok és technika magasabb fejlettségi fokán jelentkezik, s egy későbbi valóságtudatnak a része, melyben az objektív világról alkotott kép differenciáltabb, tudatosabb már. A romantika korának történelemszemlélete még szükségyszerűen nem mélyülhetett ide. Az összefüggések bizonyos láncolata volt még csak tudatos számukra. A műfaj határait és értékeit nem lehet a XIX. század végi nagy történelmi epika tolsztoji méreteihez szabni. Majd ez a történelmi epika lesz képes arra, hogy a társadalmi feszítőerőket és a történelmi tényeket összekapcsolja.

A komplex politikai-történelmi-társadalmi látás jelentkezésével, vagy vele párhuzamosan a realista világkép mélyülésével együtt jár az elemző szemlélet elmélyülése, mely kisebb vagy nagyobb arányban már együtt látja az egész korkomplexumot.¹⁶ Ezzel a szemléletváltással a műfaj határai is átalakulnak. Balzac ugyan a *Comédie Humaine* bevezetőjében arra hivatkozik, hogy ilyen nagy szépirodalmi-történelmi vállalkozásra Walter Scott történelmi regényei bátorították, mégis az erkölcsök történetírójának tartja magát. Balzac a kor realista világképében a jelenre irányuló történelmi szemléletnek a regényes formáját teremtette meg. Művében már az egyetemes társadalom láncszemei az egyén fölötti erők perspektívájában vannak összefűzve.¹⁷ Itt az időperspektíva a jelen, a korhoz kötöttség, ezt képes már történelmileg látni. A történelmi megkötöttség a jelenre alkalmazva ihleti meg. Ez szüli a teljes kort a maga légkörével, szociális-biológiai miliójével és részletező tapasztalataival.

A romantika korában tanúi lehetünk egy egységesebb, oszthatatlanabb műltszemléletnek a régi „felfedezésében”, ahol a felfedezés, a ráeszmélés élménye alkotói indíték is. Az osztályokra differenciálódó kapitalizmusban már csak az osztályonként árnyalódó társadalmi tudatot színezi át a hagyományok. Másrészt a modern realizmust hordozó polgárság, mely eleinte még a hagyományozódás szemléletében kultúrált, a század második felében már gyökértelessé válik, a századvégi

¹⁵ Vö. Csehi Gyula, *i.m.*, „A történelmi regény” című fejezet.

¹⁶ Vö. Barta János, *i.m.*

¹⁷ Uo.

új-racionalizmus meg éppenséggel történelmietlenséget idéz elő.¹⁸ A realista történeti epika megteremtésére mégis történnek kísérletek (Lion Feuchtwanger, Thomas Mann), de ezeknek nem a hagyományfeltámasztás az alapja. Minden történelmi múltidézés értelmét az analógiákban látja, a jelennek szóló biztatásban. Önmagát keresi a múltban s csak azt emeli magához, ami világszemléletének problematikájához közelít. Történetiszemlélete visszavetítő, önmagát kereső: erősen szubjektív indítékú, a művészi látást foglalkoztató analógiákkal, a végső megismerés lehetőségeit feszegető, a történelem és emberi lét örökérvényű kérdéseire, a történelmi szerepvállalásra választ kereső vajúdasokkal. Ezek a történelmi regények már a megkötő, determináló erők felismerésében fogantak, a vallástörténet és a mélylélektan eredményeire támaszkodnak, a szituáció kétsikúságának, kétszólamúságának bonyolultabb műformájában (Thomas Mann: *József és testvérei*). Felmerülhet a probléma, hogy a modern bonyolultság bevitelle a felelevenített múltba nem éppen a realista látásmód megtagadását jelenti-e? Anatole France egyik nyilatkozatában azt az érdekes dilemmát veti fel, hogy nem az lenne-e az igazi történelem, ha megmutatnák a mindennapi embereket, hogyan vészeli át az eseményeket anélkül, hogy sejtjenék: történelmi időket élnek.¹⁹

A történelmi regény művészi problematikájának egyik vonatkozását kívántuk kiemelni. Leszögezhetjük, hogy a történelmi regény érintkezési pontja a történelemtudománnyal annak tudatos valószerűség-követelményében követhető nyomon. Ez a valószerűség-követelmény, mint a történeti regény művészi igazságának kritériuma a műfajban nem merül ki az adatok és események konkrét hitelében, hanem a „sajátos” körülményeinek, az egyéni s korhoz kötöttnek megragadásával a tudatvilág differenciálódásának (perspektíva-tan) művészi kifejezőjévé válik már a romantikában. Eppen ennek következtében a romantikus történelmi regény a maga sajátos formavilágán és eszközkezelésén belül is éppen ezzel közelít a dokumentumhoz, s éppen ezáltal a valóság egy sajátos fajtájának hű megragadását teszi lehetővé.

CU PRIVIRE LA PROBLEMATICA LEGATĂ DE GEN A ROMANULUI ISTORIC

(R e z u m a t)

Lucrarea analizează o caracteristică a problematicii artistice a romanului istoric. Este vorba despre legătura existentă între forma intuitivă — pe de o parte —, desprinsă din aceeași bază reală cu știința, pe de altă parte despre gradul și profunzimea acestei legături.

În acest context autorul analizează legătura și interferența dintre adevărul istoric, „viziunea istorică”, pe de o parte și adevărul și verosimilitatea artistică pe de altă parte.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Albert Bayet, *Anatole France*, „Les Lettres Françaises”, 1954. okt. 14.

Lucrarea arată că punctul de legătură între romanul istoric și știința istorică se observă pretutindeni acolo unde se respectă această legătură ca o cerință a verosimilității conștiente în realizarea operei artistice. Această verosimilitate conștientă este un criteriu al adevărului artistic al romanului istoric. Ea nu este epuizată în acest gen literar prin datele și evenimentele concrete, ci prin reținerea împrejurărilor „caracteristice”, printr-o realizare mai aprofundată a unei corelații, printr-o descriere oarecum unitară a realității, ea devenind astfel încă în romantism expresia artistică a diferențierii conștiinței (obiectul perspectivei, viziunea dezvoltării).

În romantism, tocmai din această cauză, romanul istoric — prin forma lui proprie, prin intermediul instrumentației caracteristice — poate să se apropie de document, făcând posibilă prin aceasta ancorarea unui gen aparte, al realității. Lucrarea dezvoltă această problematică exemplificând-o cu pilde concrete.

ОТНОСИТЕЛЬНО ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА, КАК ЛИТЕРАТУРНОГО ЖАНРА

(Р е з ю м е)

В работе анализируется одна из особенностей художественной проблематики исторического романа. Речь идёт о связи, существующей между интуитивной формой, с одной стороны, — выделенной из одной и той же основы с наукой и, с другой стороны, о степени и глубине этой связи.

В этом контексте автор анализирует связь и интерференцию между исторической истиной, „историческим видением”, а также между истиной и художественным правдоподобием.

В работе показано, что связь между историческим романом и историей замечается всюду, где соблюдается эта связь, как требование сознательного правдоподобия в осуществлении художественного произведения. Это сознательное правдоподобие является критерием художественной истины исторического романа. (Художественная истина и сознательное правдоподобие не во всех случаях совпадают). В этом литературном жанре оно не ограничивается лишь конкретными данными и событиями, а учитывает „типические” обстоятельства, осуществляя таким образом более углублённое соотношение, более unitарное описание действительности. Таким образом, сознательное правдоподобие становится ещё в романтизме художественным выражением дифференцирования сознания (предмет перспективы, видение развития).

Именно по этой причине исторический роман романтиков своей формой, характерной инструментацией может приблизиться к документу, делая возможной разработку особого жанра — действительности. Работа развивает эту проблематику, иллюстрируя её конкретными примерами.

SUR LA PROBLÉMATIQUE ARTISTIQUE DU ROMAN HISTORIQUE COMME GENRE LITTÉRAIRE

(R é s u m é)

L'auteur analyse une caractéristique de cette problématique: le lien existant entre la forme intuitive d'une part, provenant de la même base réelle que la science, et d'autre part le degré et la profondeur de ce lien.

Dans ce contexte l'auteur analyse la relation et l'interférence entre la vérité historique et la „vision historique”, ainsi qu'entre la vérité et la vraisemblance artistiques.

Il est montré dans l'article que le lien entre le roman historique et la science historique est observable partout où ce lien est respecté comme exigence de vraisem-

blance consciente dans la réalisation de l'oeuvre artistique. Cette vraisemblance consciente est un critère de la vérité artistique du roman historique (l'exigence de la vérité artistique et la vraisemblance consciente de l'oeuvre littéraire ne doivent pas nécessairement coïncider). Elle n'est pas épuisée, dans ce genre littéraire, par les données et événements concrets, mais par l'enregistrement des circonstances „caractéristiques“, par la réalisation plus approfondie d'une corrélation, par une description aussi unitaire que possible de la réalité; par là cette vraisemblance devient, déjà avec le romantisme, l'expression artistique de la différenciation de la conscience (l'objet de la perspective, la vision du développement).

C'est précisément pour cette raison que le roman historique chez les romantiques peut, par sa forme propre, par l'intermédiaire de l'instrumentation caractéristique, se rapprocher du document et rendre possible par là la fixation d'un genre à part, relevant de la réalité. L'auteur développe cet aspect du problème en l'illustrant d'exemples concrets.

CORELAȚIA DINTRE LIMBA FOLCLORULUI ȘI DIALECT

de

ALLA VINȚELER

Problemele legate de studiul limbii folclorului și al dialectului sînt multiple și complexe. De aceea în articolul de față ne vom mărgini doar la unele aspecte legate de corelația dintre limba folclorului și dialect.

Pe orice arie de răspîndire a unui dialect conviețuiește o mare diversitate de genuri folclorice. Ca rezultat al situației create se poate vorbi despre două funcții principale ale elementelor dialectale din operele folclorice; prima, și cea mai importantă, funcția comunicativă, iar a doua, funcția expresivă, artistică.

Este cunoscut faptul că dialectele teritoriale nu sînt complet izolate unele de altele. Între ele există o interacțiune permanentă. Aceasta este una dintre cauzele care fac ca în operele folclorice ce trăiesc și circulă în dialecte diferite să fie multe elemente comune tuturor dialectelor limbii date. În crearea elementelor comune ale folclorului în diferite dialecte ale unei limbi trebuie să ținem cont și de specificul de răspîndire a temelor, a construcțiilor etc., care se răspîndesc cu o relativă ușurință pe tot teritoriul limbii date și chiar peste acesta.

Astfel elementele comune ale folclorului, precum și legăturile lingvistice interdialectale contribuie la crearea unor formații în limba folclorului ce depășesc ariile de răspîndire a dialectului în care trăiește opera folclorică dată. Deci, atît prin subiect, gen, precum și prin elementele de limbă, limba folclorului are o arie de răspîndire cu mult mai largă decît aria de răspîndire a dialectului respectiv. Așa, de exemplu, limba cîntecelor populare lirice corespunde limbii comune și nu unui dialect dat. Într-o mare măsură limba cîntecelor populare lirice este legată de baza comună a tuturor dialectelor unei limbi, indiferent de deosebirile dintre ele și în același timp și de specificul genului operei de care depinde selectarea unora sau altora dintre mijloacele artistice ale limbii. Astfel în proza populară trăsăturile dialectale locale sînt cu mult mai pronunțate decît în poezia populară. Chiar și în cadrul aceleiași gen în diferite subdiviziuni ale sale se observă o anumită deosebire în ce privește întrebuițarea elementelor dialectale. Așadar limba

povestirilor satirice sau de moravuri se include aproape complet în cadrul dialectului, în timp ce povestirile fantastice (magice) conțin formule tradiționale tip, ce reprezintă elemente ale folclorului comun, deci elemente cu un caracter mult mai larg.

Spre a exemplifica cele amintite mai sus ne vom opri în mod succint asupra folclorului lipovenesc care reprezintă un deosebit interes în această privință.

Lipovenii au creat puține opere folclorice. Ceea ce există în prezent la lipoveni este un folclor adus de dînșii din Rusia și păstrat cu multă grijă, transmițându-se din generație în generație. Deci la lipoveni s-a conservat un folclor rus vechi. Acest folclor a fost completat cu opere care au pătruns din Rusia pe diferite căi. Afară de aceasta unele opere au fost transformate și completate în așa fel încît să corespundă noilor condiții de viață.

Specificul poetic și tematic al genurilor folclorului lipovenesc dovedește că acesta aparține ariei dialectului de sud al limbii ruse. Dar operele creației populare lipovenești nu se rezumă numai la aria elementelor dialectului de sud al limbii ruse, ea conține o mulțime de elemente de limbă care sînt comune întregului folclor rus. Prin urmare folclorul lipovenesc este cu mult mai larg decît graiul lipovenesc (graiul lipovenesc face parte din dialectul de sud al limbii ruse). Aici trebuie să menționăm că și graiul lipovenesc a avut o influență destul de puternică asupra folclorului lipovenesc.

Limba folclorului trebuie privită pe un plan mai larg. Ea poate servi ca analogie cu limba literaturii artistice, unde prima acționează ca cea mai înaltă realizare a dialectului, într-o oarecare măsură fiind „forma literară a unei limbi neliterare”. În felul acesta înțelege problema A. P. Evghenieva: „Noțiunea de limbă a creației orale pentru noi nu se deosebește în mod principial de noțiunea de 'limbă a literaturii artistice', întrucît și una și alta este limba 'artei orale', limba operelor artistice. Deosebirea între ele constă în specificul creației orale și scrise, în istoria dezvoltării lor”¹.

O astfel de analogie este firească, deși între aceste două forme ale „limbii literare” există și deosebiri. Limba literaturii artistice există și înafara literaturii, ea există în limba științei, artei, radioului etc. Pe cînd limba folclorului există numai în cadrul unor genuri, înafara acestor genuri limba folclorului încetează de a mai fi. Deci dacă numim în mod convențional limba folclorului „forma literară” a dialectului, atunci trebuie să precizăm că aceasta se realizează numai în genurile creației orale ale poporului².

Limba folclorului, în special în ce privește rolul ei expresiv artistic, este încă puțin studiată. Or, limba operelor folclorice este o trans-

¹ A. P. Evghenieva, *Ocerki po iaziku russkoi ustnoi poezii XVII—XIX vv.* Leningrad, 1950, p. 4.

² A. I. Graur, *Cum se studiază limba literară*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1957. La p. 7 scrie: „Din momentul în care există o literatură orală, trebuie să socotim că există și o limbă literară”.

formare estetică-plastică a limbii comune, foarte variată, așa cum de altfel sînt variate și genurile creației populare orale. Fiecare dintre aceste opere are ceva specific, ceva ce nu se repetă în altă operă. În raport cu specificul genului se realizează în mod deosebit influența elementelor dialectale.

Folosirea elementului dialectal în genurile folclorice diferă total de folosirea lui în vorbirea orală obișnuită. Limba folclorului se află pe o treaptă mai înaltă, mai bogată, mai largă decît graiul vorbit. În legătură cu această problemă acad. Al. Graur scrie: „Limba în care erau compuse operele artistice orale (poezia populară și chiar basmele) diferea de cea a conversației, era mai îngrijită decît aceasta din urmă, folosea unele clișee specifice, urma anumite norme care-i confereau superioritate asupra limbii conversației. Deci era o limbă literară”³.

Cele amintite pot fi ilustrate cu exemple din folclorul lipovenesc, unde pot fi întîlnite o mulțime de elemente (cuvinte, construcții, expresii) care lipsesc cu desăvîrșire în vorbirea curentă. De exemplu: *basmaciok* „pantofior”, *kliușnita* „chelăreasă”, *postelnița*, *boiaru*, *bobër* „castor”, *terem* „foișor”, *gusli*, vechi instrument muzical, *gornița* „cameră”, *beseda* „petrecere tinerească” etc. Toate aceste cuvinte aparțin folclorului rus comun.

Limba folclorului conține și o serie de elemente arhaice care în limba vorbită au ieșit din uz. Astfel cuvinte ca: *drujinî* „prieteni”, *lada* „iubit”, *kukobnița* „gospodină bună”.

O altă deosebire între limba folclorului și limba vorbită o prezintă și epitele permanente. Acestea diferă de la un gen la altul și în cadrul creației orale. Astfel în proză epitele permanente sînt reduse simțitor, locul lor îl ocupă determinativele logice directe. Aceste determinative sînt luate din viața de toate zilele a vorbitorilor dialectului respectiv. Ele se deosebesc de cele specifice folclorului comun. Adesea îmbinarea epitetelor permanente cu substantivele, îndeosebi în cîntecele lirice, este atît de puternică încît sensul nou primit se desprinde de sensul concret, primind un caracter simbolic. Astfel de simboluri pot avea și un caracter local, adesea ele nu necesită explicații suplimentare, sensul lor este explicat de context. De exemplu: *grobovaia doska* „scîndură de sicriu”, *voskovaia svecea* „luminare de ceară” înseamnă *moarte*; *bîlina v cistom pole* „un fir de iarbă în cîmp”, înseamnă *orfan*; *ciornaia kiseia* „muselină neagră”, *ciornoe plate* „rochie neagră” înseamnă *călugărie*; și altele.

În operele folclorice lipovenești întîlnim și o bogată sinonimie, în care unul dintre componenții grupului sinonimic este un cuvînt din graiul lipovenesc, iar celălalt aparține limbii ruse comune. De exemplu: *sapojnik* // *cebotar*; *caiki* // *gusariki* „pescăruși”; *vorota* // *fortka*; *ugol* // *kutok* „colț”, *horogod*, *horovod* // *tanok* „horă”, „joc”; *krîleț* // *povetka* „cerdac, intrare” etc. Modul de formare a grupurilor sinonimice este un indiciu în plus al faptului că limba dialectului are o arie

³ Al. Graur, *op. cit.*, p. 8.

de răspîndire mult mai restrînsă decît limba folclorului. Aici se vede clar tendința folclorului de a ieși din limitele dialectului.

O deosebire esențială între limba folclorului și limba vorbită există și în ce privește influența limbii române. Aceasta se explică atît prin felul lipovenilor de a trăi izolat în trecut, cît și prin faptul că ei au creat puțin folclor. În operele care au apărut mai tîrziu, sau pur și simplu au suferit anumite schimbări ca *ceastuški* „strigături” și în operele în proză se întîlnesc mai multe cuvinte românești decît în operele genului liric. Acestea sînt cuvinte din limba vorbită ca: *nași*, *zapansati ranu* „cf. rom. a pansa”; *kamara*, *cioban*, *momalijka*, *kanîcika*; „cf. rom. cana”, *burduf*, *brinza* etc. În limba vorbită sînt incomparabil mai multe cuvinte românești. Și aici influența nu este aceeași, ea diferă de la sat la sat, de la generație la generație și chiar de la sex la sex.

Studiul limbii folclorului lipovenesc trebuie făcut în mod comparativ, pe de o parte cu limba folclorului rus comun, pe de altă parte cu însuși graiul lipovenesc, stabilindu-se deosebirile și coincidențele. Pe lîngă aceasta e nevoie de un studiu al influențelor din română, ucraineană, bulgară și turcă.

Pe baza celor menționate mai sus se pot trage anumite concluzii:

1. Limitele limbii folclorului sînt cu mult mai largi decît limitele dialectului. Dialectul în raport cu genul și-a lăsat amprenta asupra limbii operelor folclorice. Aceasta se explică prin faptul că asupra operei folclorice se reflectă graiul interpretului.

2. Fiecare operă folclorică trăiește în sînul purtătorilor unui anumit dialect, care este reprezentat în operă într-o formă diferită de cea din graiul vorbit, ea este forma superioară a dialectului și include în sine cele mai desăvîrșite realizări ale dialectului.

3. Ca și limba comună, limba dialectului prin limba folclorului are atît scopul comunicativ, cît și diferite scopuri expresiv-artistice.

КОРРЕЛЯЦИЯ МЕЖДУ ЯЗЫКОМ ФОЛЬКЛОРА И ДИАЛЕКТОМ

(Резюме)

В данной статье исследуются некоторые сходства и различия, которые существуют между языком фольклора и диалектом. В качестве иллюстративного материала приводятся элементы из липованского фольклора.

На основе исследований автор приходит к выводу, что у языка фольклора ареал распространения значительно шире, чем диалекта. С другой стороны, соответствующий диалект влияет на язык фольклора.

Язык фольклора сохраняет много архаических элементов, которые уже не бытуют в разговорном языке, в то время как разговорный язык липован содержит множество румынских элементов, которых нет или почти нет в языке фольклора, особенно в произведениях лирического жанра. Эти элементы проникли лишь в прозаические жанры и в частушки

THE CORRELATION BETWEEN THE LANGUAGE OF THE FOLKLORE
AND THE DIALECT

(S u m m a r y)

The paper deals with some coincidences and differences which exist between the language of the folklore and the dialect. Some elements from the Lippovan folklore illustrate them.

As a result of certain investigations the author comes to the conclusion that the language of the folklore has a larger area of spreading than the dialect. On the other hand, the language of the folklore bears the stamp of the elements of the respective dialect.

The language of the folklore preserves many archaic elements which are no longer used in the spoken language, while the language spoken by the Lippovans has many Romanian elements which are not to be found in the language of the folklore, especially in lyrical works. These elements have penetrated only in prose and "chastushky" (folk humorous verses).

UN MOMENT DIN ISTORIA PRESEI SATIRICE DIN TRANSILVANIA: CALICUL

de
LIVIA GRĂMADĂ

Începuturile presei satirice românești din Transilvania se fixează în jurul anului 1860, în condițiile unui nou sistem de guvernare, „constituțional”, întemeiat pe principii istorico-feudale învechite, dar și pe unele reforme moderne, burgheze, impuse de transformările social-politice ale veacului. În imperiul habsburgic, publicațiile satirice aveau o bogată tradiție, inaugurată de revista vieneză *Humorist* din 1837, continuată apoi de alte foi germane sau maghiare. Cele din urmă (*Kakas Márton Albuma*, *Nagy Tükör*, *Ústökös*, *Bolond Miska* ș.a.)¹ apar la Buda cam în același timp cu revistele umoristice ale românilor din Transilvania. Interesul pentru presa satirică se manifestă aproape simultan la românii de pretutindeni. După ce la București se ivesc *Țințarul* lui C. A. Rosetti și N. T. Orășanu, o dată cu *Spiriduș*-ul și *Nichipercea* lui N. T. Orășanu, urmate de *Păcală* al lui P. Ghica și *Pepelea* lui I. C. Fundescu, la Budapesta sînt publicate succesiv cele dintîi reviste satirice ale românilor din Transilvania: *Tutti Frutti* (1861), *Strigoii* (1862), *Umoristul* (1863—1865), devenit apoi *Gura satului*. Inițiativa se datorează unor intelectuali bănățeni, mai ales juriști, care își făcuseră studiile la Pesta (Iosif Vulcan, Iulian Grozescu, George Ardeleanu, Mircea B. Stănescu). Între 1870—80, în primii ani ai dualismului, centrul publicisticii satirice românești se mută de la Pesta în cele mai importante orașe ale Banatului: Timișoara, Arad, care cunoscuseră pe atunci o mare dezvoltare, în urma intensificării comerțului. La Timișoara apare în 1874—75 *Priculiciu* lui Pavel Rotaru, iar la Arad între 1871—79 și în 1881 *Gura satului*, condusă de Iosif Vulcan. În deceniul nouă al secolului trecut, publicistica transilvăneană își deplasează din nou centrul în orașele din sudul Transilvaniei, (Sibiu, Brașov), animate de o viață economică intensă, legată mai ales de schimbul de mărfuri cu România. Tot aici pulsează în jurul *Astrei* și al *Tribunei* o susținută activitate

¹ Albumul lui Kakas Márton, Oglinda Mare, Cometa, Mișca cel nebun.

culturală și literară. *Cocoșiu roșiu* (1874—78, 1881) la Brașov și în deosebi *Calicul* (1881—1895, 1903—1906) la Sibiu însemnează apogeul în evoluția presei satirice ardelenе, într-un moment cînd mișcarea națională a românilor din Transilvania atinge punctul ei culminant și totodată ultimul, în care lupta burgheziei, cu toate limitele ei, are încă un caracter progresist. În primii ani ai secolului al XX-lea, în publicistica satirică se afirmă din nou bănățenii, încheind ciclul foilor umoristice, început de ei, tot la Pesta, cu *Cucul* (1905—1906) și *Nelușa* (1906), care marchează declinul și diminuarea importanței presei satirice românești din Transilvania, în viața politică și culturală a provinciei. Conducerea partidului național român elaborează un nou program politic, publicat în 1905, prin care vechiul „pasivism” este înlocuit cu „activismul”. De aici înainte, burghezia românească își va concentra toate energiile pe terenul luptei parlamentare. Ea va manifesta din ce în ce mai mult tendințe politice reacționare, trădînd, în cele din urmă, lupta poporului român din Transilvania.²

*

Perioada de înflorire a presei satirice ardelenе e ilustrată, între altele, de revista *Calicul*, publicată în condițiile apariției primelor semne de criză în monarhia austro-ungară. Ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale a impus guvernanților accentuarea politicii de asuprire, mai ales în timpul dominației lui Tisza Kálmán (1875—1890). Masele asuprite din Transilvania opun rezistență politicii de desnaționalizare; rolul principal în această luptă revine națiunii române. Atentă la evenimentele zilei, presa românilor din Transilvania, inclusiv cea satirică, sprijină aceste eforturi, sporindu-și spiritul combativ și verva critică. Preocupate, în primul rînd, de problema dobîndirii unor drepturi politice și a dreptului folosirii limbii materne în școli și în fața instituțiilor publice, foile satirice de la sfîrșitul secolului trecut dau publicității informații bogate și variate privitoare la situația economică, socială, politică și culturală a românilor din Transilvania. Revista de „humor și satiră”, *Calicul*³ anunță în programul din primul său număr, semnat „Redacțiunea Calicului”, că va fi „o medicină universală contra tuturor boalelor și slăbiciunilor omenești...” Mai departe, obiectivele publicației sînt mărturisite într-un stil, în care locuțiunea populară se îmbină cu verbul cărților religioase, într-o viziune, pe alocuri, alegorică: „Curăță și spală rufe murdare, liberează însă și caractere

² Pentru condițiile istorice ale Transilvaniei în epoca ce ne preocupă cf. Victor Chereșteșiu, Cornelia Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan, Constantin Nuțu, Acațiu Egyed, Vasile Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. II, Buc., 1963, p. 199—309.

³ Apare lunar la Sibiu în tipografia lui Adolf Meltzer între anii 1881—1896; seria a II-a în 1903—1906. Proprietar și redactor avocatul I. Popa.

publice de pete neplăcute... , deschide ochii tuturor ce poartă musca pe căciulă... Cu un cuvânt, „Calicul”, e lacul Viferzdei în formă și scriptură...”⁴ Asupra acestui program revine și în versurile intitulate *E de mult*:

„În a lunei mare val,
Voi să fiu iară rival,
Deci voi bate, bate-n toți

Șarlatani, mișei și hoți
Și de loc nu m-oi sfiți,
Dacă Calic m-or numi.”⁵

„Calicul interviuevat” își declină competența în probleme politice, în schimb își recunoaște „chemarea” de „a rîde de politica pe care alții o fac!”. În repetate rînduri, redactorul nu se sfiește să afirme că e ori-cînd „gata a satiriza fapte adevărate, fără respect de rangul și dignitatea făptuitorului...” Pe un abonat neîncrezător, îl asigură: „... De una să fii sigur: Dumniata nu ești în stare a te închina la un sfînt așa de mare, de care eu n-oi rîde, cînd comite cîinii și ne blamează cauza națională”, iar pe confrății săi îi îndeamnă curajos: „... Dați, unde-i de dat, fără cruțare și dacă nu vă dă mîna să dați, dați-mi mie măciuca la mîna...”⁶ Redacția promite că va relata „întîmplări locale, din toate părțile locuite de români” și „le va trata în formă atrăgătoare...” Precizări prețioase, capabile să dezvăluie programul și profilul revistei, oferă rubrica permanentă, „Poșta Calicului” și alături de ea incidentul „Telefon al Calicului”, prin care se realizează legătura cu abonații și corespondenții. Redactorul atrage mereu atenția asupra condițiilor materiale extrem de grele în care apare revista, raportînd situația presei transilvănene la aceea din România. „In capitala României aș scoate *Calicul* tot la 8 zile și la abonenți din provincă nici n-aș mai reflecta. La noi, unde viața publică românească e atît de puțin dezvoltată, redigerea unei foi humoristice e îndoit de grea...”. Deși se află mereu în deficit, *Calicul* își consacră veniturile unor „scopuri filantropice”, cum ar fi, de pildă, sprijinirea corurilor plugarilor români din Banat sau a reuniunii femeilor din Abrud. „Poșta Calicului” ne informează apoi despre felul cum redactorul își recrute colaboratorii și despre exigența lui față de aceștia. Adresîndu-se „publicului românesc de pe Pămînt, din Ceriu și Iad”, *Calicul* declară că va publica „numai lucrări originale. Corespondențe „adevărate” se îmbracă „gratis” în veșminte humoristo-satirice. Lucrările corespondenților se onorează cu 2 cruceri de șirul tipărit. Pentru caricaturi din viața poporului nostru, desemnate simplu cu ceruza, plătim 1 fl. de exemplar.”⁷ Mai rar, redactorul primește materiale publicabile în formă trimisă de corespondenți. De cele mai multe ori, i se pun la dispoziție informații, pe care urmează să le

⁴ „Calicul” I (1881), nr. 1, p. 1, 2. În continuare vom nota titlul revistei cu inițială.

⁵ „C”, V (1885), nr. 11, p. 246.

⁶ „C”, XIV (1894), nr. 7, p. 146, V (1885), nr. 10, p. 240, XIV (1894), nr. 2, VI (1886), nr. 10, p. 217.

⁷ „C”, I (1881), nr. 1, p. 2, XII (1892), nr. 11, p. 264, III (1883), nr. 6, p. 121—125, VI (1886), nr. 1, p. 24. Caricaturile, preciza *Programul* „se chemigrafiau” în „Institutul vestitei firme Angerer & Goschl din Viena”.

îmbrăce „în haine humoristice sau satirice”. Uneori sugerează colaboratorilor, recrutați numai dintre abonați, să semneze cu anumite pseudonime sau le indică titlul pentru materialele trimise redacției.

„... *Calicul* înseamnă ris cu orice preț” ... , prin urmare ceea ce „e prea blînd scris, ș-apoi n-are nici humor, nici satiră” nu convine redactorului. Declinîndu-și „pretensiunea” și „capacitatea” de a face literatură, I. Popa avertizează pe cititori: „... modul scrierii mele, totdeauna se condiționează de natura obiectului despre care scriu: ... despre obiecte murdare, murdar scriul”⁸

Articolul program și corespondența cu abonații evidențiază preocuparea foii de a surprinde problemele generale, de „interes comun”, de a evita particularul, lipsit de semnificație, „secretele familiare”, cu excepția celor care „promit a deveni epidemice”, cultivînd „cu deosebire humorul general”. Corespondenții sînt rugați să expună faptele „goale” simplu și să lase grija tratării lor satirice sau umoristice pe seama redactorului, deoarece „humor și satiră se află în depozitul” său. Mai mult or Domni „Poșta Calicului” le cere: „Notificați-mi cazurile întîmplate, așa precum le povestesc țăranii-n sat și dacă-mi adăugați defectele sau virtuțile notorii și bătătoare la ochi ale persoanelor respective, atunci, vă asigur d-o lucrare cu efect...” Dar condiția pusă tuturor colaboratorilor este comunicarea adevărului, pentru că — avertizează redacția — „presupuneri nu acăț de limba clopotului”. „Poșta Calicului” revine cu insistență asupra acestui deziderat, nuanțînd tonul de la glumă pînă la amenințare: „Căutați ca în marea minciunilor să cadă batăr o picătură de adevăr...” sau „Cu minciuna veți prînzi o dată la mine, dar la cină sigur vă sar măselele!”⁹ Corespondenților li se atrage atenția în repetate rînduri să semneze „legibil” materialele trimise redacției, pentru a avea o garanție a autenticității faptelor relatate. Redactorul nu ia în considerare „corespondențele ne-subscrise de adevăratul autor cît și cele subscrise cu polecre adoptate...” Totuși, adeseori, el e indus în eroare și pus în situația de a retracta acuzele ce vizau persoane nevinovate. Atunci, revine, la rubrica de corespondență, asupra declarațiilor sale de principiu: „Odată pentru totdeauna să știți: *Calicul e scriptura fărădelegilor dar nicidecum și cu nici un preț scriptura răzbunărilor răutăcioase...*” Reproșîndu-le „maliția răzbunării”, *Calicul* amenință pe toți calomniiarii:

„Și la toți corespondenții
Marcule, le scoate dinții
De mi-o scrie vr-o minciună:
Vreo diplomație bună!

Căci *Calicul*, să se știe
Nu-i pentru diplomație
Ci-i de trebi adevărate
Cari din fire-s scâlciate!
Și trebuie scărmanate!”¹⁰

⁸ „C”, XIV (1894), nr. 3, V (1885), nr. 12, p. 288, XI (1891), nr. 4, p. 96, VII (1887), nr. 3, p. 72.

⁹ „C”, V (1885), nr. 12, p. 288, nr. 8, p. 192, I (1881), nr. 1, p. 2, III (1883), nr. 2, p. 48, I (1881), nr. 2, p. 48, IV (1884), nr. 9, p. 224, X (1890), nr. 6, p. 144, VIII (1887), nr. 7, p. 168 și nr. 1, p. 24.

¹⁰ „C”, X (1890), nr. 2, p. 48, VII (1887), nr. 1, p. 24, IX (1889), nr. 12, p. 288, VIII (1888), nr. 12, p. 271.

Intransigent față de neadevăr, redactorul e exigent față de colaboratori și în alte direcții. Calitatea la care ține cel mai mult e concizia. Numeroase materiale sînt refuzate, deoarece sînt „prea lungi, pentru spațiul de care dispune un calic”, cu atît mai mult, cu cît *Calicul* nu e „amicul istoriilor lungi”. Domnului Audax îi răspunde fără menajamente: „Nu te supăra, dacă-ți aseamăn istoria c-un om lung, care poartă o straiță goală de gît...”, iar D-lui Tyras îi recomandă să trimită „atari zame lungi la adresa protosinzelului Hilarion, care, după cum se sună, tocma acum lucră la un Chriacodromion”. Redactorul reclamă plasticitate, recomandînd zugrăvirea caracterelor în „colori vii”. El este și mai pretențios cu cei care îi trimit versuri. „Lui D. Narțis”, de pildă, îi comunică: „Ai dreptate, poezia e scurtă; are numai trei strofe și o a-și publica cu plăcere, cînd te-ai învoi, ca, din cele trei strofe, să las patru afară!” În altă parte, severitatea sa în acest domeniu e motivată astfel: „Poeții sînt altcum de la natură calici, nu e iertat însă să fie calici spirituali”, apoi conchide: „Poezii bune, scurte și cu humor scrise sînt poame rari la români”. Numai în mod excepțional, are prilejul să-și laude corespondenții, dar atunci o face la superlativ, ca în cazul D-lui Bias, căruia îi răspunde că materialul său „e superb”.¹¹

Textele oferite de corespondenți, rețușate de obicei în redacție, sînt grupate în rubricile permanente ale foii. Mai întinse sînt cele atribuite lui Urzică Scandalografescu și Coccoanei Gură dulce. Cel dintîi comentează îndeosebi evenimentele din monarhia austro-ungară, cu referiri speciale la situația poporului român și la rezistența sa în fața politicii de desnaționalizare, fără să neglijeze evenimentele politicii externe, mai ales noutățile din România. A doua, specializată în baluri și reuniuni filantropice sau în probleme matrimoniale, critică moravurile femeilor și pledează pentru păstrarea limbii și portului național. În fiecare număr aproape putem urmări dialogul dintre Popa Colac și Popa Pupață, al popii Condac cu popa Prohod, din care se desprind rivalitățile condamnabile dintre ortodocși și catolici, apoi sentințele cu tîlc, intitulate „Scînteii și cenușă din filozofia doctorului Amnariu” sau „afuriseniile”, rostite în numele țărănimii de Radu Ciubuc, toate însoțite de un desen ilustrativ. „Prorocirile lui Bilean” și „Telegramele Calicului” informează publicul cu vești de ultima oră, iar „Publicațiunile cu taxa pe căciulă” pun în circulație anunțuri sau reclame, încărcate de sensuri satirice. Revista dă publicității și anunțuri propriu-zise, pentru a atrage atenția asupra unor cărți românești, apărute în Transilvania sau România. Sînt semnalate, astfel, cititorilor culegerea de poezie populară a lui V. Alecsandri, prelucrările lui I. Barac sau P. Ispirescu, opera lui Bolintineanu, Baronzi, Hașdeu, Eminescu, Gherea, Bacalbașa, Vlahuță sau Iorja. Mai săracă este lista

¹¹ „C”, X (1890), nr. 2, p. 48, IV (1884), nr. 9, p. 224, V (1885), nr. 6, p. 144, IV (1884), nr. 9, p. 223, I (1881), nr. 3, p. 72, I (1881), nr. 7, p. 103, nr. 4, p. 96 și V (1885), nr. 1, p. 24.

cu opere din literatura universală, în schimb este anunțată vânzarea bibliotecii lui G. Bariț, alcătuită în mare parte din scriitori clasici. Legătura cu abonații și corespondenții se realizează prin „Poșta” și „Telefonul Calicului.”

În cuprinsul acestor rubrici, spațiul cel mai întins îl ocupă proza. Dintre speciile prozei, sînt cultivate predilect anecdota, povestită cu haz de Stan Pățitul și „gluma novelistică”, apoi „copia de pe natură”, epistola („*Bolond Miska către Calicul*”), cugetarea sau sentința. În aceste forme de proză sînt puse la contribuție variate mijloace de exprimare: de la portretul, construit adeseori caricatural, evocator prin notarea atentă și exactă a gestului sau a mimicii, (seria „portretelor contemporane”, care vizează politicieni, clerici etc.), la monologul, uneori în formă de predică („predica ieromonahului Colivă”), la dialogul cu replici echivoce, angajat de Popa Colac cu Popa Puză și în sfîrșit la descriere, folosită mai rar. Textele sînt de cele mai multe ori însoțite de desene și caricaturi, cu ajutorul cărora se amplifică și se subliniază sensul lor satiric.

Revista umoristică ardeleană nu ocolește versul, manifestînd înclinație deosebită spre satiră, parodie sau odă, alături de care întîlnim, mai rar, cîntecul anacreontic. Versurile publicate în paginile ei sînt sensibil influențate de poezia populară. De altfel, foaia sibiană nu e străină de interesul pentru folclor, cunoscut din plin în această epocă. Ea apelează la abonați, în vederea culegerii unor producții populare, în primul rînd, strigături, anecdote sau descîntece. D-lui Strigoiu îi apreciază „descîntăturile trimise”, ca fiind „originale”, apoi adaugă: „Rar am cetit formule atît de exacte. Dacă ți se dă ocazia, mai culege atari descîntături din părțile acelea. Ca recompensă pentru cele trimise, vei primi Calicul pe o jumătate de an gratuit”. Sînt stimulați, de asemenea, culegătorii de strigături sau anecdote: „pentru 50 de strigături d-ale poporului nostru, cum se obișnuiesc la joc și ospete” și pentru „20 anecdote, istorioare picante din popor”, redactorul oferă cîte 3 fl. Culegerile expediate de corespondenți nu-i sînt întotdeauna pe plac, pentru că „sînt prea puțin alese”. Cîteodată refuzul unor astfel de culegeri e însoțit de o explicație: „Nu pot primi orice înnodătură de cuvinte legate-n ritm, fără nici un sens. Cu deosebire anecdotele sînt foarte seci. Mulți ocolesc în strigături termenii întrebuițați de popor, privindu-i de nemorali. Strigați, frate, cum strigă poporul și lăsați să-mi astup eu urechile!”¹²

Cultivînd diferite genuri și specii, *Calicul* încearcă procedee variate de critică, nuanțate de la glumele ușoare, pînă la satirele tăioase, de la umor, la ironie măsurată sau disimulată, de la acuza directă, pînă la sarcasm și caricatură.

Revista sibiană constată ironic, așa cum o făcuse cu mult timp înainte Grigore Alexandrescu, că noul an (1882), „pentru noi românii a fost bogat de îmbunătățiri rele”. Vizînd falsa democrație a sistemului

¹² „C”, I (1885), nr. 6, p. 144, II (1882), nr. 7, p. 166, și nr. 10, p. 239.

dualist austro-ungar, finețea ironiei se degajă din observația: „În Ungaria domnește cea mai absolută libertate de presă: oricine poate scrie ce-i place, dacă nu se teme de temniță!” În altă parte, un participant la congresul clerului ortodox din Sibiu mărturisește că s-a „mîngîiat cu Voltaire, care zice că Dumnezeu, spre mîngîiere în necazurile vieții a dat omului două lucruri: Somnia și speranța”. După ce a dormit în congres, s-a „depărtat cu speranța că Miron Românul nu va rămînea în veci metropolit!” Redactorul nu încetează a fi ironic, nici cînd are în vedere așezăminte culturale de prim ordin (Astra, Academia), despre care spune: „... asociațiunea transilvăneană nu poate trăi fără baluri, ca și Academia română din București, fără „u” final...”¹³

Aluzia malițioasă contribuie la dezvăluirea corupției sistemului electoral. La întrebarea popii *C o n d a c*, dacă poate fi un orb alegător, confratele său, *P r o h o d*, răspunde afirmativ, deoarece „... oricare alegător, după legile noastre, poate fi ales și dacă, spre exemplu, se alege în sinod sau în dieta țării, de regulă, nu e altceva, decît un instrument orb în mîinile regimului: Ergo, nu strică nimica, dacă la voi un alegător e orb, din contra, atari alegători se preferă!” În paginile foii sibiene întîlnim adeseori și tonul agresiv al satirei. *U r z i c ă S c a n d a l o g r a f e s c u* roagă sf. Duh „ca să lumineze pe toți bostanii trimiși la congres, așa încît lumea să nu mai fie aplecată a crede, că congresele noastre naționali-bisericești, numai de aceea se convoacă tot la trei ani, pentru ca regresul național bisericesc gr. or. să nu se observe în tot anul!” Despre directorul seminarului din Oradea, se spune că e o „ofitică reverendată, a spiritului național românesc, de care nici Dr. Koch nu ne poate mintui”, iar despre un deputat din dietă, că a fost ales ca „să se sature odată la masa corupțiunii”. Alteori, *P r o r o c u l B i l e a m* speculează calamburul, în comentariile sale, pe marginea vieții politice din monarhie: „În Ungaria se proiectează o nouă *fuziune* de partide și se naște o veche *confuziune*”. Același procedeu e folosit cu abilitate și în altă parte, obținindu-se efecte neașteptate: „deploramantul din Budapesta” (parlament), „casa mîhniților” (casa magnaților), „ministrul distrucțiunii publice” (ministrul construcțiunii publice), deputatul „Eu-Geniu Brote” (Eugeniu Brote), „patrihoți” (patrioți) etc.¹⁴ Ultimul exemplu, amintindu-ne de o vorbă de duh a lui V. Alecsandri, acuză de lipsă de patriotism pe gazetarii de la ziarele oficiale germane sau maghiare.

Reușite efecte de comic verbal se realizează și prin construcțiile silogistice sau sentențioase. *U r z i c ă S c a n d a l o g r a f e s c u*, pentru a stigmatiza corupția electorală sub dominația lui Tisza, face deducții logice de felul acestora:

„Azi toate ziarele din Ungaria sînt pline de mișcările electorali!

¹³ „C”, III (1883), nr. 1, p. 3, VI (1886), nr. 6, p. 137 și 150, X (1890), nr. 9, p. 212

¹⁴ „C”, VIII (1888), nr. 8, p. 187, nr. 10, p. 226, XI (1891), nr. 1, p. 11, VII (1887), nr. 7, p. 149, II (1882), nr. 10, p. 231, XIV (1894), nr. 6, p. 138 și nr. 2, p. 26, II (1882), nr. 5, p. 115, III (1883), nr. 1, p. 4.

Puterea mișcătoare este întotdeauna în proporțiune cu puterea motorului!

Un motor corupt, corupte mișcări produce!

Și cine a fost motorul principal al alegerilor dietali în acest stat corupt, numit Ungaria?

Tisza!"

Același corespondent formulează sentințe, capabile să dezvăluie criza economică din monarhia austro-ungară: „Fii înțelept ca șerpele, diligent ca furnica, viclean ca vulpea, deștept ca ciinele și toate acestea nu te scapă de ruină, prin executorii de dare ai Ungariei”.

Doctorul Amnariu procedează la fel, atunci când susține că „plugarul e talpa țării și de aceea toți mișei calcă pe el!”, sau că „nebulia mulțimei e mai puternică decât înțelepciunea unuia!”. Ultima lui „scînteie” ne duce cu gîndul spre vorbele lui Alexandru Lăpușeanu din nuvela lui Negruzzi, pe care, dealtfel le regăsim și la rubrica „Noutăți cîrpite”, unde la afirmația procurorului în procesul Memorandului că românii sînt proști, se adaugă „da-s mulți!” Cu ajutorul maximei sînt condamnați cei ce întrețin ignoranța sau misticismul: „Cine împraștie lumină cu Luna, să fie totdeauna gata să-l latre toți cîinii”.¹⁵

În revista sibiană, parafrazarea unor proverbe sau locuțiuni populare ori a unor texte biblice devin mijloace satirice pline de originalitate și pitoresc. C o c o a n a G u r ă d u l c e, bunăoară, pledează astfel pentru păstrarea costumului național: „Lupul, de pildă, lăpădîndu-și părul, nu-și lăpădă năravul, pină cînd româncele noastre, lepădîndu-și cătrînta, își leapădă adeseori și năravul și se desnaționalizează...” Utilizarea aceluiași procedeu invederează încă odată atitudinea anticlericală a foii satirice ardelen: „Vai de picioare, unde capul lipsește și-n sinodul nostru archidiecezan sînt o grămadă de picioare, cari trăiesc în credința deșartă că au cap”. Uneori proverbele sînt versificate, în maniera lui A. Pann:

„Ori și ce obrăznicie
Curge tot din mojielci! ...

Mai e scris în cartea firei
Că tot săpătorul groapei
Cade întîi în a sa groapă
Cit nici drațul nu-l dezgroapă! ...¹⁶

Parodiind textele bisericești, *Calicul* lasă descoperite bogate sensuri satirice. Astfel, falsa democrație ecleziastică îi sugerează constatarea: „După praxa constituțională uzitată la noi, de cînd avem statutul organic, mai ușor intră cămila în rai, decît un mirean, fără știrea popilor, în sinoade...” Altă dată, satirizează, prin aceleași mijloace, fie corupția regimului lui Tisza, fie lipsa de talent a unor scriitori: „Fericii cei necurați cu inima, că aceia fiii lui Tisza se vor chema...” sau

¹⁵ „C”, I (1881), nr. 7, p. 150—151, II (1882), nr. 10, p. 227, VIII (1887), nr. 2, p. 44, XIV (1894), nr. 8—9, p. 197—198, nr. 6, p. 124, IV (1884), nr. 1, p. 20.

¹⁶ „C”, VIII (1888), nr. 2, p. 39, VI (1886), nr. 5, p. 107, X (1890), nr. 7, p. 158, XI (1891), nr. 5, p. 107.

„Fericit autorul ale cărui piese teatrale produc în publicul ascultător căscare de gură, pentru că cu gura căscată nime nu poate fluiera!...”

Tot în legătură cu mijloacele satirei, semnalăm și inventivitatea onomasticii. Alături de numele sugestive ale celor ce susțin dialogul sau semnează epistolele (C o n d a c, P r o h o d, C o l a c, P u p ă z ă etc.) se remarcă și altele, atribuite unor femei cu apetituri de parvenire (C o c o a n e l e P u p ă z ă, R î n c e z e s c u, M e l i ț ă, G u r ă s p a r t ă ș.a) sau unor politicieni lipsiți de scrupule (M o j i c, G u g u m a n, Z e v z e c, H a h a l e r ă etc.)¹⁷

Directiile multiple ale satirei sînt servite și de procedeele stilistice, destul de variate și ingenioase: comparația inedită, metafora sugestivă, expresia colorată, toate urzite în țesătura stilului oral, imprimă tonului o mare varietate și bogăție de nuanțe.

Cîteva exemple ne oferă „scînteile” din filozofia doctorului *Amnariu*: „Oamenii seamănă cu argintul cel viu: ei ca și acesta se lipesc numai de aur și argint!” sau „dascălii românești, fără deosebire de bucoavnă sînt pionierii răbdărilor prăjite!” Același „filozof” definește polemica astfel: „Polemia nu e altceva decît o trîntitură morală între oameni învâțați, la care, în loc de sînge, curge cerneala!” Ocupîndu-se de Memorand, *Urzică Scandalografescu* arată că acesta „consta din una sau mai multe coli de hîrtie, scrise cu lacrămile unui popor disperat. Memorand se numește și jugul, din care comitetul nostru național nu poate scăpa...” În altă parte, ședințele Astei sînt calificate „bachanale literale și culturale”, iar „cultura e un burduf umplut în loc de brînză cu știință”.

Popa Colace convins că „va veni timpul, cînd românii n-or mai da pe cercularele metropoliților o ceapă degerată!”, pe cînd ieromonahul *Colivă* e de părere că „poeții noștri naționali scriu piese teatrale pline de apă”, așa cum „o mare parte a ziarelor noastre produce articlii de fond atacați de boala apei” etc.

În sfîrșit mai amintim tentativa *Calicului* de a recurge la unele subterfugii, pentru a deruta cenzura. Astfel, într-o poezie, semnată cu pseudonimul sugestiv *Antinemeș*, după ce satirizează pe boierii făgăreșeni, care și-au trădat neamul, autorul își pune frîu gurii, asemenea lui *Budai-Deleanu*, de teamă să nu-i prindă muza la falangă:

„Ți-oi mai spune, mîi calice,
Numai să mă duc de aice,

Căci mă tem de arghisit
Pentru gluma ce-am glumit”¹⁸

*

Din cele relatate mai sus, rezultă că revista satirică din Sibiu, condusă de avocatul *I. Popa*, pornește de la un program înaintat și curajos, dovedește de-a lungul existenței sale receptivitate față de fenomenul

¹⁷ „C”, XI (1891), nr. 6, p. 122, VI (1886), nr. 4, p. 73, nr. 2, p. 39—41, VI (1886), nr. 7, p. 158, nr. 12, p. 280.

¹⁸ „C”, XII (1892), nr. 11, p. 261, VI (1886), nr. 5, p. 211, VIII (1888), nr. 9, p. 212, X (1890), nr. 4, p. 80, XII (1892), nr. 9, p. 193 și 196, V (1885), nr. 5, p. 107, III (1883), nr. 4, p. 81, I (1881), nr. 10, p. 222.

contemporan și combativitate, pusă în serviciul unui obiectiv principal: lupta pentru eliberare națională și socială a poporului român, supus dominației germane și maghiare.

Abordînd probleme complexe și variate, redactorul apelează la genuri și specii diferite, de la proză la poezie și desen, apoi la procedee de critică, bogate în nuanțe, uneori destul de inventive și sugesive. Evident că resursele artistice ale umoriștilor ardeleni ai epocii sînt în cele mai multe cazuri modeste. Totuși, publiciștii grupați în jurul revistelor satirice au contribuit la dezvoltarea presei noastre umoristice și la progresul, în general, al presei românești.

МОМЕНТ ИСТОРИИ САТИРИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ: *CALICUL*

(Резюме)

Созданная около 1860 г. сатирическая печать трансильванских румын обогащается новым журналом, озаглавленным *Calicul* и издававшимся в г. Сибиу в 1881—1895 и 1903—1906 гг. под руководством адвоката Й. Попа, в период, когда национальное движение трансильванских румын достигло высшей точки, концентрируя свои усилия ввиду сопротивления политике денационализации, проводимой режимом Тисы Калмана (1875—1890 гг.) Уделяя внимание злободневным событиям, упомянутый журнал поддерживает эту борьбу, усиливая свой боевой дух и критическую направленность. Журнал исходит из передовой и смелой программы, на протяжении всего своего существования оказывает восприимчивость к современным явлениям и боевой дух в деле служения важной цели: борьба за национальное и социальное освобождение румынского народа, подвергавшегося немецкому и венгерскому господству.

Приступая к рассмотрению сложных и разнообразных вопросов, редактор прибегает к разным жанрам и видам, от прозы до поэзии и рисунка, затем к критическим приемам, богатым оттенками, которые иногда весьма меткие и новые. Естественно, художественные средства трансильванских юмористов того времени в большинстве случаев скромные. Все же, публицисты, сгруппированные вокруг сатирических журналов, способствовали развитию нашей юмористической печати и сдвигу румынской печати вообще.

UN MOMENT DE L'HISTOIRE DE LA PRESSE SATIRIQUE DE TRANSYLVANIE: *CALICUL*

(Résumé)

Commençant à se manifester autour de 1860, la presse satirique des Roumains transylvains s'enrichit bientôt d'une nouvelle revue, ayant pour titre *Calicul* (Le Gueux), paraissant à Sibiu entre 1881 et 1895, puis entre 1903 et 1906, sous la direction de I. Popa, avocat, dans un moment où l'action nationale des Roumains de Transylvanie atteint son point culminant, concentrant ses efforts dans la résistance à la politique de dénationalisation du régime de Coloman Tisza (1875—1890). Attentive aux événements du jour, la revue de Sibiu soutient cette lutte en aiguisant son esprit militant et sa verve critique. Son programme avancé et courageux témoigne durant tout le temps de sa publication son ouverture au phénomène contemporain et sa combativité, mises au service d'un objectif principal: la lutte de libération nationale et sociale du peuple roumain, soumis à la domination germanique et hongroise.

Abordant des problèmes complexes et variés, le rédacteur fait appel à des genres divers allant du genre narratif à la poésie et au dessin, ainsi qu'à des procédés de critique riches en nuances, parfois en inventions et en suggestions. Certes, les ressources artistiques des humoristes transylvains de l'époque sont le plus souvent assez modestes; cependant les collaborateurs de cette revue satirique et de ses soeurs ont contribué au développement de notre presse humoristique comme au progrès général de la presse roumaine.

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN REVISTA ALBINA ROMÂNEASCĂ
(1829—1850)

de
CONSTANTIN MILAȘ

Ecoul frământărilor sociale și politice din Europa de la sfârșitul sec. al XVIII-lea a avut ca rezultat dinamizarea vieții culturale și sociale din Principatele Române. Datorită condițiilor istorice specifice, acest spirit nou s-a manifestat, la începutul sec. al XIX-lea, mai ales în domeniul cultural, urmărindu-se familiarizarea și integrarea Principatelor în circuitul culturii europene și, implicit, stimularea activității spirituale autohtone. Această activitate ia un deosebit avânt o dată cu apariția presei care pune la îndemâna unui public din ce în ce mai larg posibilitatea de a contribui la dezvoltarea culturii, a literaturii, și științei românești.

Se aduc, astfel, în discuție publică o serie de probleme din domeniul social, economic, precum și probleme ale culturii și istoriei noastre, încercându-se unele rezolvări a căror probitate științifică va înregistra un continuu progres. În încercarea de a urmări acest proces în faza sa inițială, ne-am limitat, în prezentul articol, la evidențierea preocupărilor pentru limbă din paginile unuia dintre primele periodice românești, *Albina românească*.

1. Preocupările pentru limbă din cadrul revistei sînt diverse. Ele tratează o serie de aspecte privitoare la:

- a) locul de formare a poporului și a limbii române și implicit, afirmarea originii latine a limbii române;
- b) definirea și precizarea conceptului de limbă literară, luîndu-se în discuție principalele căi de îmbogățire și dezvoltarea a acesteia;
- c) caracterul unitar al limbii literare și, legat de acesta, problema ortografiei, a aspectului grafic al limbii;
- d) „formele gramaticale” ale limbii române, caracterul latin al structurii gramaticale.

Deși programul revistei nu menționează vreo preocupare specială pentru cultivarea limbii române, activitatea practică de răspîndire a cunoștințelor din diferite domenii de activitate, a noilor cuceriri știin-

țifice, precum și munca de întocmire a manualelor școlare a impus colaboratorilor revistei necesitatea de a începe o adevărată campanie în vederea cultivării și îmbogățirii limbii. Paginile revistei sînt împestrițate cu neologisme din domenii diferite: cultural, administrativ, științific, militar etc., care, nefiind cunoscute de către cititori, trebuiau explicate. Explicarea lor este făcută, la început de către Asachi în două feluri:

a) în textul articolului prin folosirea în paranteză a unui cuvînt cunoscut în limbă sinonim cu neologismul, așa cum a făcut și Petru Maior, sau prin perifrază;

b) prin glosarea termenilor în subsolul paginii¹.

Acest procedeu a fost preluat de la Asachi de către ceilalți colaboratori, realizîndu-se astfel unica preocupare lingvistică constantă a revistei. Avînd convingerea că „lexiconul este cea întii carte a unei nații”, cercul de la *Albina românească* depășește faza glosării termenilor, orientîndu-și preocupările spre întocmirea unor dicționare, activitate pe care o consideră un „lucru pe cît [de] dorit pe atîta de folositor pentru cultivarea și înavuțirea limbii române”². Însuși Asachi comunică printr-un anunț că, sub conducerea sa, se lucrează la elaborarea unui dicționar care ar cuprinde cuvintele istorice ale limbii adunate din toate provinciile locuite de români³, ceea ce reflectă convingerea că limba română are un caracter unitar.

1.1. Încercările timide de teoretizare sînt legate de necesitatea de a îmbogăți lexicul limbii literare și ele subliniază faptul că vocabularul trebuie să țină pas cu dezvoltarea cunoștințelor societății⁴. În concepția colaboratorilor revistei, sursa de îmbogățire a vocabularului o constituie, în special, materialul limbii române și numai apoi se recomandă împrumutarea de cuvinte din celelalte limbi romanice. Reacția împotriva împrumuturilor exagerate este uneori prea categorică⁵, ajungîndu-se la extrema opusă. Se afirmă chiar că este necesară evitarea cuvintelor polisemantice, deoarece ele provoacă confuzii în comunicare. Orientarea spre fondul lexical vechi al limbii române este susținută și prin crearea unei rubrici intitulată „Lexicologie”⁶, prin care se urmărea alcătuirea unui mic dicționar la îndemîna cititorilor, prin intermediul revistei. Aci se semnalează și se explică unele cuvinte

¹ Vezi I. Bogaci, *Cu privire la glosele lui Asachi din „Albina românească”, în „Limba și literatura moldovenească”, an VI 1963, nr. 1, p. 57—63 și Gh. Bulgăr, Despre limba și stilul primelor periodice românești, în „Contribuții la istoria limbii române literare în sec. al XIX-lea”, vol. II, p. 90—93.*

² „Albina românească”, an XXV (1853), nr. 39, p. 157.

³ *Ibidem*, XIII (1842), nr. 20, p. 77.

⁴ *Neologie*, în „Albina românească”, an XX (1848), nr. 15, p. 59—60.

⁵ Se recomandă, de altfel, renunțarea la cuvinte ca *deslușirea*, *clădirea* etc., deoarece nu s-au împămîntenit, nu corespund firii limbii noastre, spre deosebire de cuvintele compuse (formate pe teren românesc ca *apăducu*, *apaduct*, *caldo-măsur*, *termometru*, *trilunie șesălunie* etc., care ar denumi obiectele „pe român-i-e”.

⁶ Asemenea rubrici sporadice, în general, sînt grupate în anul 1844, numerele 39—49, într-o serie încheiată, avînd cuvintele așezate în ordine alfabetică de la litera A la litera S.

ieșite din uz, reintroduse în diferite creații literare autorii cărora se conformau recomandărilor lui Asachi și Săulescu, ceea ce aduce mai mult a glosar, decît a dicționar.

1.2. Fără ca limba literară să constituie o preocupare distinctă a redacției, încă din primii ani de apariție a revistei se semnala într-un articol retrospectiv greutățile pe care le-au întâmpinat și le întâmpină colaboratorii din cauza sărăciei și, mai ales, a „tineretii” limbii române literare⁷. Această preocupare se întâlnește în majoritatea articolelor din cadrul revistei, insistîndu-se, în special, asupra mijloacelor de îmbogățire a limbii literare. Excepțînd unele articole reproduse din *Curierul românesc*, semnate sau nu de către Eliade Rădulescu, și articolele lui P. G. Săulescu, celelalte contribuții aparțin unor colaboratori fără o pregătire filologică specială (C. Negruzzi, Asachi, N. Istrate, D. Gusti).

Nu se poate vorbi despre o concepție clară asupra noțiunii de limbă literară, deși este sesizat caracterul ei supradialectal, deci, implicit, mai îngrijit; se sesizează totodată dinamica procesului de formare a limbii literare. Ea se formează și se dezvoltă treptat, perfecționîndu-se în timp prin contribuția oamenilor de cultură⁸. „Greutățile înfășoșate în plinirea unui asemenea scopos se lămuresc de sine, dacă se ia aminte că limba românească, în a sa pruncie și sărăcie, este întrebuintată a fi astăzi organul politicii, a științelor și a literaturii, ce în limbile străine numai după osteneală a mii de învățați în cursul multor veacuri a răsărit”⁹.

Limba, cu toate aspectele ei, văzută ca un proces, deci în continuă dezvoltare, se îmbogățește pe baza moștenirii lăsate de epocile și generațiile anterioare, prin îmbinarea tradiției cu inovația. Dacă este necesar „a urzi cuvinte tehnice”, este necesar în același timp „a se feri de cele barbare, ce nu s-au înromănit, și a le întreloca cu cuvinte chiar românești aflătoare în vechile manuscrisuri și cărți tipărite în Moldova, ce le-au păstrat de uitare, către care osîndite au fost de atîtea împrejurări împotrivoare la orice fericire a patriei”¹⁰. Este împărtășită de asemenea ideea că la baza limbii literare trebuie să stea limba poporului. Ideile și afirmațiile, teoretic juste, nu au fost, însă, aplicate consecvent în practică. Conservatorismul lui Asachi și-a lăsat amprenta asupra colaboratorilor săi, orientîndu-le atenția mai mult asupra elementelor tradiționale și chiar învechite ale limbii înaintașilor. Exagerînd rolul tradiției, ei au încercat să repună în circulație unele cuvinte și expresii arhaice care nu mai erau cunoscute de către masa vorbitorilor, ci numai de către cîțiva învățați. Străduința de a repune în circulație elemente lexicale ieșite din uz lasă să se vadă

⁷ „Albina românească”, an II (1831), nr. 1, p. 1; vezi și M. Seche, *Cîteva păreri despre limba literară în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în LR, VII (1958), nr. 2, p. 94—95 și LR, VIII (1959) nr. 1, p. 102—106.

⁸ M. Seche, *art. citat*, LR, VIII (1959), nr. 1, p. 105.

⁹ „Albina românească”, an II (1831), nr. 1, p. 1—2.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2.

destul de clar opinia curentă a epocii, conform căreia individualități cu prestigiu lingvistic sau cultural puteau interveni în dezvoltarea limbii, orientându-i evoluția într-un sens sau altul. Acest fapt denotă necunoașterea aprofundată a legilor obiective de dezvoltare a limbii. Se pare că această atitudine tradiționalistă ar fi justificată, în parte, ca o reacție împotriva tendinței opuse de a se împrumuta, în mod exagerat, cuvinte din alte limbi. Dar cuvinte ca *fondos*, *a costisi*, *a proșfora* (a închina), *derază* (a descinde) și fonetismul specific moldovenesc, împotriva cărora și-au ridicat glasul atât Eliade Rădulescu cât și colaboratorii *Daciei literare*, în frunte cu M. Kogălniceanu, nu admit o asemenea scuză¹¹.

2.1. Toate articolele, semnate sau nesemnate, reliefează ideea, preluată de la I. H. Rădulescu, că limba literară trebuie să fie unitară. De altfel, ea a fost unitară și pînă la această dată, deosebirile regionale sau mai bine zis „provinciale” fiind ne semnificative. Unitatea limbii literare se verifică în limba textelor religioase, una și aceeași pentru toate provinciile locuite de români. Limba literaturii religioase trebuie să stea la baza stabilirii normelor limbii literare¹². În jurul acestei probleme s-a iscat o dispută aprinsă, cu note polemice foarte ascuțite. Se fac însă auzite și voci care recomandă să se renunțe la discuțiile sterile, considerînd că ar fi mai indicat să se urmărească cu mai multă atenție limba traducerilor, pentru a se evita împrumutarea de cuvinte și construcții necorespunzătoare limbii române¹³. Sarcina definitivării limbii literare ar reveni unui forum, „județ”¹⁴ al filologilor din cele trei provincii, prin adaptarea („corectarea”) limbii literaturii religioase la noile realități lingvistice.

În legătură cu unitatea limbii literare și necesitatea ca toți filologii să contribuie la stabilirea normelor ei, se pronunță și C. Negruzzi, care arată că el însuși a renunțat la unele particularități regionale (moldovenisme) în favoarea celor muntenesti, părăindu-i-se acestea „mai apropiate cu firea limbii, mai corecte și mai pe înțeles”¹⁵. Atitudinea sa în această privință este exprimată fără echivoc în corespondența cu Ion H. Rădulescu. Negruzzi nu este singurul scriitor moldovean convins de ideile și argumentele lui Eliade Rădulescu. Chiar și unele idei propagate de Asachi care, atât de conservator în domeniul reformelor sociale, manifestă o mare receptivitate în ce privește problemele cultu-

¹¹ E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera lui*, Buc., 1921, p. 159 și P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, Buc., 1926, p. 40 și urm.

¹² M. Seche, *art. cit.*, LR, VII 1958, nr. 2, p. 94—95.

¹³ *Omul literat*, în „Albina românească” an X (1839), nr. 12, p. 45—47. E. Lovinescu, în lucrarea citată, p. 166, consideră că autorul acestui articol este Asachi. Se pare că ideile cuprinse în acest foileton îndreptătesc o asemenea supoziție.

¹⁴ Vezi și Lucia Pop, care afirmă, în articolul *Probleme lingvistice la „Convorbiri literare”*, apărut în „Studii și cercetări științifice”, seria III, an VI (1955), nr. 1—2, p. 286, că această idee ar fi fost preluată de la C. Conachi și Gh. Asachi.

¹⁵ „Albina românească”, an X (1839), nr. 59, p. 245.

rare, sînt preluate de la Eliade, despre a cărui gramatică se vorbește foarte elogios în paginile *Albinei*.

Problematica stabilirii normelor limbii literare, a necesității îmbogățirii ei neîntrerupte este reluată cu diferite ocazii. Fie că este vorba de articole în care se face bilanțul activității revistei, fie că se face recenziile unei cărți, a unei traduceri, redacția nu uită să recomande scriitorilor, și mai ales gazetelor, „să pășească cu stilul limbii într-o unire”. Mai mult, această preocupare, impusă de perioada respectivă, îl determină pe Asachi a cere filologilor să ajute și să îndrume activitatea colaboratorilor la diferite ziare și reviste.

Intervenind în discuția privitoare la „formele gramaticale” ale limbii române, Gh. Săulescu consideră că deosebirile de ordin fonetic și lexical care se manifestă în vorbirea românilor nu lezează structura gramaticală a acesteia, „formele ei gramaticale”. Observă însă că unii învățați munteni (în special Eliade) vor să adapteze ortografia la pronunțarea actuală. Acest lucru duce, după părerea sa, la fărâmițarea limbii, deoarece deosebirile de pronunțare se vor extinde și asupra formelor gramaticale, or poporul, așa cum a avut la început o singură limbă, tot așa și acum „are trebuință de o singură limbă națională”¹⁶. Acuzația pe care o aduce, în articolul citat, lui Eliade Rădulescu și adepților săi, că vor să impună dialectul muntean ca limbă literară a tuturor românilor, a dat naștere unei polemici ascuțite între cei doi filologi. Situîndu-se pe o poziție, în general, conservatoare, Săulescu exprimă o serie de idei opuse celor ale lui I. H. Rădulescu în problema flexiunii verbale și a celei nominale. Majoritatea afirmațiilor lui Săulescu au fost infirmate de evoluția ulterioară a limbii române. Aceeași atitudine se degajă și din opiniile sale privitoare la ortografie: a) necesitatea reactualizării unor forme vechi, arhaice, deoarece acestea sînt mai apropiate de limba latină, și b) încercarea de a impune și prin ortografie o serie de moldovenisme¹⁷. Pentru Săulescu limba latină este mama limbii noastre atît în derivarea cuvintelor, cît și în statornicirea formelor gramaticale. De aceea limba literară trebuie să cuprindă formele și cuvintele care sînt mai apropiate formal de limba latină, selectate atît din limba cărților bisericești, cît și din dialecte, deoarece acestea sînt în conformitate cu spiritul limbii. În acest sens el se opune adoptării în limba literară a formei *a* a auxiliarului de la perfectul compus, persoana a III-a singular, motivînd că forma veche *au* este etimologică, deci, mai apropiată de latină decît *a*.

¹⁶ *Observații gramaticale asupra limbii române*, în „Albina românească”, an X (1839), nr. 51, supliment, p. 209—212.

¹⁷ Vezi Petru E. Zugun, *Polemica filologică dintre Gh. Săulescu și I. E. Rădulescu*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, tomul XII, s. III c, fasc. 2, p. 183—202. Avînd în vedere amănunțita prezentare critică a polemicii dintre cei doi filologi, făcută în acest studiu, ne-am permis să ne limităm, în prezentul articol, numai la enunțarea generală a aspectelor pe care le-am considerat mai importante ale acestei polemici.

Recomandarea, pe care o face, de a se elimina din ortografia limbii române vocalele „îngînătoare”: *ă* și *î*, împrumutate, după părerea sa, de la slavi, deoarece cuvintele care conțin aceste vocale sînt mai îndepărtate de limba latină decît celelalte și nu se conformează eufoniei limbii, îl situează în rîndul latinîștilor extremiști.

„Scriptura” (ortografia) limbii române constituie obiectul unui articol anonim¹⁸, în care autorul emite ideea că limba română s-ar fi scris inițial cu caractere latine. Alfabetul latin a fost înlocuit cu cel chirilic numai după întreruperea contactului cu celelalte limbi române, datorită introducerii cultului religios în limba slavonă. Afirmatia este susținută cu două argumente — semnele alfabetului chirilic nu corespundeau întru totul realității fonetice românești. Astfel, s-a creat un semn pentru sunetul *ġ*. Adoptarea acestui semn a fost impusă tocmai de necesitatea de a suplini o lipsă a alfabetului chirilic (nou) față de cel anterior (latin)¹⁹. Al doilea argument se referă la cosoana *h* (aspirat), considerată și ea de origine latină.

2.2. Colaboratorii *Albinei* consideră că principala sursă de îmbogățire a limbii române o constituie limba latină și surorile limbii române (italiana, franceza, spaniola). Se discută de fapt nu sursele, ci dacă este legitimă sau nu tendința de a împrumuta cuvintele de care limba are nevoie. Justificîndu-se împrumuturile, se arată că prin ele limba se îmbogățește și, în consecință, acest lucru nu poate fi considerat un rău. „Răul nu stă în aceea de a împrumuta, ci în aceea de a nu ști să folosești cunoștințele altora pentru a le însuși și a le face personale”²⁰. A respinge orice contact cu alte popoare, a evita împrumutarea de cuvinte înseamnă izolare, fapt care are ca rezultat stagnarea și chiar regresul poporului respectiv. Dar nu orice împrumuturi sînt necesare. Împrumutarea de cuvinte cu rost și fără rost duce la crearea unei limbi artificiale, ruptă de popor și neînțeleasă de către acesta. Pentru a ilustra rezultatul nefast al unei asemenea atitudini față de limbă, N. Istrate²¹ reproduce două scrisori care conțin elemente de jargon, sub titlul *Corespondenție între doi amorezi sau limba românească la anii 1832*

¹⁸ *Literele și slovele*, în „Albina românească”, an XVI (1844), nr. 96

¹⁹ Afirmatia pare în parte adevărată, în sensul că *ġ* a fost creat pe teren românesc pentru că sunetul pe care-l reprezintă nu avea corespondent grafic în alfabetul chirilic, cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, Buc., 1916, vol. I, p. CLV—CLVIII; vezi și A. I. Rosetti, *Istoria limbii române*, Buc., 1966, vol. IV. V. VI., p. 152—154; I. Bogdan consideră că semnul este de origine sîrbească, cf. *De la cine și cînd au împrumutat românii alfabetul chirilic*, în „Lui Titu Maiorescu Omagiu”, Buc., 1900, p. 588. Afirmatia, că în scrierea limbii române s-au folosit inițial caractere latine, este, de fapt, mai veche. Ea a fost făcută de către D. Cantemir și a fost îmbrățișată ulterior de către Școala ardeleană. Ea nu poate fi susținută, însă, cu argumente științifice.

²⁰ Galis (...) Gallice, *Xenomanie*, în „Albina Românească”, an XI (1840), nr. 63, p. 254—257.

²¹ *Limba și portul*, în „Albina românească”, an XVI (1844), nr. 21, p. 81—8.

și 1822²². Biletul amorezului este împeștriat cu elemente de jargon administrativ rusesc: *obijduit, zăpis, dosloșit, jalobă, detă* etc.; iar al amorezei cu grecisme: *beikakimu, parapon, file, ostosson, psihimu* etc., pe care autorul le consideră „ciuntitoare limbii noastre”, ele venind în contradicție cu firea limbii române, „dreaptă fiică a limbii latine”.

2.3. Sporadic se fac și câteva mențiuni stilistice, grefate pe fondul problemelor generale ale limbii literare. Asemenea referiri se semnalează cu ocazii diferite, ca: anunțarea apariției unor traduceri (de ex. a traducerii *Henriadei* de Voltaire), cu prilejul apariției unei culegeri de poezii populare (*Flori de scăieți* de Enrih Vinterhalder). Aprecierile nu depășesc enunțul cu caracter general, ca: stilul e natural, carte plăcută și plină de spirit etc. O cronică dramatică asupra reprezentației tragediei *Saul*²³ prezintă o notiță mai dezvoltată despre versificație, remarcându-se faptul că autorul traducerii n-a adoptat o versificație corespunzătoare limbii române, ci s-a limitat la a copia metrul francez sau italian.

3. Problema centrală, în jurul căreia se axează contribuțiile privitoare la istoria limbii, o constituie originea și formarea limbii și a poporului român. Răspunsul la această problemă este invariabil: originea latină. Fondul problemei fiind același, diferă doar argumentația și caracterul mai exagerat al unor concluzii, ecouri ale ideilor latiniste.

O privire de ansamblu asupra originii limbii române ne-o oferă Eliade Rădulescu care, rezumând părerile emise în legătură cu originea românilor, constată că românii sînt considerați de către diferiți cercetători fie urmași ai dacilor, fie „amestecătură de daci și romani”, fie de origine slavă. După părerea sa, disputa este sterilă, limba neciști-gînd nimic, indiferent de opinia pe care o adoptăm. În analiza faptelor de limbă dă dovadă de un ascuțit simț lingvistic. Astfel, Heliade justifică împrumuturile lexicale, indiferent de originea lor, deoarece ele, împrumutate fiind datorită conviețuirii poporului român cu alte popoare, proces care favorizează o serie de influențe reciproce, au fost adaptate sistemului limbii române, intrînd în mod firesc în țesătura acesteia²⁴. Pentru a demonstra originea latină a limbii române, Eliade Rădulescu aduce în discuție o serie de noțiuni fundamentale din viața și activitatea poporului (deci, din fondul principal) ca: *om, român, cap, ochi, mină, limbă, piine* etc., ale căror etimoane dovedesc, fără puțință de tăgadă, latinitatea limbii române. Insistînd în mod deosebit asupra structurii gramaticale, observă just că ea reprezintă elementul cel mai stabil al limbii, cel mai refractar la influențe. De aceea, afirmă el, „puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura românului, nici țesătura limbii lui, a căreia mecanism este tot acela cu al surorilor ei italiana, fran-

²² Vezi Gh. Bulgăr, *Lexicul limbii literare și jargonul la 1844 — pe marginea unei critici din Albina românească*, în LR, VII (1958), nr. 1, p. 37—47, unde se face o comentare detaliată și judicioasă a acestei intervenții împotriva jargoanelor.

²³ „Albina românească”, an X (1839), nr. 75, p. 307—309.

²⁴ *Literatură*, în „Albina românească” an III (1832), nr. 40, p. 159—160.

ceza ş.c.l.²⁵. Prin afirmaţia că modul de formare „a cazurilor, a timpurilor compuse, a infinitivelor, a participiilor trecute” etc. dovedeşte aceeaşi „urzeală” ca a limbilor menţionate mai sus, Eliade argumentează de fapt caracterul latin al structurii gramaticale a limbii române. O dată sistemul limbii format, el îşi adaptează toate elementele pe care le împrumută. „Cînd o dată avem un drum, o urzeală, o sistemă, poate vremea să schimbe toate vorbele cu altele străine, şi rămînînd tiparul românesc, limba în veci să fie românească sau de vom zice *omul, celovecul, sau antropul*” (subl. n.). Explicînd faptele de limbă în lumina principiului legăturii indisolubile dintre istoria limbii şi istoria poporului, Eliade afirmă că e normal ca limba cărţilor bisericeşti să fie influenţată de cea slavonă, datorită faptului că oficierea cultului religios era făcută în slavoneşte. Aceleaşi probleme îi este consacrat şi articolul *Românii*²⁶. Autorul admitînd posibilitatea formării unor limbi mixte, consideră că limba română îşi demonstrează, o dată mai mult, rezistenţa fondului latin tocmai datorită faptului că, deşi condiţiile specifice de dezvoltare a acesteia favorizau formarea ei ca limbă mixtă, totuşi, în pofida acestor condiţii, ea îşi păstrează caracterul latin. Autorul remarcă şi caracterul mai conservator al limbii române, în unele privinţe, în raport cu celelalte limbi romanice. Exagerînd această specificitate a limbii române, în spiritul concepţiei latiniste, autorul susţine că „nu numai cu acea română seamănă mai mult decît spaniola, italiana, franceza, dar pe lângă acestea cuprinde în sine tipul cel mai adevărat al limbii romane”²⁷. Opiniile autorului privitoare la locul de formare a poporului român sînt orientate spre a justifica ideea formării numai în nordul Dunării şi aceea a continuităţii romanilor în Dacia. Consecvent cu această părere, autorul afirmă că şi aromânii s-au format în nord, dar că au emigrat mai tîrziu în sudul Dunării, datorită expansiunii maghiare. Ca unic argument, considerat suficient de către autor, se aduce porecla aromânilor — *cuşovlahi* — pe care o explică fantezist, neştiinţific²⁸. Orientarea sa puristă, latinistă, iese în evidenţă prin exemplele pe care le dă ca argumente în sprijinul originii latine a limbii române. Deşi teoretic ideile pe care le exprimă în legătură cu vocabularul limbii sînt juste — elementele nelatine nu afectează structura limbii, împrumuturile din limbile străine sînt necesare şi justificate — practic încearcă să elimine din limbă cuvintele nelatine sau

²⁵ Ibid., p. 160.

²⁶ Ibid., an XIII (1842), nr. 91, p. 361—362, nr. 92, p. 365—367, nr. 93, p. 369—371 nesemnlat.

²⁷ Ideea se regăseşte mai tîrziu, pusă pe baze ştiinţifice la W. Meyer Lübke, cf. şi A. I. Niculescu, *Originalitatea limbii române între limbile romanice*, Ed. ştiinţifică, Buc., 1965, p. 10; O. V. Densusianu, *Istoria limbii române*, Buc., 1965, vol. I, p. 45 şi urm.

²⁸ O dăm aici numai ca o curiozitate. Kuţu în limba sarmată ar fi însemnat „Ciine fără stăpîn”. Emigrarea aromânilor în sud, datorită spaimei pe care le-a inspirat-o Attila, s-a făcut în mod neorganizat. Din cauză că n-au avut povăţuitor care să-i conducă în acţiunea de a-şi găsi noi aşezări, au fost porecliţi de către vecini „Kuţovlahi”, adică fără stăpîn.

să le găsească cu orice preț etimoane latinești. Cuvîntul de origine slavă *nevasťă* este derivat, ingenios dar greșit, după un presupus latinesc **nevasťa* (<*ne* + *vesta*) (cu sensul „neficioară”, deci *nevasťă*).

Ideea continuității este argumentată cu ajutorul toponimicelor *Sebeș* < *Saboesium*²⁹, *Orăștie* < *Oreste*³⁰, *Petrila* < *Petrilla*³¹, care ar fi urmașele directe ale denumirilor latinești.

Schimbările profunde petrecute în procesul de evoluție de la limba latină la limba română referitoare la fonetism sînt considerate ca un rezultat al conviețuirii romanilor cu geții, grecii și sarmații, dar mai ales al defecțiunilor manifestate în învățarea limbii latine de către daci. Problema legăturii dintre istoria limbii și istoria societății este reluată de N. Istrate³² pe baza relației dintre schimbările din societate și cele din vocabular. Autorul susține, idee care și-a păstrat valabilitatea și azi, că acest compartiment al limbii reflectă în mod direct și imediat schimbările care survin în dezvoltarea societății.

4. Urmărind problemele discutate în paginile *Albinei românești* în legătură cu limba română, se poate constata faptul că ele oglindesc procesul, nu lipsit de contradicții, al constituirii normelor limbii române literare, în cadrul căruia cărturarii și filologii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, chiar dacă n-au rezolvat definitiv aceste probleme, au totuși meritul de a fi sesizat, adesea în mod just, căile de evoluție a limbii, făcînd o serie de recomandări judicioase.

Ideea caracterului unitar al limbii române este unanim acceptată. Opiniile se disociază însă cînd se pune problema stabilirii unei delimitări între acele fapte de limbă care au o circulație largă și, în consecință, trebuie admise de limba literară, și între cele care trebuie evitate ca fiind regionale.

În cît privește legile limbii se conturează două orientări opuse:

— una promovată printre alții de Ion H. Rădulescu (în prima perioadă a activității sale lingvistice) și de Negruzzi, care recomandă respectarea legilor de dezvoltare a limbii;

— alta, al cărei reprezentant proeminent este Săulescu, care deși cunoaște legile limbii, practic încearcă să readucă, cel puțin în unele aspecte, limba la un stadiu pe care aceasta l-a depășit în dezvoltarea ei.

Rezolvarea pe care au dat-o problemei originii și caracterului romanice al limbii române este, cu excepția unor exagerări latiniste, în linii generale justă.

Părerile exprimate în cadrul revistei concordă asupra necesității îmbogățirii lexicului limbii literare, precum și asupra principalelor căi de realizare a acestui deziderat.

²⁹ Cercetările ulterioare au dovedit caracterul neștiințific al acestor etimologii: *Sebeș* < *sebes* (maghiar) „iute, repede, grăbit”, cf. I. Iordan, *Toponimia românească*, Buc., 1963, p. 122, 353, 459.

³⁰ În realitate la baza denumirii stă maghiarul *Vár* „oraș, cetate”, cf. I. Iordan, *op. cit.*, p. 309.

³¹ Iorgu Iordan consideră că este un derivat de la *piatra*, cf. *Toponimia românească*, p. 90.

³² *Limba și portul*, în „*Albina românească*”, an XVI (1844), nr. 21, p. 81—84,

ЯЗЫКОВЫЕ ВОПРОСЫ В ЖУРНАЛЕ *ALBINA ROMÂNĒASCĂ* (1829—1850 гг.)

(Резюме)

Статья занимается языковыми вопросами, рассмотренными на страницах журнала *Albina românească*. Отмечая разнообразие вопросов, автор констатирует, что дискуссии в большинстве случаев идут по линии выяснения концепта литературного языка, останавливаясь главным образом на необходимости обогащения его лексики. Сотрудники и редакция журнала уделяют большое внимание и ряду аспектов, связанных с историей румынского языка: латинское происхождение румынского языка, латинский характер основного словарного фонда и грамматического строя и т.п. Подчеркивается — и в этом большая заслуга румынских литераторов периода 1829—1852 гг., — что в установлении характера какого-либо языка основным фактором является система данного языка, к которой приспособляются все заимствованные элементы, а не влияния, оказанные на язык.

PROBLÈMES DE LANGUE DANS LA REVUE *ALBINA ROMÂNĒASCĂ* (1829—1850)

(Résumé)

L'article traite des questions de langue discutées dans la revue *Albina românească* (L'Abeille roumaine). Soulignant la diversité de ces questions, l'auteur constate que les discussions tâchent pour la plupart d'éclaircir la notion de langue littéraire, insistant spécialement sur la nécessité d'enrichir le lexique de celle-ci. L'attention des collaborateurs et de la rédaction est retenue aussi dans une large mesure par une série d'aspects liés à l'histoire de la langue roumaine: origine latine de notre langue, caractère latin du fonds principal de son lexique et de sa structure grammaticale etc. L'auteur souligne également — ce qui est un mérite important de nos lettrés dans la période de 1829—1852 — que le facteur primordial permettant d'établir le caractère d'une langue réside, non pas dans les influences qu'elle subit, mais dans le système de la langue respective, auquel s'ajoutent tous les éléments empruntés.

UN DISCIPOL PAȘOPTIST AL LUI W. T. KRUG: ARON PUMNUL

de

IOANA PETRESCU

Într-o notă apărută în 1904 în *Semănătorul*¹, G. Bogdan-Duică semnală câteva din momentele influenței lui Kant în cultura română, de la I. Budai-Deleanu și Gh. Lazăr, pînă la generația pașoptistă: Cipariu, Bărnăț și Laurian. În șirul cărturarilor ardeleni care au intrat în zona de influență a gîndirii kantiene trebuie inclus și Aron Pumnul, elevul și, mai tîrziu, succesorul lui S. Bărnăț la catedra de filozofie de la Blaj. Ca și precursorii săi, Pumnul îl recepționează pe Kant mai ales prin intermediul discipolilor marelui filozof — Krug și, în ordinea ideologiei politice, Rotteck —, dar semnificațiile gîndirii sale nu trebuie căutate numai în valoarea ei de indice al orientării filozofice a unei epoci; față de Cipariu, față de Bărnăț chiar, Pumnul aduce o mai mare unitate și independență de gîndire; el nu mai este un simplu traducător al lui Krug, ci își permite adesea să-și corecteze modelul cu elemente care indică o lectură aprofundată a lui Kant.

Educația filozofică și-a început-o Pumnul la Blaj, ca elev al lui Bărnăț. După reorganizarea, în 1831, a liceului din Blaj, învățămîntul, pînă atunci de limbă latină și preponderent teologic, se transformă într-un învățămînt românesc, în care studiul științelor se bucură de toată atenția, iar filozofia se emancipează, programatic chiar, de teologie. T. Cipariu, precursorul lui Bărnăț la catedra de filozofie, face începutul; profesorul care „se îndeletnicește cu filozofia canțiană și traduce pe Krug”² își scoate elevii din cadrele rigide ale unei educații exclusiv teologice și clasice și revoluționează spiritele deschizîndu-le perspectivele culturii moderne. Bărnăț moștenește, o dată cu catedra de filozofie, și preocupările lui Cipariu. Cursul său, recent descoperit, se dovedește a fi o traducere relativ fidelă după *Handbuch*-ul lui Krug³. Recepționarea ideilor lui Krug (mediate de cursul lui Bărnăț) a avut

¹ G. Bogdan-Duică, *Canțieni români*, în „*Semănătorul*”, 1904, nr. 6.

² I. Rațiu, *Timotei Cipariu. Viața și operele*, Blaj, 1905, p. 14.

³ D. Ghișe, P. Teodor, *Contribuții la cunoașterea activității filozofice a lui Simion Bărnățiu*, în „*Revista de filozofie*”, 1964, nr. 1.

o importanță decisivă pentru Pumnul, căruia, ca întregii sale generații de altfel, i-a oferit argumentația filozofică pe care avea să se întemeieze lupta sa politică și culturală. Această importanță excepțională a filozofului german ne obligă să insistăm o clipă asupra valorii istorice a sistemului său și asupra aspectelor particulare sub care s-a realizat contactul filozofiei sale cu gândirea românească a epocii.

Epigon kantian, puternic influențat de Fichte, Krug încearcă o nouă sinteză filozofică între materialism și idealism. Împărțirii kantiene a filozofiei în teoretică și practică îi adaugă un nou capitol: filozofia fundamentală, „überhaupt” (în traducerile românești ale epocii, „filozofia preste tot”), menită să pună bazele cunoașterii filozofice, s-o definească și să-i stabilească principiile, servind drept „organon” al celorlalte două capitole, derivate din ea. De aici structura operei sale: o *Fundamentalphilosophie*, completată de un *System der praktischen Philosophie* și un *System der theoretischen Philosophie*.

Filozofia fundamentală e menită să definească și să enunțe principiile oricărei filozofii, în speță ale sistemului său, adică ale „sintetismului transcendent”. Materialismul singur, ca și idealismul singur, nu pot oferi soluții viabile pentru că, prin natura lor, *lucrurile* și *ideile* nu se pot rupe unele de altele. După cum conștiința reprezintă sinteza dintre „Sein” (existență) și „Wissen” (cunoaștere), sintetismul trebuie să realizeze pe plan filozofic sinteza dintre materialism și idealism, considerate ca *teză* și *antiteză*. Filozofia se definește ca autocunoaștere, în scopul de a afla pacea în și cu tine însuși: „Ein Einkehren in sich selbst und ein Aufmerken auf sich selbst, um sich selbst zu erkennen und sich selbst zu verstehen, und dadurch zum Frieden in und mit sich selbst zu gelangen”⁴. Aceasta pentru că singurul principiu real suprem al filozofiei este, pe urmele lui Fichte, eul, „ich”, subiectul cunoscător, adică conștiința care „filozofează”; din el se extrag principiile ideale supreme: cel material „[eu] sînt activ” („[ich]bin tätig”) și cel formal: „[eu]caut armonia absolută în toate acțiunile mele” („[ich]suche absolute Harmonie in aller meiner Thätigkeit”). Valoarea filozofiei e incalculabilă, ea fiind, pe de o parte, un fundament al celorlalte științe și, mai mult, un *suprem îndreptar practic*. Singurele principii ei pot oferi criteriul a ceea ce e *adevărat* și *bun* și te pot conduce, prin autocunoaștere, la kantianul „Selbstfriedigung”, la împăcarea cu tine.

Filozofia teoretică (logica) cercetează adevărul cunoștințelor noastre, iar filozofia practică are ca obiect morala și dreptul, studiind legile voinței — ale rațiunii practice —, a cărei „lex originaria” e definirea binelui: „Bun este ceea ce se potrivește într-un sistem posibil de tendințe și acțiuni armonice, rău este contrariul”⁵. Rațiunea, facultatea

⁴ W. T. Krug, *Fundamentalphilosophie oder urwissenschaftliche Grundlehre*, ed. a 2-a, 1819, p. 49.

⁵ Apud. G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Buc., 1924, p. 151.

umană supremă, dictează singură legile, care nu sînt legi fizice — ca cele naturale —, ci legi ale libertății, pentru că voința e liberă, pentru că „fiecare individ material-rațional e o persoană“, un „subiect liber“, un „scop în sine“. Fiecare persoană își pune deci singură scopuri, pe care le urmează liber. Dar, trăind în societate, scopurile unei persoane nu trebuie să stînjenească libertatea celorlalte; ele vor fi bune deci doar în măsura în care se vor integra în sistemul de tendințe și acțiuni armonice care definesc acea societate. Teoria dreptului studiază legile spiritului uman în raport cu activitatea umană practică. Întreaga definire a dreptului natural e kantiană: dreptul natural, unic, veșnic și imuabil, e un drept al rațiunii, independent de experiență, determinat exclusiv de natura morală a omului.

Ideile dezbătute în cele trei lucrări amintite vor fi reluate într-o formă mai accesibilă, cu o mai severă organizare a materialului și cu un mai pronunțat caracter didactic, în *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*⁶. În această formă rezumativă pătrund ideile lui Krug la noi. Este probabil că Cipariu a predat filozofia după *Handbuch*-ul lui Krug; cursul său nu se păstrează, dar presupunerea noastră se bazează pe faptul că *Elemente de filozofie după W. T. Krug*, publicate de Cipariu la Blaj în 1861, la reluarea cursului de filozofie întrerupt după 1848, e de fapt traducerea relativ fidelă (s-au omis capitolele bibliografice prea încărcate) a *Handbuch*-ului. Traducerea, în aceeași măsură exactă a aceleiași cărți, constituie materia cursului ținut de Bărnauț. Și, în sfîrșit, *Manualul de filozofie și de literatură filozofică de W. Krug*, publicat de Laurian, în 1847, la București, reprezintă cea de-a treia traducere românească a *Handbuch*-ului.

Cum se explică această largă circulație a unui filozof de mîna a doua? Să nu uităm că același Krug a făcut epocă în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea. G. Bogdan-Duică lansează chiar ipoteza că primii mediatori ai contactului lui Bărnauț cu filozoful german ar fi fost ungarul⁷. Posibil ni se pare însă că acest prim contact să-l fi stabilit cursul lui Cipariu. Dar esențial rămîne faptul că în cercurile intelectuale maghiare circulă aceste idei, cunoscute deopotrivă de sași și de români, și că ele vor constitui o componentă de primă importanță a ideologiei pașoptiste ardelene. Care sînt însă motivele pentru care Krug a pătruns în felul acesta în conștiința unei epoci?

În primul rînd, Krug a fost recepționat ca o sursă indirectă de cunoaștere a lui Kant. Și despre felul cum a fost înțeles Kant de luptătorii ardeleni de la 1848 ne poate da o idee *Cuvîntul academic* rostit la 1845 de Laurian: sîntem o nație abia ieșită din copilărie și „abia am ajuns la conștiința de noi înșine Datoria ne este însă acum să ne folosim de mijloacele ce ne stau gata și să adăugăm partea noastră la cul-

⁶ W. T. Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, ed. a 2-a, Leipzig, 1822.

⁷ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnauțiu*, p. 144—149.

tura totală a umanității"⁸, ceea ce pretinde în primul rînd o cultură filozofică originală. Într-o sumară trecere în revistă a istoriei filozofiei, Laurian desprinde două momente cruciale: unul reprezentat în antichitate de Socrate, altul, în timpurile moderne, de Kant. Kant revoluționează filozofia prin două trăsături esențiale ale sistemului său: întîi, „prin criticismul kantian se potolește cearta dintre Dogmatism și Scepticism, se închide drumul misticismului” — adică criticismul kantian emancipează filozofia de teologie. „Însă meritul cel mare al lui Kant, ca și al lui Socrate, este deșteptarea atenției asupra *laturii practice* a vieții, asupra *moralei* și recunoștința primatului rațiunii practice pe lângă formele cele rigide ale rațiunii teoretice...”. Așadar, cuceririle gândirii lui Kant sînt *criticismul* și *practicismul*. Și filozofia română va trebui să porceadă „pe drumul experienței cu ajutorul criticei”, cultivînd științele în limitele folosului practic, adică în măsura în care ele susțin „*interesele noastre cele sociale și morale*”.

Nu trebuie uitat faptul că pătrunderea lui Kant pe teren românesc era pregătită și de stagiul îndelungat pe care cultura română îl avea în cultivarea filozofiei iluministe, de la care gîndirea lui Kant se reclamă în multe privințe.

Ne rămîne să lămurim de ce sursă directă de inspirație a generației de la 1848 — și, pentru noi, în special a lui Pumnul — n-a fost Kant, ci Krug. Am anticipat răspunsul semnalînd pe parcurs caracterul atenuat speculativ și accentuat practic al sistemului filozofic al acestuia din urmă, trăsătură care venea în întîmpinarea „intereselor noastre cele sociale și morale”. Pentru Krug, filozofia trebuie să ofere principiile supreme, raționale, veșnice și imuabile de judecare a adevărului și a binelui, ea trebuie să fie un îndreptar de acțiune. Toate acestea pentru ca, acționînd de acord cu aceste principii, individul să cîștige suprema fericire, împăcarea cu sine. Gînditorii români de la 1848 vor extinde ideea de *individ*, specifică lui Krug, la o idee de o valoare superioară, *națiunea*: toate acestea, vor spune ei, pentru ca individul — sau *națiunea* — să-și poată formula curajos cererile conform principiului rațional etern al dreptului natural. Aceasta este orientarea spre care cursurile lui Bărnuț îl îndrumază pe Pumnul.

Studiile începute la Blaj sînt continuate de Pumnul la Viena, unde, sufocat de spiritul medieval, anacronic al învățămîntului teologic, audiază probabil și unele cursuri universitare și își cultivă cu pasiune înclinațiile filozofice. Dintre lecturile sale, foarte variate, reținem interesul special pe care i-l trezește filozofia Luminilor. Traduce *Fizica* lui Baumeister, îl citește pe Voltaire și îl comentează, entuziasmat, pe Rousseau. Îl atrage însă în primul rînd, prin Kant și prin Krug, filozofia germană, pe baza căreia își va alcătui, la 1846, cursul ținut la Blaj. Manuscrisul, considerat pierdut, se păstrează — fragmentar —

⁸ A. Treb. Laurian, *Cuvînt academic pronunțiatu de profesor de filozofie în Colegiul Național din București, cu prilejul examenului public și al împărțirii premiilor din 1-a iulie 1845*, p. 10 și urm.

la Arhiva istorică a Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste Româniă. Este vorba de cîteva pagini, cu caractere chirilice, intitulate *Filozofia preste tot*, care alcătuiău probabil capitolul introductiv al cursului ținut între 1846—1848. Primele 10 paragrafe ale cursului, singurele păstrate, discută definiția, scopul și clasificarea principiilor filozofiei.

Filozofia e o știință, iar „prin știință înțelegem cuprinsul cunoștinții homogene pe care le-au cîștigat mintea omenească pînă acum despre oricare lucru”. Oricare știință presupune un obiect de cunoscut și un subiect cunoscător: „În știință vine înainte lucrul care să cunoaștem și acela să numește *obiectul* științii, prin obiect să dă *materia* științii, care nu e altă decît cunoștințele singuraticice despre același lucru care, legîndu-le laolaltă, fac știință, iară *subiectul* dă *forma* științei, care formă nu e altă decît modul în care mintea omenească leagă cunoștințele singuraticice laolaltă ca să facă un întreg”. Așadar materia, datele existenței reale, exterioare sau interioare, constituie obiectul științei, în raport cu care subiectul se exersează într-un dublu sens: întii *cunoașterea* obiectului, adică dobîndirea cunoștințelor care fac materia științei; apoi organizarea lor „homogenă” într-un întreg, într-un sistem, care dă științei formă și drept de existență ca atare. Rolul filozofiei va fi, întii, stabilirea adevărului științei, cercetînd pentru început „care sînt puterile minții omenești și care sînt legile după care lucră acele puteri cînd își formează știința”. De aici, din capacitatea de a da un criteriu al adevărului, derivă rolul filozofiei ca „temei al tuturor științelor”. Disocierea celor două momente — cîștigarea și organizarea cunoștințelor —, care apăreau la Kant în procesul unic de cunoaștere și, implicit, de organizare a fenomenului în cadrul formelor și categoriilor sensibilității și rațiunii umane, derivă la Pumnul din suprapunerea a două noțiuni: știință și cunoaștere.

Dar filozofia nu dă numai criteriul adevărului, ci și pe acela al *binelui*, conducîndu-ne spre pacea cu noi înșine sau liniștea conștiinței: „Cum că cel mai mare preț între toate lucrurile pe pămînt se cuvine filozofiei să cunoaște prea ușor parte din obiectul despre care vorbește, căci acela este mintea omenească cea curată care e cea dintîi pre pămînt, parte din scopul la care năzuiește, căci acela este liniștea conștiinții”.

Filozofia se împarte în fundamentală și derivată. Filozofia fundamentală e, la rîndul ei, materială și formală. Cea materială are și ea două secțiuni: problematica, studiînd „știința cea neadevărată”, și apodictica, adică studiul legilor „științei celei adevărate”. Cu împărțirea principiilor filozofiei în *real* („făcătoriu”, *essendi*) și *ideale* („ajutătoare”, *cognoscendi*) se încheie fragmentul de curs care se păstrează de la Pumnul.

Sursa ideilor sale e, așa cum am arătat, Krug. Nu mai este vorba însă de astă dată de o traducere fidelă a *Handbuch*-ului, ci de o preluare rezumativă, cu unele insistențe sau cu unele deplasări de accent, a operei krugiene capitale, *Fundamentalphilosophie*: Și ceea ce ne în-

teresează în primul rînd, sînt infidelitățile față de model pe care le comite Pumnul, și care indică, în general, o tratare rezumativă în care se rețin doar elementele kantiene din expunerea lui Krug, purificate de orice corp străin și accentuate adesea peste limitele modelului⁹.

Ne rămîne de semnalat un singur lucru: ducînd pînă la ultimele consecințe raționalismul sistemului filozofic expus, Pumnul nu se dă în lături de la violente atacuri împotriva gîndirii teologice medievale: „Deci fi[lozofi]a nu este înșelăciunea minții omenesti, nici o știință prin care cineva să-mi poată dezvinovăți fărădelegile precum învăța călugării cei întunecați și iubitori de întunecac ca liliicii ba și mai toți învățații din timpul cel întunecat al veacului de mijloc”. Dar, ca și la Kant, raționalismul nu implica la Pumnul ateism, ci o religie rațională, luminată, care proclamă libertatea de voință a omului, singur răspunzător de faptele sale. Aceasta este concepția care animă o serie de patru articole etico-religioase apărute în 1847 în *Organul luminării*, gazeta „bisericească, politică și literară” scoasă de Cipariu la Blaj. Articolele sînt nesemnate, dar ideile pe care le vehiculează, precum și unele particularități de ordin stilistic, lingvistic și grafic ne determină să i le atribuim lui Pumnul.

Primul din acest ciclu, *Icoana creștinului*¹⁰, descrierea adică a idealului de moralitate creștină, nu reține atenția decît prin retorica naivitate a stilului. Celelalte trei articole cuprind însă o încercare de a schița, la nivelul de înțelegere al cititorilor, o concepție unitară despre univers, om și Dumnezeu, în spirit kantian. Cerințele de popularizare a ideilor comportă însă o atenuare a notei raționaliste în favoarea celei religioase.

*Lumea*¹¹, adică universul, „templul lui Dumnezeu”, nu e un agregat întîmplător de elemente, ci un tot unitar. Rațiunea umană, limitată, nu-l va putea cuprinde întreg, dar, în limitele a ceea ce poate cunoaște, ea a înțeles că universul nu e un dat static, ci un fenomen supus dezvoltării progresive. Ca toate schimbările din univers, moartea nu poate fi decît o schimbare progresivă: ea va aduce fericirea eliberării spiritului.

*Dumnezeu*¹² se relevă în manifestările de frumos și grandios din natură, dar și în ființa noastră lăuntrică. „El ne vorbește în *cuvîntul conștiinței în legea morală*”. El a stabilit ordinea din natură și tot el „a pus în natura omului *rațiunea și voința liberă* ca să-și fie lege aducătoriu și judecătoriu propriu”. Dumnezeu e întrupat deci în imperativul

⁹ Cităm, spre exemplificare, definiția dată de Pumnul filozofiei:

„Știința nu se naște cu noi deodată, fără numai puterile (facultățile) prin care ne putem cîștiga, deci înainte de toate trebuie să cercetăm care sînt diversele puteri ale minții omenesti și care sînt legile după care caută să lucreze acele puteri cînd își cîștigă sau își formează știința, pentru că numai așa putem ajunge la o știință adevărată; deci dară filozofia nu înseamnă altă decît a cerceta care sînt puterile minții omenesti și care sînt legile după care lucrează acele facultăți”.

¹⁰ *Organul luminării*, nr. 24, p. 125—126.

¹¹ *Ibid.*, nr. 36, p. 197—198; nr. 37, p. 203.

¹² *Ibid.*, nr. 43, p. 239—240; nr. 44, p. 245—246.

moral, iar omul rămīne o voință liberă, legată prin rațiune de dumnezeire. Înțeles kantian, Dumnezeu nu se poate demonstra rațional, prin principii, premise și concluzii. „El e întreg intuitiv Toate adevărurile sīnt pentru el numai un concept, tot spațiu numai un punct, chiar și eternitatea un minut“. El nu se poate concepe nici senzorial, pentru că nu se închide în nici un spațiu, în nici o formă (pentru că depășește adicā experiența umană, limitată de formele apriorice ale spațiului și timpului). Singura cale de a-l cunoaște e *crența* și supunerea la *legea morală*.

Omul¹³ se află la jumătatea drumului dintre spiritual și animal (material). Înțiuil atribut al său e *rațiunea*, care-i dă calea spre cunoașterea dumnezeirii și care constituie, pe de altă parte, izvorul progresului uman. Cel de-al doilea atribut fundamental al ființei raționale care e omul este *voința liberă* orientată spre bine („voința bună“). Fără „voința bună“ rațiunea poate deveni distrugătoare, după cum bunăvoința fără rațiune duce la fanatism. Istoria omenirii înseamnă o treptată realizare a aspirației spre „omenitate“, spre cīștigarea „drepturilor naturii omenēști“, căci „nu se pot șterge puterile, ce le-a așezat D[umne]zeu în ea“. Dar nu toate popoarele s-au dezvoltat în egală măsură, pentru că nu toate au avut condițiile necesare eliberării rațiunii; „la popoare întregi rațiunea zace sub brutaletate, altele sub jugul climatei și al necesității se trag în jos; la altele nesuirea în sus a spiritului prin tiranie se îngreunează“.

Destinul omului, ca și al umanității, e autoperfecționarea. Idealul moral se definește, kantian, prin *datorie* și învingerea tentațiilor facile. Destinul acesta, crede Pumnul pe urmele lui Kant, nu s-ar putea realiza dacā sufletul ar fi perisabil. Jertfele în spiritul idealului moral trec în contul nemuririi, demonstrată, cu argumentele gânditorului german, ca o rāspățire a sacrificiilor terestre, ca un termen necesar pentru desăvirșita perfecționare a omului. Chiar aspirația spre plăcere — adicā spre fericire — mărturisește în favoarea nemuririi spiritului.

Așadar, fără a depăși cadrele etico-religioase ale *Organului luminării*, cele patru articole schițează un îndreptar de morală creștină pe baze kantiene. Dacā tezele raționaliste apar atenuate, ca argumente pentru demonstrarea existenței lui Dumnezeu, a nemuririi sufletului etc. — lucru reclamat de scopul articolelor și de diversitatea categoriilor de cititori cărora li se adresau — nu trebuie să uităm însă că ele vor populariza, fie și cu acest accentuat colorit religios, ideile filozofului german, în încercarea de a oferi puncte de reper pentru o concepție

¹³ *Ibid.*, nr. 37, p. 203—204; nr. 38, p. 209; nr. 39, p. 215; nr. 41, p. 226—228.

Un articol intitulat „Omul“ și apărut în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* din 1839, nr. 40, 41, 42, sub semnătura lui Bariș, cu specificarea „Extract“, modifică ipoteza noastră privind originalitatea seriei de articole din *Organul luminării* pe care le-am atribuit lui Pumnul. Articolul lui Bariș, care ne-a fost semnalat de tov. Gh. Marica, cercetător asiduu al operei gânditorului ardelean, și articolul din *Organul luminării* reprezintă două traduceri diferite ale aceluiași text (deocamdată neidentificat) cea de-a doua aparținând, probabil, lui A. Pumnul.

unitară despre univers și existență, despre destinul și datoriile ființei umane.

Dacă întreaga concepție filozofică a lui Pumnul se fixează, fie direct, fie prin intermediul lui Krug, în zona de influență a lui Kant, gândirea sa politică și socială găsește puncte de sprijin într-un alt epigon kantian, adept al ideii de drept rațional, Rotteck. Plecând de la unele dintre ideile de filozofie politică ale lui Rousseau, Rotteck înțelege istoria modernă ca o luptă a dreptului rațional, ajuns la conștiința de sine, împotriva dreptului istoric, irațional. Victoria dreptului rațional e inevitabilă, dar la ea trebuie ajuns nu prin revoluție, ci *pe cale legală*, lucru posibil prin consolidarea și purificarea opiniei publice. Ideile lui Rotteck (spiritul veacului se caracterizează prin tendința spre un drept rațional; revoluția nu trebuie să fie armată, ci trebuie să se rezume la proclamarea drepturilor rațiunii) sînt idei care-l urmăresc pe Pumnul pînă la 1848, cînd se vor manifesta cu evidență în proclamația prin care se anunță adunarea din Dumineca Tomii. Căci, dincolo de diplomația subțire pe care o desfășoară, proclamația exprimă credința lui Pumnul în victoria inevitabilă a dreptului rațional, victorie garantată de spiritul veacului și, în același timp, convingerea că această victorie trebuie obținută pe cale legală: „Căci noi nu voim a cîștiga dreptul omenimei prin sabie, ci prin legile minții sănătoase... căci dreptul răpit cu sabia nu e drept, ci răpire și uzurpăciune și ține numai pînă cînd se ruginește sabia sau se desputerește mîna ce o poartă și atunci înceată, însă dreptul întemeiat pe mintea cea sănătoasă ține pînă ține mintea”¹⁴. Cum însă desfășurarea evenimentelor revoluției dovedește că adversarii sînt prea puțin sensibili la forța de convingere a argumentelor raționaliste, Pumnul se vede obligat să descopere soluții noi. Ideea i-o dă o broșură a lui F. Colson¹⁵, bun cunoscător al situației din Principate și partizan înfocat al românilor, legat mai ales de partida liberală a lui Cîmpineanu. Este vorba de instituirea unui arbitraj european în problema Principatelor, soluție pe care Pumnul o adoptă într-un articol publicat în 1848 în *Învățătorul poporului*¹⁶. Nici această soluție, care amintește îndeaproape buna părere a lui Rotteck despre rolul opiniei publice, nu depășește de fapt sfera gândirii politice liberale în limitele căreia Pumnul se va manifesta constant.

Căci raționalismul nu însemnează, în cazul lui Pumnul, numai opțiunea pentru un sistem filozofic, ci principiul suprem care organizează întreaga sa viață intelectuală și morală. E un principiu care se verifică, riguros pînă la rigiditate, în concepția sa lingvistică, raționalistă și metafizică în ultimă instanță, în modestele sale încercări de istorie sau de teorie literară, precum și în întreaga sa activitate practică,

¹⁴ Anexele lui C. Suci, *Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848*, Blaj, 1925.

¹⁵ F. Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839.

¹⁶ A. Pumnul, *Viața națiunii române...*, în „Învățătorul poporului”, nr. 2, 3, 9, 12.

ceea ce face din autorul proclamației de la 1848 o figură exemplară de Aufklärer.

Pumnul nu este astfel numai continuatorul unei direcții filozofice inaugurate de Gh. Lazăr, ci și indicele cel mai exact pentru orientarea gândirii unei epoci și, mai mult chiar, întruparea, adesea nefericită dar întotdeauna consecventă, a tendințelor intelectuale care au animat acea epocă.

ОДИН ИЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПОКОЛЕНИЯ РЕВОЛЮЦИОННОГО
1848 г., ПОСЛЕДОВАТЕЛЬ В. Т. КРУГА: АРОН ПУМНУЛ

(Резюме)

К числу трансильванских переводчиков В. Т. Круга, принадлежащих к поколению революционного 1848 г., (Чипариу, Бэрнуц, Лауриан) следует отнести и Арона Пумнул. Неизданный отрывок из курса по философии, прочитанного в г. Блаже в 1846—1848 г., даёт основание видеть в Пумнуле последователя Круга, более близкого к Канту, чем его предшественники, близость, доказанная и целым рядом этически-религиозных статей, опубликованных в 1847 г. в журнале *Organul luminării*. По линии политической идеологии, мышление Пумнула происходит, через посредство Роттека, тоже от кантианской философии, которая доставила ему важнейшие аргументы для его политической и культурной борьбы и послужила исходной точкой во всех областях его теоретической деятельности (философия, история литературы и языкознание).

UN DISCIPLE QUARANTE-HUITARD DE W. T. KRUG: ARON PUMNUL

(Résumé)

Aux traducteurs transylvains „pașoptiști” (de l'époque de 48) de W. T. Krug — Cipariu, Bărnuț, Laurian — il faut joindre Aron Pumnul. Un fragment inédit du cours de philosophie donné par lui à Blaj en 1846—1848 nous autorise à voir en A. Pumnul un disciple de Krug plus proche de Kant que ses devanciers; cette influence kantienne ressort également d'une série d'articles d'éthique religieuse publiés en 1847 dans la revue *Organul luminării*. Touchant l'idéologie politique, la pensée de Pumnul se réclame de même, par l'intermédiaire de Rotteck, de la philosophie kantienne, qui lui a fourni les arguments principaux pour sa lutte politique et culturelle et lui a servi de point de départ dans tous les domaines de son activité théorique: philosophie, histoire littéraire, linguistique.

PORECLE ȘI SUPRANUME DIN COMUNA SOHODOL
(Raionul Cîmpeni, Regiunea Cluj)

de
ION TEODOR STAN

Materialul analizat în prezenta lucrare a fost adunat, timp de mai mulți ani, din comuna Sohodol, raionul Cîmpeni, regiunea Cluj.

Comuna Sohodol este așezată pe malul drept al Arieșului, în apropierea orașelor moșești Cîmpeni și Abrud¹, fiind alcătuită din șase sate (*Sat I, Sat II, Peleş, Poiană, Valea Verde, Luminești*) și 63 de crînguri răspîndite pe o mare întindere de o parte și de alta a văii Sohodolului și ajungînd pînă în apropierea muntelui Găina.

Dezvoltarea comunei a avut loc pe baza înmulțirii crîngurilor care, la rîndul lor, au luat ființă prin defrișarea pădurilor și construirea de case pe curături. Mărindu-se familia, apar noi case, alcătuiind un grup care formează un nou crîng ș.a.m.d, fiecare familie purtînd de obicei același nume în întreg crîngul².

Ocupația principală a locuitorilor comunei este munca forestieră îmbinată cu creșterea vitelor și a oilor. De asemenea, mulți locuitori cunosc diferite meserii: dulgheria, zidăria, tîmplăria, croitoria etc. Nu sînt caracteristice, ca pentru comunele vecine de pe Arieșul Mic, Ponorul, Vidra și Avram Iancu, nici construirea de „ciubară”, nici mer-sul în „țară”.

Căsătoriile, de cele mai multe ori, se fac între consăteni, soția, de obicei, mergînd la casa soțului, așa că numele nu părăsește crîngul respectiv.

Înregistrînd toate numele de familie din comuna Sohodol, se constată faptul că, față de numărul mare de gospodării — 1193 și 3992 locuitori (iulie 1966) — ele sînt puține, foarte multe repetîndu-se. În întreaga comună există numai 146 de nume. Două nume — *Sicoe* și *Furdui* — cuprînd 293 de gospodării și 1113 de membri, iar 13 nume

¹ Despre a cărui existență se pomenește pentru prima dată la anul 1201, fiind numit Terra Obruth, vezi Tóth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, Edit. Acad. R.P.R., Buc., 1955, p. 9.

² Vezi, T. Papahagi, *Cercetări în munții Apuseni*, în „Grai și suflet” II, 1925. nr. 1, p. 22, 89.

(Sicoe, Furdul, Narița, Berindei, Deoanca, Bobar, Miheș, Stan, Napău, Drăgoi, Leah, Șortan) includ 641 de gospodării și 2378 de membri. Aceeași situație se constată și din analiza prenumelor. Față de totalul de 915 capi de gospodărie bărbați, apar numai 71 de prenume, dintre care două — Ioan și Nicolae — cuprind 278 capi de gospodărie, iar 20 de prenume (Ioan, Nicolae, Petru, Gheorghe, Traian, Ilie, Vasile, Avram, Gherasim, Dumitru, Viorel, Aurel, Roman, Teodor, Romol [Romul, Romulus], Simion, Nicodim, Alexandru, Ispas, Iosif) cuprind 786 de persoane, restul de 51 de prenume rămânând pentru 129 de persoane. Constatăm, așadar, că, în raport cu marele număr de locuitori, atât numele cît și prenumele sînt puține, foarte multe dintre ele repetîndu-se. Din datele de mai sus reiese clar faptul că cetățenii, pentru a se putea deosebi între ei, recurg la mijloace suplimentare. Acestea sînt porecele și supranumele.

Înainte de a trece la analiza porecelor și supranumelor din comună, trebuie, însă, să facem o precizare. Fără a mai relua discuția, arătăm că în literatura de specialitate s-a pus de multe ori problema termenilor de *poreclă* și *supranume*³. Păreră noastră e că trebuie menținuți ambii termeni, prin *poreclă* (*policră*, *poriglă*, *poreglă*, *porelcă*) înțelegîndu-se acel calificativ, acea ciufală care se atribuie unei persoane, indiferent dacă e vorba de vreun defect fizic, o asemănare cu o altă persoană, de îndeletniciri, de trăsături psihice, diferite întîmplări din viață și chiar dacă se păstrează și la restul generațiilor și chiar dacă nu se cunoaște apoi motivul acordării celui atribut. Susținînd aceasta, mă gîndesc la faptul că în comuna Sohodol termenul de *poreclă* este identic cu acel de *ciufală*, întrebuițat fiind doar ultimul, care nu mai conține elementul afectiv, ironic. Oamenii sînt conștienți că e o ciufală, dar nu mai știu originea ei. Iar prin *supranume* ar urma să înțelegem acele nume, prenume, forme hipocoristice care apar alături de numele și prenumele actual al cetățenilor (de tipul *Vesa Cornel a Carolinii li Nicolaija li Avramul Tomii*), utilizate pentru individualizare, fără a conține un atribut, o ciufală, o poreclă⁴.

Referitor la apariția porecelor, sîntem de părere că ele nu apar din necesitatea de a se face distincție între oameni, dar că ele se păstrează din această necesitate.

În acest sens vom trata mai jos porecele și supranumele din comuna Sohodol.

Din totalul de 1193 de familii cîte există în comuna Sohodol, am înregistrat 257 de porecle, atribuite unui număr de 785 de familii. 245 de

³ Vezi, în acest sens: A. Candrea, *Porecele la Români*, București, 1895; Ștefan Pașca, *Supranume colective intercomunale*, în DR, VIII, p. 200—212; Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale din Țara Oitului*, București, 1936; A. Stan, *Porecle și supranume din Valea Bistriței*, în LR VI, 1957, nr. 5 p. 42—49; Doina Grecu, *Despre supranumele din comuna Bezovia*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 53—39; O. Vințeler, *Porecele din satul Căptălan*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 117—127; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.

⁴ Vezi și Al. Graur, *op. cit.*, pag. 91—92.

familii sînt denumite prin supranume, iar restul de 163 nu au nici porecle, nici supranume.

Poreclele sînt atribuite, de obicei, pe familii, copiii moștenindu-le de la părinți și ducindu-le mai departe. Caracteristic pentru comuna Sohodol e faptul că ele nu individualizează o persoană, ci o familie. În cazul căsătoriilor, nu există o regulă precisă în privința poreclelor, ci întîlnim situații diferite; astfel, în cazul bărbaților:

a) ginerele primește porecla socrului: *Sicoe Nicolae Bilan* a devenit, căsătorindu-se, *Sicoe Nicolae Capău*;

b) ginerele își păstrează porecla familiei: *Narița Ilie Paciu*, devenind ginere la familia poreclită *Bîrfu*, își păstrează porecla;

c) poreclele pot coexista un anumit timp: *Sicoe Viorel Bilan*, și *Sicoe Viorel Cîlț* e una și aceeași persoană.

Aceși situație se observă și în cazul femeilor:

a) nora își păstrează porecla: *Sicoe Aurelia Bilan*, căsătorită cu *Sicoe Traian Filie*, își păstrează porecla *Bilan*;

b) nora primește porecla soțului: *Costea Maria Durabel*, prin căsătorie, a devenit *Furdui Maria Pîfan*.

În cazul căsătoriei unui flăcău în alt crîng, mai îndepărtat de cel originar, el primește porecla colectivă a crîngului din care a venit (dar fără să fie o regulă absolut obligatorie): *Vîtca Viorel* din crîngul *Dilimani*, căsătorit în crîngul *Lazuri*, este numit acolo *Vîtca Viorel Diliman*.

Nu au porecle familiile al căror cap are un *prenume* deosebit de celelalte din comună. Lui *Leah Ilisie* toți consătenii îi spun *Ilisie*, deoarece nu mai există alt nume de *Ilisie* în comună. Acest prenume se va păstra apoi cu siguranță ca un supranume al familiei. În aceeași situație se găsesc și prenumele: *Vaspansian*, *Grațian*, *Andronic*, *Ilarie*, *Moise* etc. Nu au porecle sau supranume nici familiile al căror nume este deosebit de celelalte, ca: *Anca*, *Coiug*, *Coteș* etc. și nici persoanele străine intrate în comună: *Calistru*, *Dumitrescu*, *Apostol*, *Trușcă*, *Brăzășteanu*, care se pot ușor identifica după nume.

Poreclele din comuna Sohodol le putem categorisi după cum exprimă: 1. particularități fizice; 2. particularități psihice; 3. ocupații; 4. felul de a vorbi; 5. starea socială din trecut; 6. obiceiuri; 7. credințe religioase; 8. denumiri de locuri; 9. forme alintătoare; 10. lucruri și obiecte comune fără a putea descifra o anumită trăsătură.

Supranumele le-am putea categorisi astfel: 1. nume devenite supranume; 2. prenume devenite supranume; 3. forme hipocoristice devenite supranume.

1. Poreclele atribuite după *particularitățile fizice* sînt următoarele:

Aitân: cf. *ate* „bubulițe, sgrăbunțe, bășicuțe, care se fac pe buze, pe gingii, în gîtlej, etc.” (CADE). Pt. expl. „bubosul”; *ate* + suf. augm. *-an*.

Bârna: magh. *barna* „negricios”.

Bărnașu: cf. *Barna* + suf. augm. *ău*.

Bărnúța: cf. *Barna* + suf. dim. *uț/a/*.

Bobilóc: cf. *bibol* — „bivol” (CADE) Pt. expl. „negru ca un bivol”.

Bodărca: *budarcă* „vas mare din lemn, din doage cu cercuri de lemn în care ciobanii toarnă laptele din găleți, după ce au muls oile, și-l încheagă (DA). Pt. expl. „mare, mătăhălos”.

Bóșiu: cf. *boșit* „care suferă de hernie, surpat, vătămat, boșorog” (DA). cf. și *boășe*.

Boșoróg: vezi *Boșiu*.

Bujigói: cf. magh. *bozsik* „pasăre cu care se sperie copiii”; *bozsik* + suf. augm. *oi*. Pt. expl. „urît la înfățișare”.

Bútura: *butură*, „scorbură”. Pt. expl. „înalt și slab”.

Budigúșă: cf. *budașcă* „femeie scurtă și grasă” (DA); cf. și *budai* „putină” (DA).

Ciciúciu, *Ciuciuleana*: cf. *ciuciulit* „ghemuit, chircit, stins, răsucit” (DLRLC).

Ciúngu: *ciung*, „fără o mână”.

Ciutúca: *ciut*, „cu brațul retezat”; *ciut* + suf. *-uc /a/*.

Cîrju: *cîrjă*, Pt. expl. „umbla cu cîrji”.

Cîrlíci: cf. *a se [în]cîrliga*, (*a se ghemui*); Pt. expl. „încovoiat, aplecat de spinare”; cf. și expresia *a sta cîrlíci* „a sta ghemuit”.

Cócu: *coc* „cocoșat”.

Cocoáșa: *cocoășă* „cocoșat”.

Cotóc: *cotoc* cf. expr. „mic ca un cotoc”, „un cotoc de copil”.

Firíruc: cf. *firírică* „om slăbuț, țilimindric, pîrpiriu” (DA).

Ghioába: *ghioabă* „putină în care se pune brînză”, Pt. expl. „mică și grasă”.

Gog: cf. *gogă* „ființă supranaturală cu care se sperie copiii” (Șt. Pașca, *Supranume colective intercomunale*, în DR VIII p. 210).

Goțél: *goță* „sperietoare pentru copii” (T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, Buc. 1925, p. 22).

Gúșa: *gușă* „gușat”.

Gúzu: *guz* (*guzgan*, *șobolan*). Poreclă dată pentru forma alungită a feței, cu ochii mici.

Hoára: *hora!* (interj.). Se întrebuintează pentru alungarea ciorilor. Pt. expl. „negru ca o cioară”.

Hórțea: cf. *horțis* „pieziș” (DA). Pt. expl. „sașiu”.

Húza: cf. *huzăr* „butuc gros la un capăt” (DA) Pt. expl. „mic și gros”.

Măldărétu: cf. *măldăr* „grămadă, morman”. (CADE). Pt. expl. „om greoi”.

Moártea: *moarte*. Pt. expl. „slab ca moartea”.

Métáru: *metru*. Pt. expl. „om slab și înalt care merge cu pași rari”.

Lîșca: *liș* „cu părul alb”, (despre cai sau cîini) (CADE) *liș* + suf. *-ca*.

Orbu: *orb*. Pt. expl. „cineva în familie a fost orb”.

Pepenéu: *pepene*. Pt. expl. „gras ca un pepene”.

Pîpiri: cf. *pipiric* „om mic, slab și pipernicit; stîrpitură, prichindel, pitic” (DA).

Pitiș: *pitiș* Pt. expl. „mic de statură”.

Pitulă: cf. *a se pitula*. Pt. expl. „mic de statură”.

Pirlea: cf. *pîrlit*. Pt. expl. „mic și slab, jigărit”.

Plêșa: *plêș*.

Pônciu: cf. *ponc* „chiorîș, cruciș; cf. și *ponciș, pieziș, chiorîș*” (CADE).

Răcămêt: cf. *racateț* „broatec” (CADE). Pt. expl. „urît la înfățișare”.

Rôșu: *roș*. Pt. expl. „cu părul roșcat”.

Șchiôpu: *șchiop*. Pt. expl. „cineva din familie a fost șchiop”.

Sûrdu: *surd*. Pt. expl. „cineva în familie a fost surd”. De la această poreclă crîngul se numește *Surdești*.

Șopirla: *șopirlă*. Pt. expl. „înalt, slab, cu gîtul lung”.

Șteampu: *șteamp*, „stîlp”. Pt. expl. „înalt cît un șteamp”.

Șută: *șută* (despre o oaie fără coarne). Pt. expl. „cu capul și urechile mici”.

Vôju: cf. *voz, voj* „bute mare” (CADE). Pt. expl. „mătăhălos”.

2. Porecle care subliniază *particularități psihice*.

Bêbea: *bebe* „tîritoare”. Pt. expl. „om fără personalitate”.

Bilân: cf. *bilă* „fiere, venin” (DA). Pt. expl. „om răutăcios”.

Bîhîc: cf. *bîhă*; cf. și *a pune bîha* „a se încăpățîna” (CADE). Pt. expl. „încăpățînat”.

Bîrfu: *bîrfă*: Pt. expl. „bîrfitor”.

Bît: *bît, bîță*. Pt. expl. „prost ca bîta”.

Boacă: *boacă*; cf. și *a fi boacă* „a fi tare de cap, a nu pricepe ușor” (DA).

Bobîrca: cf. *bobîlcă* „cartof” (DA). Pt. expl. „prostănac”.

Bouț: *bou*. Pt. expl. „prost”; *bou* + suf. *uț*.

Bûrcuș: magh. *burkus* „aspru, violent, sălbatic”.

Burûc: cf. *burac* „sfecică” (CADE). Pt. expl. „tare de cap”.

Burzác: cf. *a-și burzului creasta* „a face pe marele, a fi arrogant” (DA).

Capău: *capău* (cîine de vînătoare). Pt. expl. „a alerga ca un capău, a fi mereu grăbit”.

Ciobóc: cf. *ciobotă*. Pt. expl. „prost ca o ciobotă”.

Ciocán: *ciocan*. Pt. expl. „prost, nătăflet”.

Ciul: *ciul*; cf. și oaie *ciulă*. Pt. expl. „bleg”.

Cocóșu: *cocoș*. Pt. expl. „bătăuș, irascibil”.

Colîva: cf. *colivar* „pomaniagi (DA). Pt. expl. „leneș”.

Crái: *crai*. Pt. expl. „vagabond, derbedeu”.

Cúca: *cuc*. Pt. expl. „a se scula dis-de-dimineată, ca un cuc”.

Cucúț: vezi *cuca*; *cuc* + suf. dim. *uț*.

Dómnu: *dom*. Pt. expl. „a face pe domnul”.

Domnodie: *doamnă*. Pt. expl. „a face pe doamna”; *doamnă* + suf. augm. *oaie*.

- Dubás*: *dubaș*: Pt. expl. „cel care poartă vorba de ici-colo”;
- Duduca*: *duducă* „cucoană, cuconiță, domnișoară (CADE). Pt. expl. „a face pe cucoana”.
- Durabél*: cf. *a durui* „a vorbi verzi și uscate”. Pt. expl. „palavragiu”.
- Fléfea*: cf. *fleng* (despre urechile porcului) „aplecate înainte, spre ochi” (DA). Pt. expl. „bleg”.
- Fișircău*: cf. *firșos* „om care poartă vorba de ici-colea” (DA).
- Găun*: *găun* „găunos, gol, scorbuos, sec” (DA).
- Gomói*: cf. *a gómoni* „a sfătui, a vorbi, a glăsu”;
- cf. și rus. *gomonit'* „a lărmui”. Pt. expl. „sfătos”.
- Háha*: cf. *hahău* „ciomag” (CADE). Pt. expl. „brutal, necioplit”.
- Harintón*: *hariton* „om prost, leneș, gogoman” (DA).
- Hédea*: cf. magh. *hegyes* „cu coarnele înalte, ascuțite și date pe spate ca ale caprelor” (DA). Pt. expl. „fudul, mîndru”.
- Hirhitu*: cf. magh. *hires* „vestit, fudul” (DA).
- Hîru*: cf. *hîră* „ceartă, neînțelegere, discordie, zînanie, între două sau mai multe persoane”. (DLRLC). Pt. expl. „certăreț”.
- Hoándrea*: cf. *handralău* „a umbla terchea-berchea” (DA); cf. și magh. *handarikázni* „a fugi încoace și încolo”.
- Hóla*: *holă* „poreclă date unei ființe rele, nelegiuite, care nu știe ce e mila” (Candrea, *Poreclele la Români*, Buc. 1895, p. 53); cf. și *holă* „javră, potaie” (DA).
- Holdoroása*: cf. *a holdorosi* „a sporovăi, a vorbi verzi și uscate (DA).
- Huița*: cf. *a hui* „a ocări, a certa, a cicăli, a huidui (CADE). Pt. expl. „certăreață, cicălitoare”.
- Hularíc*: cf. *hulă* „om rău, netrebnic, care nu-și dă seama de ce face” (CADE); hul + suf. ar + suf. ic.
- Húlari*: vezi *hularic*.
- Liba*: magh. *liba* „gîscă”. Pt. expl. „flecar, vorbăreț”.
- Lihóc*: cf. *a lehăi* „a flecări”. Pt. expl. „flecar”.
- Lóboda*: *lobodă* (plantă). Pt. expl. „om de nimic”.
- Mélcu*: *melc*. Pt. expl. „leneș”.
- Mîțu*: *mîț*, (motan). Pt. expl. „leneș”.
- Mocióc*: *mocioacă* „moacă + măciucă (CADE). Pt. expl. „necioplit, moacă”.
- Motóc*: *motoc* „motan” (CADE). Pt. expl. „leneș”.
- Náe*: *nae*. Pt. expl. „tolomac, brută”.
- Némneș*: *nemeș* „ca un domn” (DA).
- Néj*: cf. *neață*. Pt. expl. „prost, bleg”.
- Páciu*: cf. *pîciu* „țap; fig. destrăbălat” (DA).
- Pîrciu*: vezi *paciu*.
- Pîrga*: *pîrgă* „cele dintii poame sau roade ale pămîntului din fiecare an” (CADE). Pt. expl. „agitat, grăbit”.
- Pîrpáva*: cf. *pîrpără* „stare de neliniște, de neastîmpăr; agitație” (DLRLC). Poreclă atribuită prin antiteză.

Pîrțu: *pîrțu* „om arțăgos” (Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, Buc. 1936, p. 99).

Prînj: vezi *crai*.

Púca: cf. magh. *pukkanacs* „arțăgos”.

Pucúța: vezi *puca*.

Spăriósul: *sperios*.

Téșa: cf. *teșit* „tare de cap, care nu pricepe ușor (CADE).

Titirógu: cf. *titirit* „aranjat cu multă grijă, dichisit (DLRLC).

Trêpea: cf. *a trepăda* „a umbla repede și fără astîmpăr încoace și încolo; a se agita, a nu-și afla locul” (DLRLC). Pt. expl. „grăbit, fițit”.

Ūrsu: *urs*: Pt. expl. „ursuz, închis”.

Vólbura: cf. *a volbura* „a se învîrți ca o volbură, ca un vîrtej” (CADE). Pt. expl. „neliniștit, neastîmpărat”.

Vúlpe: *vulpe*. Pt. expl. „șiret, viclean”.

3. Porecle atribuite după *ocupațiile* locuitorilor.

Bîndura: cf. *bind* „steag, drapel, stindard” (DA); Pt. expl. „în armată a fost stegar; cf. și *bandură*.”

Birăița: *birău*. Pt. expl. „soțul a fost birău timp îndelungat”.

Brînzéi: cf. *brînză*. Pt. expl. „familia se ocupa cu creșterea oilor, iar brînză o vindea la piață”; *brînză* + suf. *-ei*.

Cántoru: *cantor* (cîntăreț bisericesc). Pt. expl. „din tată în fiu au fost cantori la biserică”. Porecla a rămas, deși acum nu mai este nimeni cantor din familie.

Codèu: cf. *coadă*. Pt. expl. „familia se ocupa cu comerțul cu vite”.

Cojocáru: *cojocar*.

Crișánu: *crișan*. Pt. expl. „vindea cireșe în tîrg ca și crișenii de pe Crișul Alb care treceau și trec și acum cu cireșe prin comună, în drum spre Cîmpeni”.

Crísnicu: *crîsnic*. Pt. expl. „e o tradiție în familie să fie crîsnici la biserică”.

Dáscálu: *dascăl* (astfel este poreclit Furdui Petru, care a fost învățător în comună).

Doctorița: *doctoriță* (astfel este poreclită actuala doctoriță din comună, Rodica Dobocan).

Hăbúc: *hăbuc*; cf. și expresia: ciubotele se rup *hăbuc*. Pt. expl. „a tăia, a rupe”. Poreclă dată unui cojocar.

Hîntea: cf. *hinteu* „trăsură, caleașcă, rădvan” (DLRIC). Probabil că cineva din familie umbla cu birja.

Húrtea: cf. (*a vinde*) *la hurtă* „pe necîntărite”. Pt. expl. „vindea în tîrg la hurtă, pe necîntărite”.

Jurátu: *jurat*. Poreclă dată lui Bendea Simion, jurat în sat.

Mértiu: cf. *mertic* „măsură cu care se măsoară orzul de dat cailor” (St. Pașca, *Supranume colective intercomunale*, în DR, VIII, p. 210). Pt. expl. „vindea în tîrg cu merticul”; cf. și „măsură veche pentru cereale de apoximativ 1—2 ocale” (DLRLC).

Morár: *morar*. Poreclă dată lui Bendea Nicodim, morar. în sat.

Pifán: cf. *pifan*, „infanterist“.

Porcáru: *porc*. Se ocupa cu cumpărarea și vânzarea de porci.

Șoferu: *șofer*. Poreclă dată lui Birău Nicolae, de meserie șofer.

Știolú: cf. *știolnă* „coridorul care conduce în interiorul minei“.
(CADE). Pt. expl. „a fost minier“.

Vînzătoru: *vînzător*. Pt. expl. „a fost un timp vînzător la cooperativa din comună“.

Referitor la poreclele atribuite cetățenilor după ocupațiile lor, facem observația că ele sînt, în timp, foarte diferite. Ele se păstrează, de obicei, chiar dacă familia respectivă nu mai profesază vechea meserie.

4. Porecle ce caracterizează *felul de a vorbi* al cetățenilor.

Bîzu: *bîză* „muscă, albină, streche“ (DA). Pt. expl. „bombănit“.

Bodórca: cf. *bodogăneală* „vorbire înceată și greu de înțeles; mormăială“, var. *bodrogăneală* (DLRIC).

Bolbórea: *bolbore* „gîngav, bîlbîit“ (DA).

Hononîna: — Poreclă dată pentru că vorbea cu deosebite accente nazale, fonfăia.

Nîciu: — Poreclă dată pentru că, înainte de a spune un cuvînt, repetă într-una: ni, ni, ni.

Sitóc: cf. *a sitivi* „a-și pierde vocea, a deveni siteav; a răguși“ (DLRLC).

5. Porecle referitoare la *starea socială din trecut*.

Bújda: *bujdă* „casă mică și săracăcioasă“.

Cótra: cf. *cotrenșos* „zdrențaros“ (DLRLC).

Lăibărețu: cf. *laibăr* „îmbrăcăminte fără mîneci, a țărâncei, care-i acoperă bustul“ (CADE). Pt. expl. „sărac“.

Ministér: *minister*. Poreclă dată în ironie unei familii foarte sărace. În sat se confundă cuvintele „ministru“ și „minister“.

Slúga: *slugă*. Poreclă dată unei familii sărace care a slugărit în trecut la cei înstăriți.

Ţuhú: cf. *a Ţuhái* „a purta de colo pînă colo, a pune la munci grele“ (DLRLC). Pt. expl. „om sărac care lucra pe la cei înstăriți“.

6. Porecle atribuite pentru *diferite obiceiuri* de-ale cetățenilor.

Ciubúc: *ciubuc*. Pt. expl. „era negustor de animale și umbla mereu după ciubucuri“.

Deș: *deș*. Pt. expl. „cînd era mai tînăr și negustor de animale, cerea mereu de la ceilalți bani de un deș“ (de băutură).

Dușcáu: cf. *a trage o dușcă* „a bea“. Pt. expl. „obișnuia să bea“.

Naș: *naș*. Pt. expl. „îi plăcea să meargă naș la cît mai multe nunți“.

Nat: *nat* „neam, rudă“ (CADE). Pt. expl. „avea obiceiul să spună mereu: mă, natule!“

Vápóra: — Om neștiutor de carte care umbla mereu cu cărți religioase prin sat și „citea“ celor din jur.

7. Porecle atribuite pentru *credințe religioase*.

Pocăitu: *pocăit* (baptist). Este singurul baptist într-un crîng de ortodocși.

8. Porecle ce indică *denumiri de locuri*.

Bistraie: *Bistra*, o comună în raionul Cîmpeni.

Boartăș: cf. *bortași* „sînt într-o groapă” (St. Pașca, *Supranume colective intercomunale* în DR, VIII, p. 210).

Coastă: *coastă*, *Sofica din Coastă*.

Dîmb: *dîmb*, *Mărie din Dîmb*.

Diliman: *Dilimani* (crîng). *Vitca Viorel* originar din crîngul *Dilimani*.

Fundău: *fundău*. *Todoruțul li Fundău*.

Piscu: *pisc*. *Berindei Ioan Pisc*.

Tarnița: *tarniță* (șă). Locuiește într-un loc numit Tarnița.

Teleanu: *italian*. Italian rămas în comună fiind refugiat din primul război mondial.

Țopu: *țop*. Venit în comună de la țopi (comuna Vidra).

9. *Forme alintătoare*.

Moașa: *moașă* (bunică). Bunica îl alinta spunîndu-i mereu Ioanul moașii.

Piluț: *copiluț* (copil). Era alintat, spunîndu-i-se mereu piluțul mamei.

Pruncu: *prunc* (copil). Era alintat, spunîndu-i-se mereu pruncul mamei.

Pruncul Patii: vezi *pruncu*. *Patia* era bunica.

Puica Costii: *puică*. Costea era bunicul.

10. Porecle ce indică *lucruri și obiecte comune*, fără a putea decifra o anumită trăsătură.

Bec (bec), *Brăzdău* (brazdă), *Cașu* (caș), *Cioacă* (cioacă), *Ciobu* (ciob), *Ciuculău* (ciucalău, cocian de porumb), *Cîlțu* (cîlț), *Cîrțu* (cîrță), „petec, cîrpă” (CADE), *Clantareju* (clantareți, partea inferioară a cîlțului), *Cuibaru* (cuibar), „oul care să lasă în cuib” (CADE), *Fărina* (făină), *Fusu* *Hîrjebii* (fus), *Hîrbu* (hîrb), *Mînjală* (mînjală, apă fiartă cu săpun și țărițe cu care se ung firele la războiul de țesut), *Musca* (muscă), *Ou* (ou), *Păpura* (papură), *Păsula* (păsulă, fasole), *Pupu* (pup, „mălai copt în cenușă, turtă”) (CADE); vezi și interj. *pul pul pul*, *Scoaba* (scoabă), *Tolciu* (tolcer, pîlnie), *Topor* (topor).

Supranume din comuna Sohodol.

Nume devenite supranume.

Anca (Anca Nicolae Anca), *Boancăș* (Morar Traian Boancăș), *Borlea* (Dumitraș Nicodim Borlea), *Burz* (Narița Ioan Burz), *Danciu* (Sicoc Gheorghe Danciu), *Deoanca* (Corcheș Constantin Deoanca), *Gabor* (Culda Petru Gabor), *Ghejea* (Bobar Nicolae Ghejea), *Ignat* (Deoanca Sofia Ignat), *Ionesc* (Narița Maria Ionesc), *Jurj* (Șortan Petru Jurj), *Lupu* (Sicoe Simion Lupu), *Leba* (Cioara Nicolae Leba), *Miclăuș* (Nicoara Teodor Miclăuș), *Miheț* (Șortan Avram Miheț), *Muț* (Sicoe Teodor Muț), *Nelega* (Bobar Ioan Nelega), *Pașc* (Roba Traian Pașc), *Pășcău*

(Toma Simion Pășcău), *Țoc* (Joldiș Gheorghe Țoc), *Vesa* (Sicoe Ioan Vesa), *Vilic* (Sicoe Ana Vilic < Vilea, Velea).

Presupunem că aceste nume au devenit supranume fie prin păstrarea numelor părinților, pe care le-au avut înainte de căsătorie, fie de la numele socrilor, unde persoanele au intrat ca ginere sau noră.

Prenume devenite supranume.

Aurelul Vetii li Todor (Narița Reghina a li Aurelul Vetii li Todor), *Carolina li Nicolaia li Vesa li Avramul Tomii* (Vesa Cornel a li Carolina li Nicolaia li Vesa li Avramul Tomii), *Costan* (Furdui Petru Costan), *Filie* (Sicoe Traian Filie), *Ilia li Anghel* (Narița Gheorghe a li Ilia li Anghel), *Laura* (Furdui Viorel Laura), *Neti li Samoila Deodichii* (Berindei Aurel a li Neti li Samoila Deodichii), *Pășcuia* (Sicoe Nicolae Pășcuia < Pășcuța), *Raveca* (Birău Romulus Raveca), *Todorul li Avramul Ioanii* (Narița Elisabeta a li Todorul li Avramul Ioanii).

Aceste prenume au devenit supranume de la prenumele tatălui, mamei, bunicilor sau străbunicilor. Uneori întâlnim numai un cuvânt supranume, alteori două, trei, patru sau cinci, de la caz la caz.

Forme hipocoristice devenite supranume.

Avrămic < Avram (Leah Toma Avrămic), *Costănuț* < Costan (Sicoe Maria Costanănuț), *Costi* < Costea (Deoanca Ana Costi), *Cula Cocului* < Culae < Nicolae (Toma Ioan a li Cula Cocului), *Culicuț* < Culița < Culae < Nicolae (Toma Ioan Culicuț), *Culuța* < Niculuța < Nicolae (Vesa Dorel a li Toma Culuții), *D'ica* < Gheorghica < Gheorghe (Drăgoi Traian D'ica), *D'icuța* < Gheorghicuța < Gheorghica < Gheorghe (Sicoe Aurel Dicuța), *D'iodicușă* < Gheorghica < Gheorghe (Furdui Vasile D'iodicușă), *Doruța* < Dora < Minodora (Oneț Minodora Doruța), *D'urca* < magh. Gyurka (Narița Gheorghe D'urca), *D'iuri* < magh. Gyuri (Morar Nicolae D'iuri), *Gheorghieș* < Gheorghe (Leah Ioan Gheorghieș), *Jija* < magh. Zsiga (Tuhuț Petru Jija), *Laia* < Culae < Nicolae (Drăgoi Vasile Laia), *Lelu* < Aurel (Furdui Ioan Lelu), *Loamea* < Visalom (Miheț Ilie Loamea), *Mitruțul li Arteme* < Dumitruț < Dumitru (Goia Viorel a li Mitruțul li Arteme), *Năiuț* < Nae (Furdu Victoria Năiuț), *Nica* < Anica < Ana (Tuhuț Petru Nica), *Nuțu* < Nănuț < Nanu (Bobar Ioan Nuțu), *Onea* < Uănea < Iuăn < Ioan (Bobar Nicolae Onea), *Onica* < Ionica < Ioan (Stan Ioan Onica), *Păsuț* < Ispăsuț < Ispas (Pașca Nicolae Păsuț), *Pătruțul li Aron* < Pătru < Petru (Sicoe Ioan a li Pătruțul li Aron), *Romoluț* < Romol (Berindei Florentina Romoluț), *Siva* < Iosif (Berindei Petru Siva), *Tili* < Otilia (Berindei Ana Tili), *Truț* < Mitruț < Dumitruț < Dumitru (Berindei Ioan Truț), *Țilica Culiții* < Vasile a lui Nicolae (Stan Aurel a li Țilica Culiții), *Țula* < Tilica < Vasile (Bendea Nicolae Țula), *Uța* < Rafiluța < Rafila (Napău Nicolae Uța), *Zeanu* < Vaspansian (Oniciu Traian Zeanu).

Aspectul gramatical al porecelor și supranumelor.

I. În cazul folosirii prenumelui și poreclei (cea ce se întâmplă foarte des):

1. prenumele se articulează cu articol hotărît, iar porecla, tot articulată, se pune la cazul genitiv singular, avînd terminația la masc. *-lui (li)* și la fem. *-ii*: *Traianul Libii, Cula Caşul[u]i, Ioanul Nuchii*.

2. prenumele, articulat cu articolul hotărît, este urmat de prenumele personal pers. a III-a sing. masc. *lui (li)* și de poreclă în formă neaccentuată: *Niculița I[u]i Burcuş, Ioanul I[u]i Lihoc, Traianul I[u]i Bilan*.

II. În cazul folosirii supranumelor, prenumele se află în cazul nominativ și este articulat cu articol hotărît, iar supranumele, oricîte ar fi ele, se află la cazul genitiv: *Cornelul Carolinii I[u]i Nicolaia I[u]i Avramul Tomii*, articolul genitival „a” devenind articol hotărît pentru cuvîntul anterior.

III. În cazul folosirii numelui, prenumelui și poreclei (ceea ce se întîmplă foarte rar și numai oficial):

1. porecla sau supranumele se află la cazul nominativ, ca și numele și prenumele: *Furdui Ioan Lihoc, Şortan Roman Cîrlici, Bobar Avram Pucuța, Vesa Ispas Mîț*.

2. numele și prenumele se află la cazul nominativ, iar porecla sau supranumele la cazul genitiv: *Culda Ana I[u]i Pipiri, Bobar Ioan a Iosanii, Costea Ioan I[u]i Durabel*.

IV. Folosirea doar a numelui și prenumelui, pentru persoanele care nu au porecle sau supranume, urmează regula folosirii prenumelui și poreclei; fiind vorba despre *Coiug Avram*, consătenii îi spun: *Avramul I[u]i Coiug, Bobar Nicolae* devine *Culița Bobarului, Talpoş Ana* devine *Ana I[u]i Talpoş*.

Sufixe mai frecvente utilizate pentru formarea poreclelor și a supranumelor.

- uț(a) : *Bârnuța, Bouț, Culicuț, Păsuț, Piluț, Pucuța* etc.
- ău : *Fîrjicău, Dușcău, Brăzdău, Păscău, Fundău* etc.
- oc : *Lihoc, Sitoc, Bobiloc, Motoc* etc.
- el : *Goșel, Costănel* etc.
- ar(u) : *Porcaru, Cuibaru, Cojocar* etc.
- an : *Bilan, Aitan, Pătran*, etc.
- uc(a) : *Fîrîruc, Ciutuca, Dămuc* etc.
- oaie : *Leboaie, Domnoaie, Scîrlocioaie* etc.
- ic(a) : *Avramic, Vilic, Onica, Ghiorghica* etc.

Fonestimul poreclelor și supranumelor.

Referitor la fonetismul poreclelor și supranumelor din comuna Sohodol, subliniem faptul că ele nu prezintă particularități deosebite față de graiul curent din localitate. Astfel, întîlnim palatalizarea consoanelor (*Dica-D'ica, Teșă-T'eșă*), reducerea diftongului „oa” la un „o” deschis (*Hoandrea-Hõndrea, Moartea-Mõrtea*), alternanțe: a/ă (*maldăr-Măldăreju*), e/ă (*sperios-Spăriosu*), schimbarea accentului: (*horjîș-Hõrțea, pipirîc-Pipiri, pèpene-Pepenéu*), metateză (*biboloc-Bobiloc*), epenteză (*nemeș-Nemneș*), anaptixă (*metru-Metăru*).

Analizînd poreclele și supranumele din comuna Sohodol, constatăm că cele mai multe porecle sînt atribuite cetățenilor după aspectul fizic și după particularitățile psihice.

Poreclele reflectă mediul de viață de la munte, ocupațiile zilnice ale cetățenilor: creșterea vitelor, munca forestieră.

Dacă inițial poreclele au avut un caracter ironic, în prezent majoritatea lor și l-au pierdut. Poreclele și supranumele se mențin ca o necesitate de identificare a sătenilor răsfirați în crînguri, pe munte.

Reținem, de asemenea, faptul că de cele mai multe ori numele este înlocuit în vorbire de prenume și poreclă sau de prenume și supranume. Porecla și supranumele însoțesc numele și prenumele chiar și oficial, ele fiind trecute în actele oficiale de la Sfatul popular al comunei Sohodol.

Foarte multe supranume provin de la formele hipocoristice ale prenumelui. Mai puține de la nume și prenume.

O caracteristică este și utilizarea mai multor supranume.

КЛИЧКИ И ПРОЗВИЩА ИЗ СЕЛА СОХОДОЛ

(Резюме)

При регистрации всех имён и фамилий глав семьи из села Соходол установлено, что их очень мало сравнительно с большим количеством семей. Для индивидуализации используются в широком масштабе как официально, так и неофициально, клички и прозвища.

Дается новое значение терминам *кличка* и *прозвище*, отличное от традиционного.

Клички и прозвища разделены по нескольким критериям. Они отражают быт горных жителей.

Автор отмечает интересный грамматический аспект кличек и прозвищ, характерный для данной местности.

Дается также объяснение происхождения кличек и прозвищ.

NICKNAMES AND SURNAMES IN THE VILLAGE OF SOHODOL

(Summary)

The author registered all the names and the Christian names of the heads of the family in Sohodol and found that these are few in comparison with the great number of the families existing in that village.

In order to individualize them, officially and non-officially nicknames and surnames are used.

The author gives a new acceptation to the terms *nickname* and *surname* apart from the traditional one.

The nicknames and surnames are divided according to several criteria. They mirror the way of life of those who live in mountains.

An interesting grammatical aspect of the nicknames and surnames, characteristic of that village is pointed out.

The author explains the origin of the nicknames and surnames as well.

CITEVA OBSERVAȚII PRIVIND OBIECTUL ȘI METODELE DE STUDIU ALE TOPONIMIEI

de

M. OROS

„Numele de locuri ale unei regiuni oarecare pot fi studiate din diverse puncte de vedere, după preocupările celui care le cercetează. Modul cum iau ele naștere, precum și rolul pe care îl joacă în viața unui popor interesează deopotrivă pe geograf, pe istoric, pe etnolog și pe lingvist. Așa se face că toți acești specialiști s-au simțit și continuă să se simtă atrași de toponimie în sensul larg al cuvîntului”¹. Din păcate însă nu rareori s-au semnalat un mare număr de greșeli în interpretarea materialului topic, atît de istorici cît și de geografi. Pentru ca istoricii, geografil și uneori și lingviștii să interpreteze și să folosească corect datele oferite de toponimie, credem că ar fi necesară introducerea unui curs de toponimie la studenții acestor facultăți. De asemenea se impune cu o tot mai mare acuitate necesitatea elaborării unor lucrări teoretice de toponimie care să dea principalele jaloane și norme ale tehnicii cercetării științifice a materialului topic. În această ordine de idei vom încerca să punem în discuție unele probleme teoretice legate de specificul și metodele de cercetare ale toponimiei.

Studiul istoriei numelor de locuri, apariția lor și schimbările ulterioare, adică cercetarea toponimică, prezintă în majoritatea cazurilor greutatea specifice, care deosebesc mult acest domeniu de celelalte compartimente ale limbii. Specificul studierii numelor de locuri este legat de istoria lor și de particularitățile numelor topice față de apelative.

Numele topice au apărut ca o necesitate socială, ele redau, într-o măsură destul de mare, condițiile de viață, mentalitatea, nivelul cultural și social-istoric al societății în care au fost create. Sistemul de denominație nu este inert, el se schimbă pe parcursul istoriei, fiecare formație socială lăsîndu-și amprenta asupra toponimiei. În diverse epoci

¹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 1.

apar toponimice noi, care reflectă condițiile social-istorice noi, iar altele dispar.

Numele topice se deosebesc într-o măsură destul de mare de apelative. „Apelativele sînt expresia lingvistică pentru substantivele comune (genus), în timp ce numele proprii, inclusiv toponimicele, arată obiecte unice (species)”². Spre deosebire de funcția de generalizare a limbii, funcția de bază a toponimicelor este aceea de individualizare. Și apelativele pot numi, determina, un obiect unic, dar numai într-un anumit context, pe cînd toponimicele arată acest lucru prin însăși esența lor, indiferent de context și situație. Numele topice au o altă tendință semantică decît apelativele.

Majoritatea numelor topice la origine aveau sens lexical, dar cu timpul sensul lexical a devenit cu totul irelevant și de aceea deseori el a dispărut.

În cele mai multe cazuri, toponimicele suferă nu numai o schimbare de sens lexical, dar pot să-și schimbe și forma gramaticală; datorită acestui lucru ele se diferențiază formal de apelative, uneori fiind foarte greu de recunoscut. Acest proces nu este unic, nu rare sînt cazurile cînd numele topice cu timpul devin apelative. Datorită acestor deosebiri a numelor topice față de apelative, precum și datorită altor cauze, studiul lor necesită folosirea unor metode speciale, deosebite în măsură destul de mare de metodele folosite în studiul apelativelor.

Studiul lingvistic al toponimiei nu este suficient, el nu poate da răspuns la complexitatea problemelor ridicate de istoria toponimicelor. Nu se pot obține rezultate satisfăcătoare, în acest domeniu, decît împletind studiul lingvistic cu datele oferite de istorie, arheologie și geografie.

În folosirea materialului istoric oferit de diverse documente cercetătorul trebuie să aibă în vedere următoarele lucruri: dacă documentul este original sau copie, cînd a fost scris documentul respectiv, cînd și de către cine a fost făcută copia. Dacă documentul a fost scris de scribii statului, e posibil să fie un număr mare de greșeli în redarea numelor topice. Spre deosebire de aceștia, scribii moșierilor cunoșteau, în majoritatea cazurilor, graiul local și au redat mult mai corect numele topice respective. Dacă documentul a fost scris într-o limbă străină, se vor studia posibilitățile limbii respective de a reda sunetele limbii române.

Cercetarea toponimică trebuie să fie, în primul rînd, profund istorică, ea nu se poate baza doar pe forma actuală a numelor topice. Toponomastul trebuie să studieze toate datele istorice, geografice și etnografice și să trateze în concordanță cu aceste date toponimicul respectiv din punct de vedere lingvistic, stabilindu-i originea și evoluția lui ulterioară. În multe documente istorice poate fi găsită întreaga istorie a numelor topice, de la apariția lor și pînă în zilele noastre.

² Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praga, 1964, p. 9.

În cercetarea istorică a unei regiuni este necesară adunarea tuturor informațiilor privitoare la limba vorbită de populația regiunii respective, atît în trecut cît și azi, caracteristicile graiului respectiv, etc.

Un sprijin deosebit în studiul toponimiei îl prezintă de asemenea datele geografice referitoare la obiectul studiat, precum și cele referitoare la regiunea respectivă. Este cunoscut faptul că caracterul general al terenului joacă un mare rol în determinarea particularităților procesului de formare, cît și asupra istoriei numelor topice din regiunea respectivă.

Principiul lingvistic al determinării apartenenței numelor topice la o perioadă istorică sau alta trebuie să fie în concordanță cu datele istorice. De multe ori ne este însă foarte greu de explicat etimologia și evoluția ulterioară a tuturor numelor topice vechi, deși cunoaștem limba populației care le-a creat. Aceasta se datorește în mare măsură dispariției unor apelative din limbă, de la care acestea au fost create, precum și faptului că un mare număr de toponimice au fost create de la patronime și etnonime, greu de studiat din punct de vedere lingvistic.

O atenție deosebită trebuie să acorde cercetătorul fenomenelor de masă (analogice), deoarece ele au o mare importanță în studierea sistemului. Toate concluziile teoretice trebuie să se bazeze pe un bogat material factual — concluziile vor fi în concordanță cu acest material. Este greșită subordonarea materialului topic diferitelor teze și teorii. De asemenea, studiul toponimiei unei regiuni trebuie să reflecte toate caracteristicile specifice, de ordin istoric, geografic și lingvistic, ale regiunii respective, pînă în cele mai mici amănunte.

În continuare ne propunem ca în cîteva rînduri să arătăm care este materialul concret pe care-l studiază toponomastul. Este bine cunoscut că toponimia studiază numele de locuri. Acestea pot fi împărțite în 3 mari categorii. Prima categorie o constituie numele punctelor cardinale, numele: vînturilor, țărilor, regiunilor globului, regiunilor și raioanelor administrative, de hotare. În cea de a doua categorie intră numele de așezări umane („noms des lieux habités”)³ care includ numele de: sate, orașe, cătune, moșii, străzi, case izolate, grădini, întreprinderi și instituții. Cea de-a treia categorie o constituie numele de terenuri nelocuite („noms des lieux non habités”)⁴, aici intră numele de: rîuri, lacuri, eleștee, dealuri, munți, coline, pante de teren, vîrfuri, păduri, copaci și pietre izolate, movile, gropi, văi, izvoare, fîntîni, peșteri, drumuri, șosele, poteci etc.

Menționăm că nu toate aceste nume prezintă același interes pentru cercetător, cel mai des studiate fiind numele de așezări umane, hidronimele și oronimele.

³ Vlad. Šmilauer, *Uvod do toponomastiky*, Praga, 1963, p. 24.

⁴ *Ibid.*, p. 25.

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ В СВЯЗИ С ПРЕДМЕТОМ И МЕТОДАМИ
ИССЛЕДОВАНИЯ ТОПОНИМИКИ

(Резюме)

Топонимические названия различаются в большой степени от апеллятивов, так как они имеют другую семантическую тенденцию и поэтому для их исследования необходимо использовать специальные методы, отличные от методов, использованных в исследовании апеллятивов.

Только одно лингвистическое исследование топонимов недостаточно, оно должно сочетаться с данными, предоставленными историей и географией.

Исследование топонимики какой-либо области должно отражать до мельчайших подробностей все особенности исторического, географического и лингвистического порядка данной области.

SOME REMARKS REGARDING THE OBJECT AND THE METHODS
OF STUDY IN TOPONYMY

(Summary)

The toponyms differ in a rather high degree from appellatives having another semantic tendency. That is why special methods are needed in studying them, methods which are different from those used in the case of appellatives.

Only the linguistic study of toponyms is not sufficient, it must interpenetrate with the data supplied by history and geography.

The study of the toponymy of a certain region must mirror all the historical, geographical and linguistic characteristics of that region -- in all their details.

ARTA PORTRETULUI LA NECULCE

de

DOINA CURTICĂPEANU

Frecvența portretistică din literatura istorică moldoveană, cauzele ei, sînt fapte cunoscute și asupra lor nu e cazul să se insiste. Marii cronicari ai Moldovei au contribuit, fiecare, într-o manieră particulară la închegarea unei arte a portretului, anticipînd, chiar dacă modest în atîtea rînduri, realizările viitoare ale scriitorilor epocii moderne a culturii românești.

Descrierea portretistică cronicărească fixează, la începuturile ei, contururile unor individualități de sine stătătoare sau raportate la altele — de aici utilizarea frecventă a dialogului. Judecățile de valoare numeroase, concretizate în termeni laudativi sau dimpotrivă ai dezaprobării — conferă o notă specifică portretelor schițate de acești cronicari moraliști. Mult mai rar vom întîlni raportări la mediul ambiant, la atmosfera în care personajele se mișcă, așa ca, mai tîrziu, la Bălcescu.

Ureche înfățișează oamenii în funcție de o dominantă caracterologică, folosind o tehnică pe care am numi-o a prim-planurilor. Aceasta îi permite să evidențieze tocmai trăsătura definitorie în direcție morală a personajului care se înfățișează astfel cititorului într-o imagine esențializată. Dacă cronicarul n-a găsit în izvoarele puse la contribuție un model portretistic demn de luat în seamă, Neculce beneficiază de o experiență literară, considerabilă dacă-i avem în vedere pe Ureche și Costin antecesorii săi, și, fapt care nu trebuie neglijat, de contemporaneitatea cu faptele înfățișate. Tocmai de aceea, la Neculce portretul se îmbogățește cu dimensiuni noi, se circumscrie unei sfere mult mai largi decît aceea a epitetelor morale și fizice. Personajele trăiesc, se mișcă, într-o ambianță concret istorică, într-un cadru de epocă mult mai larg. Oamenii portretizați de Neculce aparțin veacului al XVII-lea și primei jumătăți a celui următor și, atent, cronicarul îi surprinde în situații caracteristice mentalității și obiceiurilor timpului. Epoca războaielor victorioase împotriva turcilor, din paginile cronicii lui Ureche, a trecut demult. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea Țara Româ-

nească și Moldova cunosc o intensificare a luptelor dintre facțiunile boierești, avînd ca urmare nestabilitatea cîrmuirii și dese intervenții ale Porții otomane în treburile interne ale țărilor noastre. Ureche exalta virtuțile eroice, războinice ale personajelor. La Neculce oamenii au alte griji: luptele intestine, „pîrile față la față înaintea Divanului împărațesc” și, dincolo de toate, concurența grecească la dregătorii. Prezența masivă a grecilor incită spiritele și abate asupra ei mînia cronicarului: „... Dumitrașco vodă, fiind grec *tălpiz* și *fricos*, cu piele de iepure la spate și neavînd nice o milă de săraca de țară, pună pricini asupra boierilor ș-a lui Miron...; Alicsandru Ramandei, postelnic mare, *grec simățu*, *mîndru*, *nebu*, *lacom*...; postelnicul Grigorașco... grec țari-grădean, din toți grecii acestor doi domni, el era mai bun și mai înțelept și cilibii, nămai de hire tot grec...” De la asemenea notații laconice unde, în aglomerarea epitetelor depreciative, revolta mocnește, ura cronicarului se generalizează, verbul său infierînd țari-grădenii „nestătători la voroavi” și „amăgitori”, așa ca în memorabilul portret al lui Dumitrașco-vodă, antologat și în culegerea de *Proză umoristică românească*: „Dumitrașco-vodă era om bătrîn, grec țari-grădean de neamul lui, de Catacozonești. Și mai nainte vreme fusese vistiernic mare și-n Țara Muntenească, la Gligorie-vodă. Și era om *nestătător la voroavi*, *tălpiz*, *amăgitor*; geambaș de cei de la Fener din Țarigrad...” Antecedentelor notate succint, le sînt asociate elemente ale biografiei prezente a personajului, în primul rînd, episodul aventurii amoroase cu fata racheriței de pe Podul Vechi, reconstituit din cîteva amănunte: fastul vestimentar al Aniței, componența suitei care o însoțește din ordinul lui Dumitrașco-vodă, itinerarul plîmbărilor, toate acestea compunînd un veritabil tablou de epocă: ... O purta cu sălbi de galbeni și cu haine de șahmarand, cu șlic de sobol și cu multe odoară împodobită. Și era tînără și frumoasă și plină de suleiman, ca o fată de racheriță. Și o trimite cu carăta domnească, cu siimeni și cu vornici și cu comiși dzuoa amidzidzi mari pe uliți, la ferediu și pe la mănăstiri și pe la vii, în primblări. Și făcē și pre boieri de-ș trimite giupînesăle cu dînsa. Și după ce viniē de la primblări, trimite giupînesălor daruri, canavețe, bilacoasă căce i-au făcut cînstea de-au mărșu cu dînsa la primblare”.

Portretul se încheagă din acumularea elementelor biografiei sentimentale a personajului, contrapunțată de comentariul incisiv al autorului: „Că el, de bătrîn, dinți în gură n-avē. Dimineața îi înclîē, de-i punē în gură, iar sara îi desclîē cu incrop și-i punē pe masă. Carne în toate posturile cu turcii depreună mînca”, — curmat de hohotul lamentației patetice „Oh! Oh! Oh! săracă țară a Moldovei, ce nărocire de stăpîni c-aceștia ai avut. Ce sorți de viață ț-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este, cu atîta spurcăciuni de obiceiuri ce să trag pînă astădzi în tine Moldovă”. De reținut din ultimul pasaj umoarea sarcastică, abundența exclamativă, specifice pamfletului. Efectele sînt cu atît mai puternice, cu cît întreg edificiul

se sprijină pe o puternică antiteză: explozia de vitalitate alăturată, sau opusă, decrepitudinii.

Gama cromatică a paletei cronicarului dispune de felurite nuanțe, tonurile fiind mereu altele, în funcție de modelul portretizat. La Neculce portretul se conturează apelându-se la mult mai multe elemente decât în cazul înaintașilor săi. Aici portretul se încheagă sub ochii noștri, pe măsură ce alături de cronicar, însoțim personajele în alte situații, pe măsură ce văzîndu-le în noi ipostaze, cronicarul surprinde alte trăsături. Domnitorii înfățișați în letopiseț au ocupat aproape fiecare de două ori, unii chiar de trei ori tronul Moldovei. Ținînd seama de acest lucru, Neculce își urmărește eroii în evoluție, reținînd schimbările survenite în firea lor, de la un moment la altul: „Viindu Duca-vodă cu a doao domnie în țară, arătîndu-să la hire mai aspru decît cum era cu domnia dintăiu... rădicatu-s-au Hînceștii cu toți orheiienii și lăpușnenii cu oaste asupra lui, pentru urciunea grecilor ce adusesă prè mulți de la Țarigrad”. Pentru ca apoi, în cea de-a treia domnie, Duca-vodă „de cum era rău de fel, încă mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimii și asupra țării... Ce era pline închisorile de boieri și grosurile de cei săraci, de-i bătè și-i căznie cu capetile pen garduri, și leșinați de foame și bărbați și femei.”

Dacă Ureche surprinde personajul așa cum se înfățișează el la un moment dat, Neculce schițează istoria vieții unui om, reconstituie antecedente, stăruie asupra dimensiunii prezentului, pentru ca în anumite cazuri să-și imagineze personajul în ipostaze viitoare, probabile. În funcție de cele trei coordonate, portretul lui Neculce se structurează într-un mod particular, punctînd momente, adesea definitorii, în evoluția personajului. De aceea, spre deosebire de Ureche la care putem vorbi de *portrete-caractere*, lui Neculce îi sînt caracteristice *portretele-biografii*.

Urmărind personajele în evoluție, în schimbările pe care le suferă în momente diferite din viața lor, cronicarul are puțința să evidențieze ceea ce constituie permanență și, respectiv, ceea ce e accidental în fizionomia morală a acestora. Duca-vodă întručujează spiritul malefic, iar evoluția accentuează laturile menite să facă din el un spirit al răului. În alte cazuri, dezvoltarea ulterioară a personajului vine să răstoarne bănuielile inițiale: „Și atunce dintăiu era boierii can grijiți de numeli lui Dumitrașco-vodă din tinirețe cîndu era bezaide, la domnia frăține-său, lui Antonie-vodă. Că era atunce nerăbdătoriu și mînios, zlobiv la beție, și-i ieșisă numele de om rău. Iar acum, viind cu domnia, nu știu, să-ș piardă numele cel rău: au doar mai la vîrstă venisă, sau doar chivernisisă viața lui, unde nu era pace? Că așè să arăta de bun și blînd! Tuturor ușe deșchisă și nemărețu, de norovie cu toți copiii”. Urmărind în continuare personajul, cronicarul notează: „Deci Dumitrașco-vodă nu vrè să ție pre moldoveni cu dragoste... ce vrè să-i ție mai aspru decît în Moldova. Că i să schimbasă hitea într-alt chip, nu precum era domn în Moldova, ce precum era mai înainte, tînăr...”. Curba evolutivă a vieții personajului înregistrează salturi

imprevizibile, abateri de la normele generale de conduită, reveniri la mai vechi atitudini, — toate acestea cu sensibilitatea unui adevărat seismograf. Coordonata prezentului, susținută de antecedente, constituie, în unele cazuri, un suport pentru dimensiunea de anticipație, legată de ipostazele viitoare ale personajului. În arhitectonica atât de specifică portretului neculcian descoperim o altă trăsătură definitorie: *verticalitatea*.

„Era acest domn Grigorie-vodă la stat mic și supțire, la față uscat. Numai era cu toane, atîta cît la unele să arăta prè harnic, bun și vrednic, milostiv și răbdătoriu. Și în viața lui era tot cu mese mari, cu cîntări și cu feluri de feluri de muzici în toate dzilele... Și la toate era desfrînat. Curtea lui poftie să fie totu îmbrăcată. Pre nime din boieri să nu-i audză jăluindu-să că-i scăpat sau olecăindu-să că sînt timpurile grele și nu s-au făcut roadele, că să mîniè, și la mînie era foarte grabnicu... La giudecată îi părè că giudecă foarte bine, și cumu-i părè, așa rămînè. Și pe urmă, deși vedè că au greșit, nu întorcè, ce așè dîndu carte de rămas, rămînè, cît de la o vreme părăsisă oamenii a mai veni la Divan... Da sume mari de bani la Poartă și turcilor agi ce viniè de la Poartă cu trebi... Pociu dzice că Grigorie-vodă, precumu-i era firea, de-ar fi avut niscai oameni cu frica lui Dumnedzău pe lîngă dînsul sfetnici, ar fi fost de mirare și de pomenire Gligorie-vodă în domnii cei de frunte și de laudă, iar nu cu cei de hulă”. Diferitele fațete ale personajului, văzute în calitatea sa de om de stat și domnitor în relațiile cu boierii, recompun nu numai o figură, așa cum se prezintă la un moment dat, ci o condensată istorie a vieții personajului.

În portret expunerea se organizează într-o cadență largă, amplă, proprie artei neculciene. Cronicarul pune în balanță faptele personajelor, își exprimă părerea în legătură cu eficacitatea lor; judecă și cîntărește, caută și dă soluții probabile, își imaginează personajele în alte ipostaze decît cele prezente, acționînd altfel decît o fac acum. Despre Constantin Mavrocordat Neculce notează: „Minciuneli îi era prè drag a li asculta, numai nu era prè grabnicu a faci rău. Giuruie prè mult unora și altora, dar la mulți nu da dintr-aceli giuruință. Era om di-l întorcè și alții. Așè socotescu, acestu domnu di n-ar hi avutu această casă gre a tătîni-său cu mulțime de mîncăi, și să nu-i hii fost gîndul cu pizmă să scoată pi vāru-său Grigorie-vodă din Țara Muntenească n-ar hi fost atîta jac în țară...”

În prezentarea oamenilor cronicarul are mereu în vedere binele pe care îl aduc sau ar trebui să-l aducă Moldovei. Și judecățile de valoare emise în funcție de acest suprem criteriu, depășesc de cele mai multe ori subiectivismul aprecierilor autorului.

Se poate vorbi apoi de o cadență specifică, i-am spune narativă, în portretele cronicarului: „Acest domn Cantemir vodă *au fost de oameni proști de la ținutul Fălciului... Și era om viteaz și cu sfat bun. După aceea, viînd aici în țară în Moldova și slujind bine l-au pus căpitan mare. Și apoi au fost și sărdariu...*” Personajele sale par a fi

eroii unor povestiri de factură populară, cu subiect din viața și istoria Moldovei de la răsărit la apăsătoare, cu subiect din viața și istoria Moldovei de la răsărit la apăsătoare.

Dacă de cele mai multe ori Neculce portretează folosind epitetul multiplu, dacă majorității portretelor le este caracteristică amplitudinea, există în *Letopiseș* și portrete schițate abia, unde notația laconică surprinde eroul fie în esențialitate, așa ca la Ureche, fie sub un anumit aspect „Sandul Sturdze hatmanul omu viclean și închis la inima lui și lacom”; Iordachi „măcar că era om înțelept, iar firea îi era de grec, lacom la cinste”.

Alteori cronicarul reține gestul schițat într-o anumită împrejurare, vorba aruncată fără vreo intenție deosebită, un anume tic specific personajului. Petru cel Mare „era om mare mai înalt decât toți oamenii, iar nu gros, rătănd la față și can smad, oacheș și can arunca câteodată din cap fluturind”.

Atenția pentru detalii, distribuția lor meșteșugită în ansamblul portretului, nu numai că individualizează cu mai multă pregnanță personajul, dar conferă un anumit pitoresc portretului neculcian. Asemeni pictorului care, depărtându-se de pânză și contemplând-o, simte că-i lipsește ceva, cronicarul adaugă de obicei portretului o ultimă trăsătură de penel menită să echilibreze compoziția: „Duca-vodă își ține lucrul pre sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui, ca un craiu ține... Era om nu prè nalt și gros, burduhos și bătrîn. Numai își cernè barba. Pe atîta să cunoștè că n-are acătare minte sau frica lui Dumnedzău”; Constantin Cantemir „au fost de oameni proști de la ținutul Fălciului... era om viteaz și cu sfat bun... practică bună avea la voroavă... la stat nu era mare... *Barba îi era albă ca zăpada*... Și nu era mîndru nice făcè cheltuială țării, că *era un moșneagu fără doamnă*.”

Personajele lui Neculce nu se definesc numai ca individualități de sine stătătoare, ci adesea în relație cu altele. Prezentarea în grup a personajelor îi permite cronicarului interesante constatări privind firea oamenilor. Comparația îl ajută să rețină ceea ce unește sau diferențiază doi oameni. Ilie vistiernicul Cantacozino și Panaitachi Moroma, biv postelnic, „să potrivis-amîndoi acești doi boieri într-o fire, după cum să dzîce „calul rîios găsește copaciul scortos”: *iuți, mîndri, mincinoși, făjarnici, giurători pentru hiece, amăgitori*.” Cronicarul nu se oprește aici, deși zicala populară și înșiruirea epitetelor deprecative sînt extrem de sugestive. Argumentul suprem la care apelează în portretizarea celor două personaje e schimbarea lui Antohi-vodă sub influența acestora: „Care cît era Antohi-vodă de strașnic la mînie, că de multe ori la Divan cu buzduganul azvîrliè în oameni cei vinovați și tare și drept cunoscători la giudecată... dar acești doi boieri ce mai sus s-au pomeñit îl întoarseră pe Antohi-vodă de li să potrivie.”

Așa cum sondajul în biografia personajului dă portretelor lui Neculce verticalitate, înfățișarea personajului în relație cu altele, în raport cu care se definește cu mai multă pregnanță, din mijlocul cărora se desprinde prin contrast, ca individualitate — conferă portretului neculcian *orizantalitate*. Unghiul de deschidere al observației cronicar-

rului este extrem de mobil: de la personaje privite ca individualități sau de la grupuri umane restrinse, atenția autorului se deplasează îmbrățișând colectivități umane, surprinse în generalitate: tătarii „sînt lupi apucători, pradă, robăscu, bat și căznescu pe creștini, neavîndu grije, nice strînsoare de mîrzacii lor. Și tătarii nu mînca, ca joimiri, ce mînca gospodarii, ce mînca tot carne de vacă și de oai, de nu-i puté să-i biruiască cu hrana, pe dînșii și pe caii lor... Mîncat-au tot, și pîne, și dobitoc, ș-au jăcuit tot pîn'la un cap de ață. Pe mulți au și robit, cu furis, femei, fete, copii. Rămas-au bieții oameni numai cu sufletili, bătuți și struncinați, cum era mai rău și mai amar, cum nu să poate nice a scrie, nice a să povesti caznele și ucisurile lor ce au avut de tătari.”

Neculce nu se fixează asupra unui viciu sau a unei virtuți fundamentale, ci reține — cu pondere aproape egală — o multitudine de aspecte menite să recompună, în mozaic, figura personajului. Atent la nuanțe, cronicarul înfățișează oamenii într-un permanent joc de lumini și umbre; balansul continuu calități/defecte dînd portretului un echilibru clasic: „Acest domnu Constantin-vodă era un om prè mic de stat, și făptură proastă, și căutătura încrucișetă, și vorba lui înecată. *Dar* la hire era nalt, cu mîndrie vrè să s-arete, *dar* era și omilenic. Cazne, bătăi rele la oameni nu făcè, nici la sînge nu era lacom, și răbdătoriu mult... Minciuneli îi era pre drag a li asculta, *numai* nu era prè grabnic a faci rău. Giuruie prè mult unora și altora, *dar* la mai mulți nu da dintr-aceli giuruință.” De obicei calitățile și defectele se distribuie în tușe egale, fără ca una din trăsături să fie absolutizată: „Viind Antohi-vodă cu domnia în Ieși, era iar om tînăr, ca de 20 de ani, om mare, cinsteș, chipeș, la mînte aședzat, giudecător drept. Nu era prè cărturar, numai nu era prostu... În rè parte era can strașnic, să nu grăiască fiecine și fără vreme cu dînsul. Și era și credincios la giurămînt, îl ține cinstit horba.”

Rareori portretul se structurează în funcție de o trăsătură de bază, așa ca în cazul majorității portretelor lui Ureche: „Acest Gin Ali-pașa era un păgîn turbat și mare sorbitoriu de sînge asupra creștinilor... *Acesta* au omorît pre Brîncovanul vodă cu copiii lui. *Acesta* au omorît și pre Ștefan-vodă, și pe tată-său, Constantin stolnicul, și pe Mihai spătariul, și pe Lupu vornicul, și pe alții mulți. *Acesta* au omorît și pre vreo 40 pași tot aleși, fruntea turcilor, de sterpisă împărăția turcească de capete. *Acesta* au stricat și mănăstirea Mavramur de la Țari-grad. Și-i era gîndul lui de a birui pre nemți, să puie pașă și în Moldova și în Țara Muntenească. Numai nu i-au agiutat Dumnedzău, că ș-au luat și el plata, că i-au luat tată-său diiavolul sufletul.” Dacă în majoritatea portretelor sale povestirea curge domol, fără să iasă din albia ei obișnuită, uneori glasul cronicarului se ridică amenințător, înfierînd personaje și situații. Enumerarea atrocităților puse la cale de Gin Ali-pașa vorbește de la sine. Repetarea obsesivă a demonstrativului *acesta* și nu acela — cu care începe fiecare nouă frază — cap de acuzație în rechizitoriul personajului, nu e întîmplătoare. Procesul in-

tentat pașei are loc în prezent, acum, aici, în fața noastră. Luînd martori cititorii, cronicarul rememorează fărădelegile lui Gin Ali-pașa, punctîndu-le cu mîna întinsă acuzator asupra sa. Vigoarea cu care e lucrat amintește de alte portrete din letopiseț, în special de cel al lui Dumitrașco-vodă.

În comparație cu frecvența portretelor de bărbați, cele feminine au caracterul unor excepții. În istoria frămîntată a Moldovei din paginile letopisețelor, femeile sînt apariții fugare, prezente în scurtele momente de acalmie, iradiînd bunătate și milostivenie. Doamna lui Mihai Racoviță „era foarte milostivă. Multe biserici și mănăstiri stricate au acoperit și le-au tocmit. Și oameni scăpați îi miluie, și pe fete sărace le grije și le mărita.” Detaliile sînt sporadice; notația se oprește la suprafața lucrurilor, la treapta descriptivă a împrejurărilor în care cronicarul își surprinde eroinele. Doamna Ducăi-vodă... „au vinit și la mai mare osîndă și ocară, c-au amăgit-o un grec, de s-au măritat după dînsul. Avînd è doi ficioni și patru fete, n-au socotit cîntea ei, că era mai mult bătrînă decît tînără. Și după ce-au mîrs dup-acel grec, au amăgit-o de-au dat bani și odoară cîte-u mai avut, de-au dat turcilor de l-au pus beiu la Mana... Iar è, la bătrînețe, au rămas și săracă, și ocărită de voroava oamenilor, și cu o casă plină de copii.” Fugarele apariții feminine constituie simple pandantive, detalii de frescă: *segmente de viață în portretele feminine*, biografii condensate în cele ale eroilor.

Trebuie amintite apoi, și pentru valoarea lor documentară, portretele unor cunoscuți cărturari români, mai cu seamă cel al lui Dimitrie Cantemir. Portretele acestora ilustrează una sau alta din modalitățile portretului neculcian. Cel al Spătarului Milescu reprezintă o condensată biografie a acestuia; selecția riguroasă a cronicarului reține cîteva momente definitorii în evoluția personajului: tăierea nasului (de aici porecla de Cîrnul), anii șederii în Rusia, călătoria în China, surghiunul siberian, raderea bărbilor, moartea. Portretul lui Dosoftei reprezintă o chintesență a trăsăturilor care fac din mitropolitul moldovean un om „prè învățat” cum „în țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela”, sau, pentru a mai aminti un exemplu, Miron Costin, surprins de cronicar într-o împrejurare menită să releve tactul și demnitatea marelui logofăt.

Oamenii portretizați de Neculce au trăit frămîntările epocii cronicarului însuși. Prin prisma proprie-i experiențe de viață, Neculce ierarhizează valorile, avînd permanent în vedere binele adus Moldovei. Și ceea ce ni se pare definitoriu pentru arta portretistică neculciană este urmărirea personajelor în dialectica devenirilor morale, fapt care face ca Ion Neculce să depășească limitele scrisului cronicăresc, abordînd mijloacele proprii scriitorului.

ИСКУССТВО ПОРТРЕТА У НЕКУЛЧЕ.

(Резюме)

На основе нескольких примеров из творчества Некулче автор пытается установить некоторые характерные черты портретистики летописца. Сравнивая его с Уреке, автор выявляет определённые сходства и различия, а также и существенный шаг вперед, осуществляемый Некулче в румынской портретистике.

Изображая индивидуальности или человеческие общности, Некулче не останавливается на определяющей черте; у него образы заново составлены в мозаику, в непрерывной игре света и тени. Прослеживая действующие лица в диалектике нравственных становлений, Некулче выходит за пределы летописного стиля, используя характерные для писателя средства.

THE PORTRAIT PAINTING WITH NECULCE

(Summary)

Starting from some examples of Neculce's work, the author tries to establish some features specific of the portrait painting with the chronicler Neculce. Comparing him with Ureche, the resemblances and differences between them are rendered evident, as well as the leap achieved by Neculce in the Romanian portrait painting.

In describing human collectivities or individualities Neculce does not insist on a defining feature; with him the images are presented just as in a mosaic, in a continuous change of lights and shadows. If we follow his characters in their moral evolution we see that Neculce oversteps the bounds of an ordinary chronicler, using means proper to a writer.

SOCIETATEA DE DILETANȚI „PROGRESUL” ȘI MIȘCAREA TEATRALĂ LA FĂGĂRAȘ ÎNTRE 1876—1914

de

GEORGETA ANTONESCU

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea reprezintă pentru românii din Transilvania o epocă de intense lupte pentru drepturi politice, pentru apărarea și afirmarea individualității naționale, împiedicată în evoluția sa firească de politica economică, administrativă și culturală a claselor suprapuse austro-ungare. Alături de preocuparea pentru demonstrarea temeiurilor revendicărilor economice, politice și culturale ale națiunii române din Transilvania, se accentuează tot mai mult și conștiința unității sale cu românii de peste munți, ca și conceptul de unitate culturală a tuturor românilor, prezent chiar și la acei ideologi ai burgheziei care nu preconizau încă ieșirea din granițele statului habsburgic¹.

În aceste condiții activitatea culturală e mult prețuită, întrucât contribuie la păstrarea și cultivarea limbii naționale și la ridicarea prestigiului românilor în fața celorlalte naționalități. Întreg secolul al XIX-lea continuă de fapt impulsul dat de Școala ardeleană, iar concepția despre literatură și cultură a transilvănenilor capătă o fizionomie întrucîtva particulară, caracterizată în primul rînd prin accentuarea deosebită a laturii educative. Ne aflăm în perioada în care Transilvania ne dă pe doi dintre marii clasici ai literaturii noastre — Slavici și Coșbuc — și în care efervescența vieții culturale, interesul pentru variatele ei forme de manifestare, cîștigă un public tot mai numeros.

Alături de *Familia* apar și alte reviste literare, cu o viață mai scurtă, dar luîndu-și mereu locul una alteia; ziarele politice au permanent rubrici culturale și literare și publică în foileton, pe lîngă traduceri (unele foarte interesante), și o serie de încercări originale, nu prea reușite în marea lor majoritate, dar avînd meritul entuziasmului și conștiința înaltei lor meniri educative și patriotice. În aceeași pe-

¹ Vezi M. Constantinescu, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în „Destrămarea monarhiei Austro-Ungare”, Buc., 1964.

rioadă, „Astra” militează pentru răspîndirea culturii în sînul poporului, susține și înființează școli românești, organizează mari serbări culturale. Societățile de lectură ale „studentilor” români, apărute în diferite centre, stimulează studierea limbii, literaturii și tradițiilor populare românești, deschizînd totodată orizontul tinerilor și spre alte literaturi. Cîteva dintre ele, „Societatea de leptură” de la Oradea, Societatea „Petru Maior” de la Budapesta, Societatea „Julia” de la Cluj, își vor cîștiga o binemeritată popularitate. În fine, în urma turneelor triumfale ale lui Millo, Pascaly și I. D. Ionescu, românii transilvăneni își pun tot mai serios problema înființării teatrului național.

Mai mult decît „Societatea pentru fond de teatru” — întemeiată în 1870, dar a cărei activitate s-a redus ani de-a rîndul doar la strîngerea fondului și la organizarea unor adunări în genul celor ale „Astrei”. — eforturi rodnice pe tărîmul teatrului au depus în Ardeal diletanții. Mișcarea lor împînzește literalmente Transilvania și Banatul, recrutîndu-și adepții din cele mai diverse categorii sociale (intelectuali, meseriași, țărani), pătrunzînd în școli și formînd zone compacte în anumite regiuni, cum ar fi: Brașov, Sibiu și localitățile învecinate, Arad, Reșița, Oravița, Lugoj și multe sate bănățene.

În presa vremii² informațiile despre serate literare și „declamatorice”, reprezentații teatrale și de operetă, concerte etc. sînt extrem de numeroase și merg înmulțindu-se pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul veacului al XIX-lea și de primele decenii ale celui următor. Alături de activitatea dusă de cercurile de intelectuali (profesori, avocați, elevi și studenți mai ales), trebuie remarcată cea a meseriașilor („Reuniunea sodalilor români” din Sibiu și meseriașii din Arad vor lucra cu mult spor pe acest teren), precum și inițiativele corurilor satești (numeroase și foarte bine organizate mai cu seamă în Banat), care, pe lîngă concertele periodice, se „produc” aproape totdeauna și cu cîte o piesă de teatru. Străduințele acestor amatori entuziaști au îndeplinit atît rolul de a deprinde un public numeros cu reprezentațiile de teatru (turneele de peste munți fuseseră fatalmente obligate să se limiteze la orașele mai mari și mai ales la acele cu o populație românească mai compactă), cît și pe acela de a dezvolta interesul pentru un anume repertoriu. Alecsandri și I. Vulcan sînt cei mai jucați autori, dar alături de ei înțîlnim și pe Caragiale sau chiar pe... Goldoni și Molière. Ele au stimulat și activitatea de creație: traduceri, localizări sau piese originale. Sînt jucate traduceri și localizările Sofiei Vlad Rădulescu³, ale Mariei Baiulescu, sau piese originale de I. Vulcan (care a scris cîteva special pentru amatori), I. A. Lapedatu, Teohar Alexi și operete de Ciprian Porumbescu și Tudor de Flondor. Diletanții ocazionează, în fine, alături de turneele artiștilor din România, apariția primelor cronici dramatice ale românilor transilvăneni. Evoluția genului va fi îngreunată de necesitatea de a stimula, printr-o bunăvoință uneori excesivă, rîvna

² Vezi „Familia”, „Tribuna”, „Telegraful român”, „Gazeta Transilvaniei” etc.

³ Mama poetului Victor Vlad Delamarina.

tinerelor talente, dar, alături de formulările tip și de laudele nemăsurate, apar și câteva sclipiri de adevărată înțelegere a menirii și a condițiilor ce trebuie îndeplinite de o adevărată creație dramatică.

În acest context de entuziasm colectiv se plasează și activitatea societății de diletanți „Progresul”, întemeiată la Făgăraș în deceniul al optulea al secolului trecut, singura asociație de acest gen, cu statute aprobate de guvern și cu activitate susținută într-o perioadă de mai bine de trei decenii.

Primele informații despre amatorii din Făgăraș apar în 1876, an în care tineretul din această localitate, însuflețit de ideea teatrului național, ia hotărârea de a se constitui într-o „societate” de diletanți și dă două reprezentații. Crezul care îi călăuzește este afirmat în mod explicit de pe acum și e ilustrativ pentru atmosfera în care se desfășoară întreaga mișcare românească de actori amatori în Transilvania: „Ideea înființării unui teatru național, ca o mare școală practică pentru cultura poporului în genere și pentru cultura limbii, corecțiunea moravurilor, îndrumarea la fapte bune, la virtute în specie... prinde rădăcini din ce în ce mai adânci, ocupă teren din ce în ce mai mult, deșteptînd gustul pentru frumos, ce nobilitează inima, dezvoltă simțul și ambițiunea națională, prin urmare iubirea cătră limba maternă și patrie”⁴ se declară în corespondența trimisă *Familiei* cu ocazia înființării societății. Sînt cuprinse în această frază principalele coordonate ale concepției despre menirea teatrului, așa cum s-au conturat ele și în discuțiile ce precedă apariția „Societății pentru fond de teatru”⁵. „Thalia română” trebuie să îndeplinească în primul rînd o misiune educativă, într-o accepțiune foarte largă a noțiunii: ameliorarea moravurilor, îmbogățirea vieții sufletești, dezvoltarea gustului estetic, stimularea mîndriei naționale și a dragostei pentru limba maternă. Ea trebuia, de asemenea, să-și aducă contribuția la ridicarea nivelului cultural al poporului și la propășirea limbii literare. Prima relatare despre începuturile diletanților făgărășeni menționează stimulentele care l-au constituit pentru ei „Societatea pentru fond de teatru”. Amintirile ulterioare despre epoca întîiilor pași se vor referi și la turneele artiștilor I. D. Ionescu și Petculescu, care de asemenea au însuflețit și au dat curaj forțelor locale⁶.

Pionierii teatrului românesc la Făgăraș au fost (cităm numele în ortografia *Familiei*): „Vilma Cergedeanu, Netti Slesac, Eugenia Codru⁷, Aurelia Poparadu, Rosa Ranticovi, Georgiu Borsia și Corneliu

⁴ I. Roman, *Reprezentățiune teatrală română*, în „Familia”, 1876, p. 34.

⁵ Vezi aceste discuții în „Familia” din 1869 și 1870.

⁶ *Din viața noastră socială*, în „Țara Oltului”, 1907, nr. 7, p. 2; *De ale noastre*, *ibid.*, 1908, nr. 26, p. 2; N. Aron, *Monografia bisericilor și școlilor române din Făgăraș de ambele confesiuni greco orientală și greco catolică*, 4) *Despre societatea de diletanți români „Progresul”*, în „Olteanul”, 1913, nr. 14, p. 3. Vezi și N. Aron, *Monografia bisericilor, școlilor și reuniunilor române din Făgăraș*, Făgăraș, 1913, p. 135—139.

⁷ După toate probabilitățile, fiica lui Ion Codru Drăgușanu. Căsătorită mai tîrziu cu avocatul Ioan Turcu, membru și, într-o vreme, președinte al „Progresului” (Vezi „Olteanul”, 1913, nr. 16, p. 4).

Aiseru-Savu", care au dat în ianuarie 1876 două reprezentații. Nu avem informații despre prima; cu ocazia celei de-a doua s-a jucat *Tribunul* de I. A. Lapedatu, cu rezultate, după cât se pare, foarte mulțumitoare. Publicul numeros a fost satisfăcut pe deplin, iar ecoul acestei satisfacții răzbate și în articolul trimis *Familiei*, în care toți interpreții sînt lăudați, fără nici o excepție. Se apreciază aici capacitatea de a crea iluzia scenică, redarea veridică a caracterelor, ca și „pășirea sigură și negenată pe scenă” ori „accentuarea bună a cuvintelor”, detalii care își aveau importanța lor într-o reprezentație de amatori. Cronicarul *Familiei* termină cu îndemnul de a se continua această lăudabilă inițiativă și dă glas speranței că i se vor asocia „toate domnișoarele și toți domnii tineri din Făgăraș, spre a constitui o societatea mai considerabilă și pentru a putea reprezenta și piese mai mari”⁸.

În ciuda acestui debut promițător, inițiativa e părăsită însă, pentru o perioadă de mai bine de șase ani, și, lucru curios, toți cei care vor vorbi ulterior despre originile societății „Progresul” par a nu-și mai aminti de reprezentațiile din 1876. Se vorbește în schimb despre corul bisericesc înființat în același an de avocatul Ioan Grama și de fratele acestuia Vincențiu, „teolog absolut”, cor care în 1877 urma să se transforme în „Reuniune română de cîntări”, cu statute aprobate de minister⁹. Cei mai de nădejde membri ai corului s-au angajat însă ca voluntari în armata română în 1877, așa încît și activitatea acestei formații artistice se întrerupe.¹⁰

Reprezentațiile au fost reluate abia în 1883, cînd începe din nou să se vînture ideea organizării unei „societăți” de diletanți. Adunarea de constituire are loc în casa avocatului Ioan Roman, binevoitorul cronicar din 1876; în 13 ianuarie 1884 sînt votate statutele, aprobate de minister în 24 iulie 1885¹¹. Societatea își ia numele „Progresul” și, de aici înainte, își va desfășura activitatea, cu unele intermitențe, pînă în pragul primului război mondial. Atmosfera începuturilor, evocată treizeci de ani mai tîrziu de N. Aron¹², era dintre cele mai stimulante: tinerii se bucurau de ocrotirea familiilor românești de vază din oraș, publicul era entuziast, puțin pretențios și gata totdeauna să facă haz, reprezentațiile erau așteptate cu nerăbdare de românii din întreg comitatul¹³.

⁸ I. Roman, *art. cit.*

⁹ Probabil după modelul celei de la Lugoj.

¹⁰ I. Turcu, *Istoricul societății române de diletanți „Progresul” din Făgăraș, în „Anuarul III al Societății pentru crearea unui fond de teatru român pe anii 1899—1900”, Brașov, 1900, p. 18—19. Vezi și N. Aron, art. cit.*

¹¹ *Ibid.* Vezi și „Familia”, 1883, p. 635; 1884, p. 421 și 1887, p. 370.

¹² *Art. cit.*

¹³ Au participat la realizarea reprezentațiilor din 1883 și 1884: Rea Silvia Cip, Areti Popescu, Lucreția Negrea, Elvira Făgărășan, Aurelia Pop, Rozalia Ghimbășan, Augustin Cepeș, Ștefan Necșa, Alexandru Cepeș, Nicolae Ludu, Ioan Dejenariu, Ovid Făgărășan, Ana Ciora, Leon Solomon, Ioan Pop (Vezi „Familia”, 1883, p. 635 și 1884, p. 421).

Diletanții de la „Progresul” se bucură și de sprijinul material al concetățenilor lor. Încă în 26 iunie 1884 aceștia dau un bal în favorul „fondului de teatru diletant român «Progresul»”¹⁴; banii, depuși la banca locală „Furnica”, sporesc repede în urma încasărilor din reprezentății proprii și din cotizații; spre sfârșitul anului societatea posedă câteva din obiectele necesare punerii în scenă și reflecta la procurarea altor elemente de recuzită¹⁵. Mai târziu pretențiile diletanților cresc: își construiesc o scenă mai „corespunzătoare” și pun bazele unei biblioteci „cu piese teatrale și cărți literare originale românești”¹⁶.

Înființată cu scopul de a răspîndi preocupările artistice (teatru, literatură, muzică vocală și instrumentală) în rîndurile publicului larg din Făgăraș și din împrejurimi,¹⁷ societatea „Progresul” a cucerit repede un loc însemnat în viața socială și culturală a orașului. Organizată după modelul despărțămîntelor „Astrei”, cu un comitet de conducere ales periodic în adunare generală și avînd susținute preocupări financiare, ea a polarizat de-a lungul timpului disponibilitățile și entuziasmul artistic al cîtorva dintre fruntașii românilor făgărășeni. Printre membrii ei s-au numărat, în cele trei decenii de existență, avocații Ioan Roman¹⁸, Ioan Șenchea¹⁹, Ioan Turcu²⁰, Camil Negrea²¹, vicecomitele Alexandru Bele, medicul Titu Perția²², vicarii Vasile Rațiu și Iacob Macavei²³, învățătorul Ioan Berescu ș.a. Unii dintre aceștia au avut daruri de animatori și o reală pasiune culturală, alții au asigurat mai ales „suprafața socială” a societății, ori au contribuit la întărirea temeliiilor sale financiare. Pe de altă parte, însă, au făcut-o să resimtă și fluctuațiile în relațiile și rivalitățile politice, economice și mondene ale notabilităților locale. Ecouri ale acestora se pot surprinde în unele materiale date publicității, în care găsim aluzii, mai mult sau mai puțin străvezii, la neînțelegerile dintre conducătorii societății, sau dintre aceștia și masa publicului făgărășean²⁴. Se explică astfel, în parte, și

¹⁴ „Familia”, 1884, p. 71. Acțiunile acestea se vor repeta și în anii următori.

¹⁵ „Tribuna”, 1884, p. 567.

¹⁶ *Din Țara Făgărașului*, în „Tribuna”, 1896, p. 374.

¹⁷ Acest „program” e afirmat adeseori în dările de seamă despre activitatea societății. Vezi N. Aron, *art. cit.*; „Tribuna”, 1894, p. 275, 1896, p. 373.

¹⁸ Directorul băncii locale „Furnica” (Vezi N. Aron, *vol. cit.*, p. 139).

¹⁹ Activ în politica românească a comitatului, apărător al drepturilor limbii române în școală și administrație (Vezi „Gazeta Transilvaniei”, 1906, p. 135; „Olteanul”, 1913, nr. 35, p. 3).

²⁰ „Protonotar” și membru în „comisiunea administrativă a comitatului Făgăraș” (Vezi „Telegraful român”, 1910, p. 45).

²¹ După primul război mondial, profesor de drept civil la Universitatea din Cluj.

²² Văr cu ilarie Chendi. A murit în timpul primului război mondial în Moldova, în calitate de maior medic în armata românească. O caldă evocare a personalității sale în volumul lui A. P. Bănuț, *Oameni de ispravă*, Sibiu, 1939, p. 100—108.

²³ Prea puțin dotați cu spirit de animație, prezența numelui lor la „Progresul” a fost mai mult decorativă.

²⁴ Vezi, de exemplu, *Din Țara Făgărașului*, în „Tribuna”, 1896, p. 373—374; Severul, *Petrecere în Făgăraș*, în „Tribuna”, 1897, p. 199; I. Turcu, *Petrecerea din Făgăraș. Un răspuns*, *ibid.* p. 230—231; I. Șenchea, *La petrecerea din Făgăraș*, *ibid.*, p. 338—339.

de ce societatea a cunoscut unele perioade de totală eclipsă (1889—1894, 1898—1901, 1903—1906).

Mai importantă, în ultimă instanță, pentru traducerea în viață a programului cultural al societății, au fost eforturile așa-numiților „membri activi”, ale tinerilor entuziaști care au organizat și au susținut de-a lungul timpului seratele muzicale și poetice, concertele și reprezentațiile de teatru ale „Progresului”. Dărilor de seamă și informațiile apărute în presa vremii, prin natura lor nu tocmai sistematice și complete, ne păstrează numele a 72 de artiști amatori care au participat la reprezentațiile teatrale date sub egida societății²⁵. Cum era și normal, mulți dintre ei s-au lăsat antrenati de un entuziasm momentan și, după o primă apariție pe scenă, n-au mai repetat experiența actoricească; cîțiva, însă, au dovedit o vocație stăruitoare, concretizată într-o activitate mereu reluată de-a lungul a mulți ani de zile: Ioan Berescu (al cărui nume îl întîlnim în distribuțiile dintre 1894 și 1912), Costi Toma și Traian Păcală (1896—1912), Irina Silaghi (1898—1912), Maria Cernea, Elena Jiga, Matei C. Jiga (1906—1912).

Urmărind istoria societății „Progresul”, trebuie să remarcăm în primul rînd larga deschidere de compas a inițiativelor sale culturale. Ea n-a organizat numai reprezentații de teatru, ci și numeroase serate muzicale și literare, concerte corale sau de muzică instrumentală și, în ultima perioadă, chiar conferințe²⁶. Din păcate, inițiativele mai puțin spectaculoase, deși au avut poate importanța cea mai mare în crearea și menținerea climatului cultural al orașului, n-au fost decît rareori consemnate în presa vremii. Aceasta înregistra de preferință reprezentațiile de teatru (care n-au depășit, totuși, nici în perioadele cele mai active, adică în anii 1883, 1902 și 1908, numărul de trei pe an). Într-adevăr, ele constituiau adevărate evenimente, stîrnind interesul și mîndria organizatorilor și ocazionînd uneori răsunătoare corespondențe în ziarele românești transilvănene.

Atunci cînd încercăm să ne facem o părere asupra calității artistice a eforturilor depuse de diletanți trebuie, deci, să operăm cu circumspecție și să facem partea convenită entuziasmului care ghida de multe ori condeiul cronicarilor mai mult sau mai puțin improvizati. O primă constatare care ne pune pe gînduri este atitudinea lor exclusiv laudativă. Corespondențele sînt în așa fel redactate, încît să permită citarea numelor tuturor interpreților, însoțindu-le de comentarii, fără nici o excepție, elogioase. Din noianul frazelor de „carnet-mondain” și al hiperbolelor uneori stîngace, se desprinde totuși, în linii mari, o anume concepție și un anume nivel de pretenții față de arta dramatică. E apreciat stilul de interpretare realist, fără exagerări în ton sau

²⁵ În acest număr nu sînt cuprinși participanții la seratele muzicale-literare și nici membrii corului, înființat în 1896, reorganizat în 1908 de Camil Negrea.

²⁶ Seria acestora a fost inaugurată în ianuarie 1908 de Gh. Tulbure, care a vorbit despre *Țăranul român în poezia lui Goga* („Țara Oltului”, 1908, nr. 1, p. 6). Se relua astfel mult mai vechea inițiativă a conferințelor publice organizate de „Casina română” prin 1870 (în cadrul lor au vorbit Ion Codru Drăgușanu, Aron Densușianu ș.a.).

gesticulație; se urmărește măsura în care diletanții au pătruns semnificația (de obicei nu prea complexă) a personajelor jucate și au izbutit să înfățișeze în mod convingător caracterele. Se acordă atenție dicțiunii și calității literare a pronunțării. Se fac unele aprecieri cu privire la realizarea ansamblului. Chiar dacă putem bănuși că toate aceste condiții nu erau îndeplinite întocmai de actorii diletanți, prezența lor în comentariile cronicarilor denotă că, cel puțin sub formă de ideal, ele intraseră în conștiința spectatorilor mai avizați²⁷. Cu timpul, pretențiile, atât ale publicului, cât și ale actorilor înșiși, cresc. Faptul se oglindește în bucuria cu care sînt primiți și ajutați să organizeze spectacole, cu colaborarea diletanților, Zaharia Birsan între 1906 și 1909 și A. P. Bănuț în 1911. Sîntem de acum în epoca în care pînă și „Societatea pentru fond de teatru” simțea nevoia unei activități mai concrete în folosul artei dramatice propriu-zise.

O anume evoluție poate fi observată și în alcătuirea repertoriului societății, pragul formîndu-l aici anul 1900. Înainte de această dată spectacolele sînt dominate în mod net de piesele lui Alecsandri. S-au jucat *Rusaliile*, *Harță răzășul*, *Rămășagul*, *Cinel-Cinel*, *Nobila cerșitoare*, *Florin și Florica*, *Drumul de fier*, poate *Iorgu de la Sadagura*, și altele. Comedii în genere scurte, fără pretenție de adîncime, mizînd pe comicul de situație, cu personaje puține și fără complicații caracterologice, ele corespundeau întru totul forțelor modeste ale diletanților. Fenomenul este, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, caracteristic întregii mișcări de amatori din Transilvania. La Brașov ca și la Cluj, la Sibiu ca și la Reșița, la Săliște, la Bistrița sau la Sînnicolaul Mare, piesele bardului de la Mircești au ocazionat nenumărate ceasuri de bună dispoziție și au oferit prilej de manifestare unor înclinații (sau numai ambiții) actoricești. Ele vehiculau, de altfel, cîteva idei care puteau repede să prindă în mediul social și politic al românilor transilvăneni: respect și simpatie pentru țărănime, înțelegere, pînă la un punct, a justelor sale revendicări, cultivarea mîndriei naționale, aluzii unioniste, sau chiar elogiul unor binefaceri ale noii civilizații industriale. Limba lor firească, vioaie, fără exagerări puriste, constituia o fericită diversiune față de stilul de cele mai multe ori solemn-împiedicat și viciat de intrusiuni latiniste, maghiare sau germane al presei și al scriitorilor transilvăneni de medie circulație.

Alături de Alecsandri, în aceeași primă perioadă a activității „Progresului”, în repertoriu mai întîlnim piese de I. A. Lapedatu, I. Vulcan, I. V. Stefanelli, C. Stamați-Ciurea²⁸ și o localizare din Kotzebue²⁹. Repertoriul primilor ani e, deci, alcătuit aproape exclusiv din piese româ-

²⁷ Pentru a cunoaște mai bine spiritul în care erau alcătuite „cronicile dramatice” ale vremii, pot fi citite cu folos corespondențele referitoare la diletanții făgărășeni din „Tribuna”, 1884, p. 495 și 778; „Familia”, 1884, p. 444; „Tribuna”, 1896, p. 387, 1898, p. 158—159; „Olteanul”, 1910, nr. 46, p. 3—4.

²⁸ Fiecare figurează cu cîte o singură piesă (respectiv: *Tribunul*, *Chiriașul fugit*, *După teatru*, *Cărăbușul*), jucate o singură dată.

²⁹ *Leac pentru soacre*, „localizată de Trocarul” (Teohar Alexi).

nești, alese dintre cele care avuseseră succes și în România, sau din creația dramatică a autorilor ardeleni. Scara valorică este influențată de necesitatea de a alege piese care să nu depășească posibilitățile de interpretare ale amatorilor, dar și de o anumită rigiditate eticistă. Ilustrativ este faptul că, înainte de 1897, s-a jucat la Făgăraș și *O noapte furtunoasă* de Caragiale, dar de către „tinerimea studiosă” independentă, nu sub egida „Progresului”, ai cărui conducători vor declina mai târziu orice „responsabilitate” în această privință³⁰.

Începînd cu anul 1901 repertoriul diletanților făgărășeni e copleșit de traduceri și localizări. Tabloul său e compozit: se joacă Goldoni (1906), alături de Labiche, Courteline, Kotzebue sau L. Fulda, P. Ferrieu și alții, ale căror nume nici măcar nu mai sînt indicate. Dintre autorii români nu-i întîlnim decît pe Anghel și Iosif (cu *Carmen Saeculare*, într-un spectacol organizat în 1909 de Z. Bîrsan) și P. Locusteanu (*Nevasta lui Cerceșuș*, 1912). Alecsandri (care apare o singură dată, în 1902, cu *Harță răzășul*) îmbătrînise brusc. Comediile sale păreau naive, filonul lor politic și social apărea probabil firav și în același timp, poate, prea ostentativ, incapabil să contrabalanseze inconsistența caracterologică a personajelor. Comediile străine care se joacă de acum încolo aduceau, cel puțin în aparență, un plus de subtilitate psihologică și o mai accentuată rafinare a moravurilor, susceptibilă să atragă un public care adoptase din ce în ce mai mult obiceiurile occidentale de salon. După 1900 asistăm la o diversificare a repertoriului societății „Progresul” față de cel al reprezentațiilor organizate, tot la Făgăraș, de tinerii meseriași sau țărani, care rămîn fideli lui Alecsandri și I. Vulcan, adăugîndu-le pe un D. Stoica (cu *O ședință comunală*) sau N. Țințariu (cu o piesă de inspirație folclorică, *Ileana Cosînzeana*). Această progresivă „aristocratizare” va duce însă treptat și la secătuirea vitalității societății, ale cărei reprezentații nu mai atrag, în ultimii ani, unanima adeviziune a publicului larg făgărășean.

Cu aceasta însă atingem un ultim fenomen, a cărui prezentare, cel puțin în linii mari, e indispensabilă pentru a cunoaște și a înțelege amploarea mișcării teatrale din Făgăraș în epoca de care ne ocupăm. Activitatea societății „Progresul” a avut și un remarcabil efect de emulație. Începînd cu deceniul al zecelea la Făgăraș se dau reprezentații și din alte inițiative: unele, cum ar fi cele organizate de „tinerimea studiosă” sau de cele două reuniuni de femei, se bazează, în fond, tot pe actorii „Progresului”, altele însă antrenează categorii noi de interpreți. Reuniunea învățătorilor din Făgăraș și jur, „Societatea tinerilor argășitori români”, „tinerimea meseriașilor români”, „tinerimea țăranilor români” organizează mai în fiecare an cîte o reprezentație. Repertoriul lor (între 1890 și 1914) apare mai divers și totodată mai omogen, ca volum și repartizare a autorilor: Alecsandri, I. Vulcan, Iacob Negruzzi, opere de C. Porumbescu și T. de Flondor, Goldoni, Molière, Labiche, Coppée.

³⁰ Vezi „Tribuna”, 1897, p. 230—231 și 338—339.

Valurile stîrnite de inițiativele societății „Progresul” nu se oprise însă între zidurile orașului. Ele întîlnesc și fecundază mișcarea de amatori foarte vivace din comunele înconjurătoare. Încă din 1884 întîlnim pe unul sau altul (uneori mai mulți) dintre diletanții „Progresului” în distribuțiile spectacolelor de amatori organizate la Voila, Viștea de Jos, Galați sau Veneția de Jos, alături de intelectualii și tărani din localitate. Pe de altă parte spectacolele de la Făgăraș intru-neau de obicei un public numeros, recrutat în bună parte și din satele învecinate³¹. Se poate așadar vorbi de o radiație a activității culturale a diletanților făgărășeni, care a întreținut cîteva decenii animația intelectuală și artistică într-o regiune cu populație românească compactă, antrenînd toate păturile sociale și contribuind la menținerea și proapșirea culturii și literaturii naționale.

În aceasta constă principala însemnătate a societății de diletanți „Progresul”. Cunoașterea activității sale e interesantă, însă, pentru istoricul literaturii și culturii, și dintr-un punct de vedere, am zice, simptomatic. În mic, și între granițele unei acțiuni relativ circumscrise, ea pune în lumină cîteva dintre trăsăturile distinctive ale fenomenului cultural transilvănean: efortul de răspîndire în mase cît mai largi, mentalitatea de „apostolat” a intelectualilor, rîvna afirmării naționale, eticismul pronunțat și chiar didacticismul. Toate acestea evidențiază atmosfera spirituală în care s-au format un Slavici, Goga, Șt. O. Iosif sau Agirbiceanu, ajutîndu-ne să înțelegem mai nuanțat variatele fațete ale culturii și literaturii românești în pragul noului veac.

ДИЛЕТАНТСКОЕ ОБЩЕСТВО „ПРОГРЕСУЛ” (ПРОГРЕСС) И ТЕАТРАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В г. ФЭГЭРАШЕ В 1876—1914 гг.

(Резюме)

Дилетантское общество „Progresul”, основанное в г. Фэгэраше в 1883 г., выражало театральные интересы местной интеллигенции, проявившиеся ещё в предыдущем десятилетии. Будучи единственной ассоциацией такого рода в Трансильвании с уставом, утверждённым правительством, оно развёртывает свою деятельность прерывисто до 1914 г., организуя театральные представления, литературные и музыкальные вечера и, в последние годы, даже публичные конференции на литературные и культурные темы.

Оснащённое библиотекой румынской литературы, упомянутое общество способствовало поддержанию и распространению вкуса к чтению и, вообще, умственных интересов, среди весьма широкой публики. Под его покровительством ставились пьесы как румынских (Александри, И. Вулкана, И. А. Лапедату, Шт. О. Иосифа и Д. Ангела и т.д.), так и иностранных авторов (Голдони, Лабиш, Куртли и др.). Члены общества „Progresul” поддерживали и театральные представления, организованные румынскими ремесленниками и крестьянами в г. Фэгэраше и соседних сёлах.

Деятельность дилетантского общества „Progresul” является таким образом важным и, в особенности, весьма иллюстративным моментом истории культуры трансильванских румын.

³¹ Datele cu privire la ceelalte spectacole de diletanți din Făgăraș și din comunele înconjurătoare sînt extrase tot din „Familia”, „Tribuna”, „Țara Oltului” și „Olteanul”.

THE "PROGRESUL" SOCIETY OF AMATEURS AND THE THEATRICAL
MOVEMENT IN FĂGĂRAȘ BETWEEN 1876—1914

(S u m m a r y)

The "Progresul" society founded at Făgăraș in 1883 polarized the theatrical concerns of the intellectuals from this small town, manifested in the former decade. Being the only society of this kind in Transylvania with its statutes approved by government, it carried on its activity, intermittently, up to 1914. This society organized theatrical performances, literary soirées, musical evenings and in the last years even public lectures on literature and culture.

The "Progresul" society was also endowed with a library of Roumanian literature contributing thus to the maintenance and the spreading of the taste for reading and, generally, of the intellectual preoccupations in a rather numerous public. Under its care there were performed plays by Romanian authors (Alecsandri, I. Vulcan, I. A. Lepădatu, Șt. O. Iosif and D. Anghel) and foreign playwrights (Goldoni, Labiche, Courte-line etc.). The members of this society supported the theatrical performances organized in Făgăraș as well as in the neighbouring villages in which Romanian peasants and craftsmen lived.

The activity of the "Progresul" society is to be mentioned as an important part and especially, an illustrative one, in the cultural history of the Romanians in Transylvania.

PENTRU UN STUDIU MAI EFICIENT AL PREDĂRII LIMBILOR STRĂINE

de

O. VINȚELER

Dezvoltarea impetuoasă a științei și tehnicii secolului nostru, precum și lărgirea continuă a contactelor dintre diferitele țări în domeniul economic, politic și cultural etc. reclamă un mare număr de specialiști, buni cunoscători ai limbilor străine. În acest sens, în țara noastră — ca de altfel în toate țările socialiste — se constată realizări remarcabile; s-a înregistrat o experiență bogată, a fost creat un detașament de profesori și metodiști pentru școlile de diferite grade, au fost create laboratoare și cabinete de studiu. Tot în acest scop sînt întrebunțate radioul, televiziunea, cinematograful etc.

Astăzi, de studiul limbilor străine, ca și de întreaga cultură, beneficiază toți cetățenii patriei noastre. Cultura a intrat în patrimoniul întregului popor. Iată de ce nu ne este indiferent felul în care se studiază, cu ce metode și cu ce randament.

Cu toată bogăția de mijloace umane și tehnice, rezultatele nu sînt cele scontate. Studiul limbilor străine nu poate fi socotit pe deplin satisfăcător. Și, după cum reiese din literatura de specialitate, studiul limbilor străine în majoritatea țărilor prezintă aspecte și probleme similare, deși pe alocuri se întrevăd o serie de rezultate îmbucurătoare.

Ar fi bine să preluăm ceea ce a fost bun în școala veche și să aplicăm aceste elemente în condițiile noastre. E nevoie să se continue, prin urmare, tradițiile studierii limbilor străine pe o treaptă superioară în concordanță cu cerințele și cu posibilitățile moderne, care să poată duce la o învățare mai rapidă și mai eficientă a limbilor străine.

În prezent la noi în țară unele limbi străine se studiază 6—8 ani în școlile generale și în licee, 3 ani în facultate (și, pînă nu demult, studiul se continua chiar în cadrul aspiranturii) și cu toate acestea numărul celor care se orientează cu ușurință în textele de specialitate în limba respectivă este relativ redus, ca să nu mai vorbim de pretențiile de a susține o conversație la un nivel corespunzător.

Aceasta fiind situația, în fața metodiștilor, a profesorilor și a lingviștilor în general se ridică o serie de probleme care necesită o rezolvare promptă și eficientă.

Tehnica a făcut mult și nu o dată ne vor mai uimi progresele înregistrate de ea în ceea ce privește facilitatea predării limbilor străine, dar ea își pierde utilitatea dacă metodiștii și toți cei care mînuiesc mijloacele tehnice nu vor găsi cele mai potrivite metode pentru a le exploata la maximum, obținînd astfel un înalt randament.

Nu vrem, și nici nu am putea, să ridicăm toate problemele legate de predarea limbilor străine. Vom relata doar cîteva carențe și vom face cîteva propuneri, care după părerea noastră ar duce la îmbunătățirea predării și la obținerea de rezultate mai bune.

În primul rînd limba străină, ca obiect de predare, trebuie să fie ridicată la nivelul celorlalte obiecte, indiferent de școala în care se predă: secție umanistică, secție reală sau școală de specialitate. Orice om cult trebuie să cunoască cel puțin două limbi străine. Ne îndoim de justetea părerii că un filolog sau un istoric ar avea mai multă nevoie de limbi străine decît un inginer (în fabrică) sau un profesor de fizică, chimie, matematică etc. De aceea credem că este nevoie ca pe viitor și în școlile cu profil tehnic să se acorde învățării limbilor străine aceeași atenție ca în școlile umanistice, dacă nu chiar mai mult.

În al doilea rînd, de cele mai multe ori elevul sau studentul care învață limba străină, o învață dezinteresat, fără un scop bine definit, o învață pentru a primi o notă și nu pentru a o întrebuința în activitatea sa viitoare. Viitorul specialist trebuie, chiar de pe băncile școlii, să fie pregătit pentru a studia și întrebuința literatura de specialitate în diferite limbi străine.

Pe lîngă aceasta, ar fi bine ca în raport cu literatura de specialitate, existentă într-o limbă sau alta, să se treacă în mod sistematic la studiul limbilor respective. Cu cît specialitatea este mai restrînsă cu atît se simte nevoia de a se studia limbile în care se găsește literatura respectivă. Nu este tot una să traduci un roman pentru zece milioane de cititori sau o carte de specialitate îngustă pentru cinci sute sau o mie de cititori.

În această privință un rol important trebuie să-l aibă centrul de documentare care, pe baza unui studiu minuțios, trebuie să informeze organele competente despre existența literaturii în diferite limbi pe specialități, precum și de posibilitățile de procurare a literaturii respective.

Deci trebuie să se studieze cu prioritate acele limbi care sînt necesare într-un domeniu sau altul și nu după modă.

Revistele de specialitate și în general literatura în limbi străine trebuie să fie accesibile în orice bibliotecă, pentru ca cel ce a învățat o limbă străină să poată cel puțin citi în limba respectivă, să aibă posibilitatea să-și amplifice cunoștințele. Trebuie depuse eforturi ca orice elev sau student să ajungă să fie conștient că are nevoie de folosirea practică a limbilor străine.

Un alt factor foarte important îl constituie programele. Dacă programele școlare prevăd în anumite etape ale studiului dezvoltarea deprinderii scrisului și a vorbirii la elevi, alături de traduceri, de la studenți se cere doar să poată traduce un text de specialitate și să analizeze în limba maternă o propoziție sau două. (Aici nu avem în vedere studenții de la secțiile de limbi străine.) Situația este și mai gravă la studenții de la secțiile fără frecvență. Iată de ce absolventul unei facultăți de cele mai multe ori știe mai slab limba străină decât absolventul unei școli, deoarece el, în loc să-și completeze cunoștințele, uită foarte mult din ceea ce învățase în școala medie.

Dar principalele deficiențe rezidă în însăși metoda predării limbilor străine. De aceea e necesar să se efectueze anumite transformări și în această privință.

Metoda comparării și în special a traducerii din limba străină în limba maternă, metodă destul de răspândită, dar criticată în ultimul timp, s-a dovedit a fi ineficace. Atâta timp cât elevul sau studentul va traduce totul în limba maternă el va face greșeli, deoarece el gândește în limba maternă. Noi nu negăm comparația limbii străine cu limba maternă, ca metodă generală de predare a limbilor străine, pentru că ea presupune analiza diferențierii în limba maternă și în limba străină. Metoda comparației și a traducerii nu trebuie puse pe același plan. Chiar și traducerea, care în fond dăunează scopului nostru, este necesară la începutul studiului.

Ideea trebuie să parcurgă în mod treptat un drum lung de la noțiunea formată în limba maternă la noțiunea în limba străină. În acest sens, pornind de la traducerea lexicală a unui minim de cuvinte, este nevoie să se apeleze la un cerc cât mai larg de construcții (sintagme), de mijloace lexicale și sintactice (sinonimie, antonimie etc.) din limba străină, pentru ca în felul acesta să se ajungă la exprimarea independentă a unei idei sau a unui sens în limba străină.

De îndată ce intervine un al doilea sens al cuvântului sau al construcției sîntem nevoiți să recurgem la anumite criterii de delimitare a sensului nou de cel vechi și, desigur, este de preferat să se recurgă la criterii formale, structurale.

În legătură cu trecerea de la o etapă la alta, este nevoie de o comparație, în limba străină, a construcțiilor deja însușite cu a construcțiilor care se învață. Trebuie să se atragă atenția asupra deosebirilor de nuanțe în construcțiile sinonimice și a deosebirilor de sens în construcțiile apropiate numai ca structură. Toate acestea se pot face, evitîndu-se traducerea, lucrînd pe terenul limbii străine care deși la început îngust, poate fi lărgit treptat din interior și nu numai din exterior cum se procedează de cele mai multe ori.

Comparînd diferite epoci și arătînd ce împrumuturi au loc într-o epocă mai nouă din una mai veche, K. Marx arată cu această ocazie că „Tot astfel începătorul retraduce mereu în limba sa maternă limba nouă pe care a învățat-o, dar spiritul limbii noi nu și l-a însușit și

să producă liber în acea limbă nu poate decît dacă o mînuiește fără reminiscențe și uită, cînd o folosește, de limba maternă"¹.

Profesorul trebuie să-l dezobișnuiască pe elev sau student de a traduce totul, întrucît în decursul învățării sensului cuvintelor, a structurii diferitelor construcții și propozițiilor și, plecînd de aici, a regimului cuvintelor, au loc o serie de greșeli consecutive care se datoresc în special traducerii.

În limba rusă, de exemplu, există toate criteriile formale de delimitare a genurilor, dar cu toate acestea cuvinte ca: *дом, мясо* mereu sînt întrebunțate la forma feminină pentru că în limba română „casă”, „carne” sînt de genul feminin. Sau verbul *руководить* = „a conduce” cere întotdeauna instrumentalul, dar de multe ori este întrebunțat de către români ca verb tranzitiv cu un obiect direct în cazul acuzativ. În cazul cînd elevului i se atrage atenția asupra necesității de a se orienta după criteriul formal al cuvîntului în limba rusă și nu după genul cuvîntului respectiv în limba română, el nu va mai face greșeala respectivă.

Astfel, noi sîntem pentru un minimum de comparații ca un punct de plecare spre criterii formale în toate compartimentele limbii. Criteriile formale în mod sigur vor duce la o mai mare independență a elevului, la o siguranță și exactitate în studiul limbii, la o învățare mai conștientă.

Pe baza însușirii temeinice a formelor, a structurii formale se poate studia cu rezultate net superioare atît lexicul, cît și sintaxa. Și important este ca ele să fie studiate concomitent. O dată cu învățarea sensului unui cuvînt se învață și regimul cuvîntului dat și posibilitățile lui de îmbinare cu alte cuvinte, de asemenea și relația exprimată de construcția în care intră cuvîntul cu un sens sau altul. De obicei, sensul cuvîntului principal în raporturile sintactice variază în diferite îmbinări. Astfel în îmbinare cu un cuvînt sau cu un grup de cuvinte el intră cu un anumit sens, unde îmbinarea exprimă o anumită relație. În îmbinare cu un alt cuvînt sau cu un alt grup de cuvinte, cuvîntul principal intră cu un alt sens și astfel îmbinarea poate exprima o altă relație. De exemplu, în limba rusă cuvîntul *сосредоточиться* = „a se concentra”, „a se reculege”, îl întîlnim în două îmbinări, identice din punct de vedere formal, dar deosebite ca sens: *сосредоточиться на дне* = „a se depune, a se aduna de pe fund”, și *сосредоточиться на вопросе* = „a se concentra asupra problemei”. În prima construcție verbul are valoare de complement circumstanțial de loc, iar a doua construcție are valoare obiectivă indirectă.

Din acest exemplu reiese clar că sensul unui cuvînt și relația ce poate fi exprimată de o anumită construcție se reliefează în toată complexitatea lor numai în context.

¹ K. Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, Ed. de lit. pol., București, 1954, p. 11.

Pentru a găsi criteriile formale în toate compartimentele limbii se cere un efort susținut din partea autorilor de manuale și a metodicienilor, precum și din partea tuturor profesorilor de limbi străine.

În legătură cu această problemă cerem scuze autorilor de manuale și metodicienilor, dar trebuie să recunoaștem că în acest domeniu sîntem deficitari. Deși s-au obținut rezultate îmbucurătoare, este totuși nevoie să arătăm că metodele aplicative în predarea limbilor străine încă suferă, ele nu s-au diferențiat suficient de metodele pe care le întîlnim în predarea limbilor materne. Același lucru se poate spune și despre manuale, care, de asemenea, nu s-au diferențiat mult de manualele după care se predă în limbile materne. Manualele se întocmesc în mod tradițional după alte manuale mai vechi, cu texte și exerciții actualizate și nu se ține cont în măsură necesară de rezultatele obținute în lingvistică, de nivelul științei despre limbă în etapa actuală, nu sînt încă folosite rezultatele lingvisticii moderne.

Aceasta se datorează în bună parte și faptului că lingvistica modernă, așa-zisa lingvistică matematică, majoritatea lucrărilor scrise după această metodă, sînt inaccesibile multor lingviști și profesori, deoarece se formalizează și ceea ce nu e necesar să fie formalizat, deseori se complică lucruri simple, nu întotdeauna se trag concluziile generale, plus că se au de altfel în vedere scopuri totuși prea înguste — traducerea automată. În acest domeniu s-au obținut pînă în prezent rezultate îmbucurătoare, dar pentru punerea lor în practică este nevoie de o muncă susținută pentru a discerne ceea ce este lingvistică și ce se poate aplica în predare, și ceea ce este operație tehnică, necesară mașinii și nu omului în însușirea unei limbi.

Manualele de limbă străină trebuie să se deosebească radical de manualele de limbă maternă.

Pînă în prezent se continuă în predare să se facă exces de gramatică și în special de morfologie. Oare nu ar fi cazul să se renunțe în predare la o serie de reguli generale care pot fi memorizate independent de către elev sau student din manuale și să se îndrepte atenția asupra unor reguli amănunțite legate de sensul cuvîntului care duc la o învățare conștientă și independentă a limbii?

Selecționarea lexicului, potrivit cu specialitatea celui care studiază limba respectivă, diferențierea regulilor generale și tipice de cele secundare din complexitatea de reguli gramaticale trebuie să fie făcută de către profesor. El trebuie să selecteze necesarul din general și cum să ajungă la general prin individual. El trebuie să cunoască normele generale, tipice, și cele mai frecvente în limbă, precum și excepțiile cărora li se cuvine o atenție de ordin secundar.

Profesorul trebuie să cunoască în mod științific asemănările și deosebirile dintre sistemul gramatical al limbii materne și acela al limbii învățate. Confruntarea pe diferite planuri a sistemelor limbii materne și a limbii învățate scot în relief specificul elementelor distinctive a sistemelor studiate, asupra cărora trebuie să se îndrepte atenția.

În felul acesta vom evita situația în care ne aflăm, adică de a preda mult și de a învăța puțin. Trebuie să predăm mai puțin și să învățăm mai mult.

În morfologie există criterii formale bine definite, dar deși aceste criterii sînt cunoscute de către elevi sau studenți se fac adesea greșeli. De exemplu, se cunosc criteriile formale de delimitare a verbului perfectiv de cel imperfectiv din limba rusă și cu toate acestea mereu se fac greșeli, ceea ce denotă că, în prelucrarea materialului, noi ne-am oprit la jumătatea drumului. Este nevoie de criterii formale și în sintaxă și în special în privința studiului îmbinărilor de cuvinte și nu a pozițiilor, unde sînt problemele asemănătoare în majoritatea limbilor. Îmbinarea de cuvinte trebuie să devină elementul principal al sintaxei în studierea limbilor străine, deoarece numai prin cunoașterea amănunțită a îmbinărilor de cuvinte (словосочетание) vom putea cunoaște bine sintaxa frazei și vom înțelege toate sensurile cuvintelor, deci vom putea cunoaște bine lexicul. Așadar studiul îmbinării de cuvinte trebuie să devină veriga principală în predarea unei limbi străine.

Urmează acum să ne oprim asupra criteriilor formale în lexic și sintaxă și să arătăm ce înțelegem noi prin criterii formale.

Întrebunțăm termenul criterii formale într-un sens foarte larg. Considerăm criterii toate mijloacele care ne ajută să deosebim un sens de altul, o valoare de alta. Într-un cuvînt, toate posibilitățile de reliefare a unui sens al unui cuvînt sau construcții polisemantice.

Sinonimia, substituția, antonimia, transformarea, poziția cuvîntului în construcții și propoziții sînt considerate de noi ca mijloace formale de delimitare a sensului cuvîntului de alte sensuri și construcții. Criterii formale sînt considerate și prefixele cuvîntului principal care au un rol de bază în ce privește regimul cuvintelor principale din anumite construcții.

Pe lângă cele arătate mai sus, considerăm că este nevoie să se țină seama și de repartizarea cuvintelor pe anumite grupe semantice, de caracterul concret sau abstract al cuvintelor, de categoria animalelor și înanimatelor etc.

Amintim că în acest domeniu s-a făcut mult în lingvistică, atît în lingvistica tradițională, cît și în cea aplicată, dar, așa după cum am arătat mai sus, rezultatele acestor cercetări încă sînt slab aplicate în manuale și cu atît mai puțin în predare.

Pentru a concretiza cele spuse mai sus dăm cîteva exemple din limba rusă, în care cu ajutorul criteriilor formale vom stabili sensul construcțiilor și relațiile exprimate de ele.

Astfel, construcțiile obiective cu prepoziția adverbială *ПРОТИВ*² pot fi împărțite în patru grupe, deși toate aceste construcții au un sens comun, ele exprimă o idee de ostilitate, de dușmănie împotriva cuiva.

¹ Despre această problemă vezi: I. N. Ermolenko, *Из наблюдений над наречными предлогами современного русского языка (о некоторых принципах изучения предлогов в нерусской аудитории)*, „Вопросы теории и методики преподавания русского языка иностранцам”, М.Г.У., 1963.

1. În prima grupă se află construcțiile în care în rolul cuvîntului principal intră verbele care denumesc o noțiune de luptă. Acestea sînt verbele de tipul: *бороться, воевать, взбунтоваться, востать, драться, сражаться* și altele.

Marea majoritate a verbelor din această grupă se întrebuițează cu același sens, însoțite de un complement, în cazul instrumental cu prepoziția *С* (*С*). În rolul cuvîntului dependent în construcțiile acestei grupe poate fi întrebuițat orice substantiv.

2. În a doua grupă intră construcțiile în care în rolul cuvîntului principal intră verbe care exprimă noțiunea de a vorbi sau de a comunica; ele de asemenea pot avea un sens de protest. Acestea sînt verbele de tipul: *агитировать, высказаться, выступить, протестовать*. O parte dintre aceste verbe se întrebuițează și cu prepoziția *ЗА* și un complement în cazul instrumental cu un sens antonimic celui amintit mai sus.

3. În grupa a treia intră construcțiile în care în rolul cuvîntului principal intră verbele de mișcare, dar nu toate, ci numai perechile: *идти—ходить, водить—вести, ездить—ехать, плыть—плавать, лететь—летать*, care cele mai frecvente sînt construcțiile cu prima pereche. Dintre verbele de mișcare cu prefixe se întrebuițează numai acelea care au prefixele *ВЫ-* și *ПО-*.

Verbele amintite mai sus se mai întrebuițează cu același sens și cu aceeași valoare (obiectivă) și cu prepoziția *НА* în cazul acuzativ.

4. Celelalte construcții cu verbele care au mai rămas, puține la număr, intră în grupa a patra. Ele au același sens ca și construcțiile de mai sus. Aici intră verbele de tipul: *иметь, направить, применить, совершить*, etc.

Acestea sînt toate construcțiile cu valoare obiectivă cu prepoziția *ПРОТИВ* în limba rusă contemporană, altele nu există.

În felul acesta se poate cunoaște numărul de grupe ale construcțiilor existente cu prepoziția respectivă și care sînt verbele de bază care intră în componența acestor construcții. În același timp se face o inventariere a construcțiilor respective și a sensurilor lor și se arată care sînt criteriile cu ajutorul cărora se pot delimita anumite grupe de construcții și sensurile construcțiilor de alte grupe și de alte sensuri. În afară de acestea se poate aminti și frecvența construcțiilor în cadrul grupelor pentru a se ști asupra căror construcții să se insiste.

Alte tipuri de construcții. De exemplu în limba rusă, pe baza dicționarului s-a stabilit numărul verbelor care se întrebuițează cu prepoziția *О* în cazul prepozițional și *ПРО* în cazul acuzativ. De fapt aceste prepoziții sînt sinonime. Astfel sînt verbele care exprimă noțiuni de comunicare, verbe de vorbire 93, verbe care exprimă noțiuni de gîndire 29, verbe care exprimă procese auditive 6, verbe care exprimă anumite sentimente 17, verbe care exprimă anumite preocupări 7, verbe care exprimă o rugămintă 4. Alte verbe nu există care să se întrebuițeze cu prepozițiile amintite. Deci din nou avem o inventariere exactă

a construcțiilor cu prepozițiile O și ПРО și repartizate pe grupe după sensul semantic al verbelor.

În afară de aceasta, construcțiile acestea se deosebesc și pe baza unor criterii formale, de exemplu majoritatea verbelor de vorbire se întrebuintează și cu prepoziția C(S) la instrumental. Este adevărat că între aceste construcții există deosebiri. Dacă în construcțiile cu prepozițiile O și ПРО obiectul este pasiv în raport cu acțiunea exprimată de verb, în construcțiile cu prepoziția C(S) obiectul participă direct la săvârșirea acțiunii. De exemplu: *говорить о ком, о чем* // *говорить про кого, про что* = „a vorbi despre cineva, despre ceva” și *говорить с кем-то* = „a vorbi cu cineva”.

O parte dintre verbele care fac parte din grupele amintite mai sus se întrebuintează și cu prepozițiile *у, от, из* în cazul genitiv, unde obiectul arată izvorul de la care se obține ceva, iar unele dintre ele în cazul dativ, cu un sens de adresare. De exemplu: *узнать от мужа* = „a afla de la soț; *узнать у мамы* = „a afla de la mama”; *узнать из газет* = „a afla din ziare”.

În felul acesta stabilim structuri modele ale construcțiilor care înlesnesc studiul unei limbi străine.

Se poate ivi întrebarea: Oare studiul limbii străine după criterii formale nu duce la o înmulțire de reguli, la o dezvoltare a teoriei?

Așa după cum am amintit mai sus, criteriile formale din lexic și sintaxă vin să completeze un gol existent pînă în prezent în predarea limbilor străine. Criteriile formale trebuie studiate nu ca un scop în sine, ci ca un mijloc auxiliar necesar pentru studiul conștient și independent al lexicului, al sensului fiecărui cuvînt sau construcții existent în spectrul noțional.

Cu acesta, credem, se poate renunța la o serie de definiții existente atît în morfologie, cît și în sintaxă. În fond, în sintaxa frazei nu există prea multe deosebiri între limbi. Iar în morfologie definițiile care se dau părților de vorbire și la o serie de categorii sînt asemănătoare, asupra cărora se insistă, deși ele contribuie prea puțin la înțelegerea sensului unei fraze din limba străină.

Dacă va avea loc o restructurare a normelor de predare vom ajunge să avem reguli puține pentru multe cuvinte și nu reguli multe pentru cuvinte puține. Criteriile formale vor duce la o îmbinare mai strînsă între teorie și practică.

Studiul limbii după criteriile formale este necesar să se facă în școală, acolo să se pună bazele lui. În facultate este nevoie doar de o dezvoltare a cunoștințelor, a spectrului de noțiuni și semnificații în limba respectivă și o canalizare spre terminologia de specialitate. De altfel (în raport cu necesitățile specialității) ar fi de dorit ca în facultăți să se facă o repartizare a studenților în vederea studierii limbilor străine după existența literaturii de specialitate, la care avem mai mult acces. De exemplu, în domeniul fizicii există o bogată literatură în limbile rusă și engleză. Aceasta cere din partea

conducerii facultăților respective să îndrume studenții spre studiul acestor limbi.

Nu ar fi rău ca în facultate, în raport cu specialitatea, să se înceapă studiul unei noi limbi străine. În școală, dacă se începe din clasa a V-a este suficient timp în condițiile actuale să se studieze bine o limbă străină.

Am enunțat doar câteva din problemele pe care le-am crezut necesare pentru o învățare mai eficientă a limbilor străine.

ЗА БОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

(Р е з ю м е)

В статье подняты некоторые проблемы, связанные с преподаванием иностранных языков. Среди других, ставится проблема личной заинтересованности. В этой области требуется осуществление документации по специальности и распределение тех, которые изучают иностранные языки в зависимости от потребности национальной экономики и возможности документации по иностранным языкам.

Для более эффективного изучения иностранного языка, необходимо, чтобы во всех ярусах языка были найдены формальные критерии, иными словами, ставится проблема структурального исследования. Автор приводит несколько примеров глагольных синтагм русского языка.

FOR A MORE EFFICIENT STUDY OF THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING

(S u m m a r y)

The author discusses some problems regarding the foreign language teaching. Among others, the problem of personal interest is to be noted. It is necessary to effect a documentation on specialities as well as a distribution of those who study the foreign languages according to the necessities of the national economy and the possibilities of documentation in foreign languages.

For a better efficiency in studying a foreign language it is necessary to find formal criteria in all its branches, thus the problem of a structural study is evident. Some examples from the Russian verbal syntagma are given.

I N M E M O R I A M

GEORGE GIUGLEA

La 7 aprilie 1967 a încetat din viață, după îndelungată suferință, romanistul George Giuglea, fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Cluj.

George Giuglea s-a născut la 29 ianuarie 1884, în localitatea Satu-lung, din preajma Brașovului. După ce își face studiile medii în acest oraș, urmează cursurile Facultății de litere și filozofie a Universității din București, avînd ca profesori, printre alții, pe Titu Maiorescu, Nicolae Iorga și Ovid Densusianu. Obținînd licența, funcționează cîțiva ani ca profesor de liceu. Își completează apoi pregătirea de specialitate, mai întîi la Paris, unde, în 1914, îl întîlnim ca lector de limba română la Sorbona, iar mai tîrziu în Italia (la Torino și Florența) și în Spania.

Din 1919 și pînă în 1948 este titularul Catedrei de filologie romanică din cadrul Facultății de litere și filozofie din Cluj. Între timp a îndeplinit și funcția de decan al acestei Facultăți (1929—1930).

Activitatea sa didactică de durată se împletește cu o nu mai puțin intensă și îndelungată muncă pe tărîmul științei. Desfășurată de-a lungul a peste o jumătate de veac, această muncă este în bună parte legată și de activitatea fostului Muzeu al limbii române (actualul Institut de lingvistică și de istorie literară), George Giuglea numărîndu-se printre primii colaboratori reuniți în jurul acestei instituții.

Domeniile de cercetare pe care le abordează reprezintă diverse aspecte ale filologiei românești și a celei romanice, în general. Ceea ce l-a preocupat anume cu deosebire, a fost cunoașterea și descifrarea unor fapte cu semnificație majoră din trecutul poporului nostru, așa cum ele se reflectă în felul său de viață, în obiceiurile și limba sa. Desigur că în studierea acestor aspecte George Giuglea a fost ajutat și, poate, chiar determinat, nu numai de formația sa cultural-științifică, însușită încă de pe băncile universității, ci și de cunoașterea amănunțită, sub raport material, spiritual și lingvistic a vieții țărănești, el însuși făcînd parte dintr-o familie de oieri.

Ca atare, în mod concret, domeniul cel mai reprezentativ al activității științifice a profesorului George Giuglea l-a constituit lexicologia și, în special, etimologia. Cît despre metoda de cercetare, ea a fost cea exprimată sub „cuvinte și lucruri” (*Wörter und Sachen*), adică tocmai metoda care pretinde ca cuvintele să fie studiate în strînsă legătură cu faptele aparținînd culturii materiale și spirituale a poporului respectiv.

Aspectele majore, cărora George Giuglea a încercat pe această cale să le aducă unele clarificări, sînt variate. Ele aparțin problemelor locului de formare a poporului român, caracterului romanic al limbii române, elementelor autohton, latin, vechi grecesc și vechi germanic, ca și modalității de evoluție și de reflectare în limba noastră a unor ocupații străvechi, ca păstoritul și agricultura. Iată cîteva din lucrările considerate a fi mai ilustrative, în sensul celor de pînă acum: *Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română*, București, 1909; *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic*, în „Dacoromania”, II, 1922, p. 327—402; *Crîmpeie de limbă și viață străveche românească*, în „Dacoromania”, III, 1924, p. 562—628; *Elemente vechi grecești în limba română*, în „Dacoromania”, X, 1943, p. 404—462; *Elemente străvechi în limba română*, în „Revista filologică”, II, 49—65; *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român. Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromâni*, în „Cercetări de lingvistică”, III, 1958, p. 53—61; *Un cuvînt românesc de origine traco-dacă: dr. mînzare, mînzară, mr. muldzare*, în „Studii și cercetări lingvistice”, X, 1959, p. 105—112 (în colaborare), *Note etimologice și lexicale. Lat. olere, rom. leurdă*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 6, p. 651—669 (în colaborare) etc.

O notă caracteristică cercetării cuvintelor de proveniență din limba latină este continua și largă raportare — cu scopul stabilirii de noi apropieri și coincidențe — la elementele lexicale ale celorlalte limbi romanice (*Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română*, București, 1909; *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937; *Coincidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes*, în „Langue et Littérature”, vol. I, nr. 2, p. 157—181, II, p. 20—66; *Concordanțe lexicale între graiuri ibero-romanice și românești* (în colaborare), CL, V, 1960, 57—66 ș.a.).

Un loc de seamă printre lucrările consacrate elementului latin al limbii române îl ocupă *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache* (Sibiu, 1944), unde se scot în evidență un număr de 400 de cuvinte de origine latină, păstrate numai în dacoromână, fapt ce poate constitui un argument lingvistic pentru continuitatea populației românești, la nord de Dunăre.

Strîns legat, ca metodă și concepție, de studiul lexicului, apare la George Giuglea studiul numelor proprii de locuri. De astă dată, principiul, lărgit, pe care va căuta să-l aplice în practica cercetării, este cel de „lucru”, „cuvînt” și „nume de loc” (aceasta, se înțelege, pe baza legăturii existente între cuvîntul comun, numele geografic și locul de-

numit astfel). Ilustrative în acest sens sînt, pe lîngă o serie de lucrări mai vechi (*Schiță din toponimia românească*, în „Anuarul de geografie și antropogeografie”, I, 1910, *Cheie pentru înțelegerea continuității în Dacia prin limbă și toponimie*, în „Geopolitica și geoistorie”, III, 13) și studiile și articolele mai recente (unele din ele, în colaborare: *Branul în lumina toponimiei*, CL, IV, 1959, 127—152; *Correspondances italo-roumaines. Eléments préromains, latins et vieux germaniques*, în VII *Congresso Internaz. di Scienze Onomastiche*, Firenze, 1961; *Toponimia comune Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, FD, V, 1963, 41—66 ș.a.).

Este adevărat că, datorită, probabil, tocmai dificultății problemelor abordate — cu deosebire a celor din domeniul lexicologiei și toponimiei — unele din soluțiile date de G. Giuglea n-au putut fi unanim acceptate. Pe de altă parte, ele au avut însă darul de seamă de a provoca discuții, în urma cărora s-au ivit și multe limpeziri.

Prin întreaga sa activitate, George Giuglea și-a cîștigat merite de seamă în cadrul școlii lingvistice clujene și, implicit, în lingvistica românească.

M. HOMORODEAN

NOTE BIBLIOGRAFICE

Aldo Gabrielli, **Dizionario dello stile corretto**. Milano, Mondadori, 1963. — Pentru toți cei care doresc să își pună la punct cunoștințele de limbă italiană și să se informeze asupra neologismelor care au pătruns în ultimele decenii în limbă sau asupra cuvintelor de formație nouă, este un instrument de lucru indispensabil. Autorul i-a și dat ca subtitlu, *Guida pratica per scrivere e parlar bene*.

Dicționarul cuprinde, în ordine alfabetică, principalele reguli de gramatică, construcțiile gramaticale rare sau greșite și reguli pentru a le rezolva sau evita, neologismele în domeniul sportului, științei, tehnicii etc., care trebuiesc primite sau respinse, cuvintele străine și barbarismele, cu echivalentele lor italiene, cuvintele dialectale care trebuiesc acceptate sau respinse, reguli de stilistică și metrică, etimologiile cuvintelor explicate, necesare pentru că aruncă lumină asupra accepțiunii lor moderne, pronunțarea cuvintelor străine, construcții sintactice rare sau neregulate. Toate explicațiile sînt date cu multă minuțiozitate și cum *grano salis*, ceea ce face consultarea dicționarului și plăcută. Fără a fi un purist, Aldo Gabrielli luptă în numele bunului simț pentru a apăra limba italiană de invazia de cuvinte englezești și de construcții incorecte sau măcar neglijente.

ANTOLOGII DE CRITICĂ LITERARĂ ITALIANĂ

Giovanni Getto e Giacomo Jacomuzzi, **Poeti e prosatori italiani nella critica**. Bologna, Zanichelli, 1966. — Aspecte ale celor mai de seamă opere ale literaturii italiene alături de cei mai

semnificativi dintre scriitorii minori, curente literare și de idei, în interpretarea a numeroși critici literari consacrați ai secolului nostru — doar cîteva pagini sînt extrase din Foscolo, Baretii, De Sanctis, Tommaseo, Carducci — sînt prezentate în această bogată carte (801 pagini), care nu vrea să fie un dublet al manualului de istorie literară, ci „un peisaj variat al criticii italiene”. Autorii fac cunoscute tinerilor cărora li se adresează peste 100 nume de autentici critici literari, despre care dau succinte date bibliografice. E o carte nu numai utilă, datorită discernămintului fără greș în selecționarea fragmentelor de critică, ci și plăcută prin varietatea panoramică și de interpretări pe care o oferă.

Orientamenti Culturali. Letteratura Italiana. I contemporanei. 2 vol. 1701 pag. Milano, Marzorati, 1963. — În două volume, totalizînd un număr impresionant de pagini (1701) sînt cuprinse o serie de 75 monografii asupra poezilor și prozatorilor italieni al secolului nostru, începînd de la Svevo și ajungînd pînă la cei care, publicîndu-și operele înainte de 1945, au primit deja o confirmare a viabilității lor și au atins o maturitate morală și artistică. Sînt incluși și poezii în dialect, în schimb sînt omiși, criticii — în afară de Serra și Cecchi care au întrunit calitățile de scriitor și critic. Dacă în planul operii ar fi fost cuprinși Silone și Levi, panorama literaturii italiene a veacului nostru ar fi fost completă. E un repertoriu de mare utilitate, cu atît mai mult că fiecare monografie se încheie prin indicații bibliografice complete asupra operelor scriitorului prezentat precum și a lucrărilor critice (studii și arti-

cole). Intr-o materie atât de delicată și contrastată cum e literatura secolului nostru, autorii monografiilor au știut, în majoritatea cazurilor, datorită competenței lor, să sublinieze ceea ce e durabil în operele analizate.

Storia della critica, diretta da Giuseppe Petronio, Ed. Palumbo, Palermo. — Casa de editură Palumbo din Palermo a inițiat publicarea unei colecții (din 30 volume planificate au apărut 24), care să prezinte un tablou exhaustiv al scriitorilor majori și al marilor curente

literare italiene. Fiecare volum cuprinde o parte de istorie literară, o bibliografie completă și o amplă antologie critică; este deci un instrument de studiu de mare utilitate, întrucât îți pune la îndemână, într-un singur volum, nu numai datele istorice privind un autor sau o epocă, ci și toate interpretările critice cărora au fost supuse. Numele autorilor diferitelor volume sînt o garanție a seriozității colecției (M. Vitale, S. Romagnoli, G. Petronio, A. M. Cirese, A. Vallone).

VIORICA LASCU

CRONICĂ

● Acad. prof. dr. doc. E. Petrovici și prof. dr. doc. I. Pătruț au participat la I-ul Congres internațional de studii balcanice și sud-est-europene, care a avut loc la Sofia între 26 august și 1 septembrie 1966, unde au prezentat comunicările: *Les éléments sud-slaves orientaux de l'istrio-roumain et le problème du territoire de formation de la langue roumaine*, respectiv *Sur la chronologie des éléments d'origine sud-slave de la langue roumaine*, au participat la discuții și au prezidat câte o ședință.

● La Congresul internațional de literatură comparată (Belgrad, 28 august—5 septembrie 1967) a participat, din partea Facultății noastre, prof. dr. doc. Liviu Rusu. Tot d-sa a luat parte la Congresul Asociației Internaționale Lenau (Internationale Lenaugesellschaft), ținut între 6—8 iulie 1967, la Forchtenau (Austria).

● Acad. prof. dr. doc. E. Petrovici a luat parte la Conferința internațională de fonologie, organizată la Viena, între 30 august și 3 septembrie 1966, unde a prezentat comunicarea *Le modèle serbo-croate du système phonématique istro-roumain*.

● Acad. prof. dr. doc. E. Petrovici, prof. dr. doc. L. Rusu, prof. dr. doc. I. Pătruț au participat la Sesiunea generală științifică, organizată între 21—24 septembrie 1966 la București cu ocazia Centenarului Academiei Republicii Socialiste România. Prof. dr. doc. L. Rusu a prezentat comunicarea *Problema realității în creația literară*, iar prof. dr. doc. I. Pătruț, *Atlasul*

lingvistic român, importantă sursă pentru studiul limbii române.

● În luna octombrie 1966, Catedra de filologie germanică a primit vizita unei delegații a ambasadei R.D.G. din București.

● Între 1—30 noiembrie 1966, prof. dr. doc. Bela Kelemen a efectuat o călătorie de studii în R. S. Cehoslovacă, cu acest prilej, d-sa a participat la un simpozion de lingvistică aplicată și matematică, desfășurat la Institutul de limbă cehă din Praga.

● În ziua de 22 noiembrie 1966, ne-a vizitat Ladislav Dvořak, din Ministerul Învățământului (Direcția generală a învățământului superior) al R. S. Cehoslovace.

● În luna noiembrie 1966, Catedra de limba română, în colaborare cu cadre didactice de la Facultatea de istorie-filozofie, a organizat un simpozion cu prilejul comemorării a 150 de ani de la moartea lui Gh. Șincai.

● Între 10—12 decembrie 1966, a avut loc la Iași cel de-al IV-lea Seminar național științific studentesc de limbă română. Din partea studenților clujeni au prezentat comunicări: M. Luca (anul V), *Sinonime în poezia lui N. Labiș*; V. Păltineanu (anul V), *Problema lexicului internațional în limba română*; N. Vinătoru (anul V), *Formarea cuvintelor în limba română prin compunere*; M. Șolea (anul V), *Din terminologia mineritului în Munții Apuseni*.

● În ziua de 15 decembrie 1966, Facultatea noastră a fost vizitată de prof. Vojmir Zinia, de la Universitatea din Zagreb.

● La consfătuirea de onomastică, organizată la Institutul de lingvistică și de istorie literară a Filialei din Cluj a Academiei, la sfârșitul lunii decembrie 1966, au prezentat comunicări din partea Facultății noastre: asist. M. Pătruț și lectorii M. Homorodean și E. Janitsek.

● În cadrul ciclului de conferințe „Figuri de dascăli din trecutul Universității clujene”, prof. dr. doc. M. Bogdan a evocat viața și opera lui Petre Grimm (ianuarie, 1967).

● În luna februarie 1967, Catedra de literatură maghiară a organizat un simpozion, cu prilejul comemorării a 150 de ani de la nașterea lui Arany János.

● În luna martie 1967, Catedra de literatură română, în colaborare cu Filiala din Cluj a Societății de științe istorice și filologice, a organizat un simpozion cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la apariția revistei *Convorbiri literare*.

● Ca și în alți ani, Sesiunea de comunicări a cercurilor științifice studentești din cadrul Universității „Babeș—Bolyai”, care s-a desfășurat între 21—22 aprilie 1967, a scos în evidență realele perspective pe care studenții noștri le au în activitatea de cercetare științifică. Dintre cele 26 de comunicări ținute la secțiile de literatură și lingvistică, menționăm: M. Muthu (anul V), *Simboluri ale germinăției în poezia românească*; D. Magdu (anul V), *Natura în marile tragedii ale lui Shakespeare*; C. Ștefănescu (anul IV), *Arta portretului în nevelele lui Delavrancea*; M. Vartic (anul V), *Adevăr și eroare în conștiința eroilor lui Camil Petrescu*; A. Nagy (anul V), *Culoare și muzicalitate în opera lui F. García Lorca*; I. Cuceu (anul V), *Conceptia folcloristică a „Școlii sociologice”*; G. Gruiță (anul V), *Probleme ale acordului în româna actuală*; N. Bildea (anul IV), *Probleme de toponimie românească*; S. Bodosi, M. Farkas, M. M. József (anul IV), *Observații asupra studierii numelor de persoană*; C. Cotuțiu, I. Simion, A. Tarniță, M. Terec, E. A. Rusti (anul III), *Aspecte ale modernizării siste-*

mului prenumelor în câteva localități din Transilvania; G. Neamtu (anul IV), *Metafora în volumul lui L. Blaga „Poemele lumii”*; M. Gherman (anul IV), *Contaminarea și etimologia populară*; P. Cseke (anul IV), *Valorile stilistice ale unor construcții sintactice în poezia lui Ady Endre*; M. Huciu (anul IV), *Particularități sintactice în stilurile limbii române*.

● A apărut lucrarea *Viziunea lumii în poezia noastră populară*, de prof. dr. doc. L. Rusu.

● În luna aprilie 1967, Catedra de literatură română a organizat un simpozion, cu prilejul comemorării a 10 ani de la moartea scriitorului Camil Petrescu.

● În luna aprilie 1967, prof. dr. doc. M. Bogdan a ținut, la Clubul Casei Universitarilor, conferința *Tennessee Williams*.

● La sesiunea științifică internă a Catedrei de limba rusă și slavistică au fost prezentate următoarele comunicări: acad. prof. dr. doc. E. Petrovici, *Neutralizarea opozițiilor consonantice în sandhi*; lector dr. A. Băn, *Valoarea fonologică a sunetelor [i] și [i] în limba rusă contemporană*; asist. Gr. Benedek, *Interpretarea fonologică a diitongilor din graiurile slovace din regiunea Crișana*; lector Gh. Ciplea, *Unele probleme de fonetică în graiurile cehe din Banat*; lector L. Lukács, M. Nagy, asist. O. Croitoru, *Aspecte morfologice din graiul lipovenilor din Jurilovca și Sarichioi (Dobrogea)*; prof. dr. doc. I. Pătruț, *Referitor la structura morfologică a verbelor românești*; lector R. Demeter, *Slava cancelarilor românești și influența ei asupra limbii române*; lector A. Felea, *Funcțiunile imbinărilor de cuvinte cu și fără prepoziții în limba rusă contemporană*; lector E. Janitsek, *Stratul vechi românesc al toponimiei satului Rona de Sus, rn. Sighet, reg. Maramureș*; lector T. Nicula, *Comparația în „Orașul diavolului galben” de M. Gorki*; asist. I. Fokina, *Cîntecul liric sovietic în perioada Marelui Război de Apărare a Patriei (1941—1945)*.

● Între 12—13 mai 1967 a avut loc Sesiunea științifică de lingvistică a cadrelor didactice tinere de la Facultatea noastră, unde au fost prezentate comuni-

cărilor: prep. M. Borcilă, *Funcția poetică a limbajului în concepția lui Lucian Blaga*; asist. E. Dragoș, *Note asupra limbii teatrului lui Liviu Rebreanu*; prep. C. Milas, *Probleme de limbă în „Albina românească” (1829—1850)*; asist. I. Zsemlyei, *Consoanele palatalizate în împrumuturile românești ale graiului maghiar din Valea Someșului Mic și împrejurimi*; prep. I. Penteck, *Elemente lexicale de origine românească în scrierile lui Gvadányi József*; asist. V. Hodiş (Institutul pedagogic de 3 ani, Cluj), *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*; prep. I. Baciuc, *Pronumele relativ franțuzesc dont*; asist. M. Oros, *Cîteva observații privind obiectul și metodele de studiu ale toponimiei*; asist. M. Oros și prep. I. Szócs, *Din toponimia satului Genuneni (Raionul Horezu)*; prep. C. T. Prundaru, *Unele probleme ale terminologiei lingvistice*; prep. E. Neagoe (Institutul de 3 ani, Cluj), *Observații asupra verbului copulativ*; prep. D. Bejan (Institutul pedagogic de 3 ani, Cluj) *Sinonimia și antonimia în lexiconul Cronicii lui Gr. Ureche*; asist. A. Trofin, *Rolul laboratorului de limbă în cadrul cursului practic*.

● În ziua de 22 mai 1967, Facultatea noastră a fost vizitată de conf. Ludovít Šmelík, de la Institutul pedagogic din Nitra.

● La sesiunea științifică a Institutului pedagogic din Baia Mare, care a avut loc în luna mai 1967, au participat, ținînd comunicări, acad. prof. dr. doc. E. Petrovici, prof. dr. doc. I. Pătruț și prof. dr. doc. Bela Kelemen.

● Prof. dr. doc. Liviu Rusu și lectorii Ion Pulbere și Ștefan Bitan au participat la Simpozionul de literatură comparată, care a avut loc la București, între 27—29 iunie 1967.

● La cursurile de vară de limba și cultura poporului român (Sinaia, iulie 1967) au participat, ținînd lecții, acad. prof. dr. doc. E. Petrovici și prof. dr. doc. Liviu Rusu.

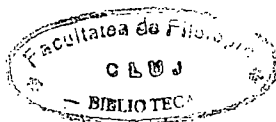
● La cursurile de vară, care au avut loc la Herder-Institut din Leipzig, au participat lectorii A. Suciuc și Z. T. Sinka, iar la cel organizat la Greifswald, lectorul R. Lang.

● La cursurile de vară de la Universitatea din Debrecin, (R. P. Ungară) au participat în acest an din partea Facultății noastre lector Gavril Máthé și asist. Silvia Tomuş, Piroška Gergely, Maria J. Nagy.

● Un număr apreciabil de cadre didactice de la Facultatea noastră au luat parte la cel de al X-lea Congres internațional al lingviștilor, care a avut loc la București, între 28 august—2 septembrie 1967. Contribuția reprezentanților noștri la lucrările acestei importante manifestări științifice internaționale s-a concretizat atît prin participarea la dezbateri, cît și prin prezentarea de rapoarte și comunicări. Menționăm, astfel: acad. prof. dr. doc. Emil Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques* (raport în ședința plenară); prof. dr. doc. Mihail Bogdan, *English Loan-Words in Romanian*; prof. dr. doc. Bela Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*; prof. dr. doc. Ion Pătruț, *Évolution du système de la flexion verbale roumaine*; prof. dr. doc. Romulus Todoran, *Un argot roumain rural*; asist. dr. Emese Kis, *The Variability of Typological Features in the Evolution of the Romanian Language*; asist. Paul Schweiger, *Normal and Pathologic in Speech*.

● La Congresul internațional de fonetică, care a avut loc la Praga între 6—13 septembrie 1967, au prezentat comunicări prof. dr. doc. M. Bogdan (*Some Notes on a non-English Sound in Continental English*) și asist. A. Tătaru (*Unusual Mistakes in Hearing and Pronouncing Foreign Sound-sequences*).

● Filiala din Cluj a Societății române de lingvistică romanică, cu sediul la Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai”, a cuprins în repertoriul său, în perioada noiembrie 1966—octombrie 1967, următoarele comunicări: prof. dr. doc. H. Jacquier, *Etimologii franceze*; Al. Cristureanu, *Prenume de origine franceză și italiană în antroponimia română modernă*; prof. G. Giuglea, *O problemă de arii laterale*; conf. dr. P. Dumitrașcu, *Analiza gramaticală și cea stilistică*; conf. M. Zdrenghea, *În legătură cu genitivul substantivelor masculine de tipul lupus, -i*; asist. dr. E. Kis, *Variabilitatea trăsăturilor tipologice în evoluția limbii ro-*

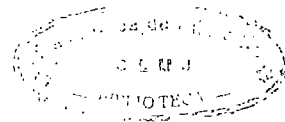

mâne; conf. D. Drașoveanu, *Observații asupra elementelor funcționale (conec-tive)*; lector A. Kalik, *Despre aspectul verbal în limba franceză*; prep. M. Borcilă, *Despre structura stilistică a poeziei lui L. Blaga*. În cadrul ședințelor de comunicări au mai fost prezentate numeroase lucrări din domeniul romanisticii.

● La ședințele din cadrul Filialei din Cluj a Asociației slaviștilor din Republica Socialistă România, au prezentat comunicări: acad. prof. dr. doc. E. Petrovici, *Atlasul lingvistic irlandez*; lector M. Zdrenghia, *Elemente slavone în limba română*; lector dr. O. Vințeler, *Urme de aspect în verbele românești de origine slavă*; lector A. Vințeler, *Corelația dintre limba folclorului și dialect*. S-au prezentat, de asemenea, lucrări de slavistică.

● Cadrele didactice de la Facultatea noastră și-au adus și în acest an aportul

lor în sprijinirea activității Filialei din Cluj a Societății de științe istorice și filologice. Din partea acestora, la ședințele obișnuite de lucru, ca și la sesiunile și simpozioanele organizate în orașul Cluj sau în alte orașe, au fost prezentate comunicările: conf. G. Scridon, *Eminescu și „Convorbirile literare”*; conf. D. Pop, *Două balade inedite despre Horia*; lector C. Săteanu, *Predicatul compus și Sintagme subiective*; prep. C. Mîlaș, *Despre aliterația la Coșbuc și Neologisme la Gh. Asachi*; lector M. Protase, *Activitatea lui Șincal la Reghin*; prof. dr. doc. L. Rusu, *Titu Maiorescu*; lector S. Goga, *Prezențe transilvănene la „Convorbiri literare”*; lector O. Șchiau și D. Vonica, *Psaltirea lui Teodor Corbea*; prep. M. Oros, *Sincronie și diacronie în toponimie*; asist. A. Trofin, *Predarea limbii engleze după metoda lingvistică*; lector C. Căpușan, *Mit și realitate la sfârșitul renașterii*.

E R A T Ă

<i>Pag. Rîndul</i>	<i>În loc de:</i>	<i>Se va citi:</i>
3 3 de sus	1935	1835
5 19 " "	dea lumină	dea la lumină
16-nota 28	romanae sive daco-valachicae	daco-romanae sive valachicae
18 29 de sus	de vedea	de a vedea
19 2 " "	muzeelor	muzelor
21 27 " "	carelt	carele